

Η Εξέλιξη του Προμαχωνικού Συστήματος

[Εφαρμογές στον Ελληνικό Χώρο]

Η Εξέλιξη του Προμαχωνικού Συστήματος

[Εφαρμογές στον Ελληνικό Χώρο]

Φοιτητής: Μπάρλας Χαράλαμπος
α.μ. 2009060040

Επιβλέπων Καθηγητής: Νίκος Σκουτέλης

Πολυτεχνείο Κρήτης
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον κ. Νίκο Σκουτέλη για τις αμέτρητες συμβουλές του, για την πολύτιμη καθοδήγησή του και για τις παραγωγικές συζητήσεις που είχαμε. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου για την αστήρευτή τους υπομονή, την ψυχολογική αλλά και την οικονομική τους υποστήριξη.

Δεν επιτρέπεται η μερική ή ολική αντιγραφή, αναδημοσίευση, διανομή και προβολή, εφόσον εξυπηρετεί εμπορευματικούς σκοπούς και τα παράγωγα που πιθανώς προκύψουν εάν διατίθεται εξίσου ελεύθερα. Επιτρέπεται μόνο για ερευνητικούς σκοπούς.

Περιεχόμενα

Πρόλογος	9
Ορισμοί	9
Αξίες	11
.01 Εισαγωγή	12
Σκοπός	15
Βιβλιογραφική Ανασκόπηση	15
Μέθοδος Συλλογής Ερευνητικού Υλικού	16
Έρευνα Πεδίου	16
Ερμηνευτική Μέθοδος	17
Αναλυτικά Ερωτήματα	17
.02 Η Αρχή των Βενετικών Κατακτήσεων	21
.03 Η Πρώτη Αποβίβαση στην Πελοπόννησο	29
.04 Η Συνέχεια των Βενετικών Κατακτήσεων	39
.05 Το Προμαχωνικό Σύστημα Οχύρωσης	71
.05.1 Προσαρμογή στο Τοπίο	84
.05.2 Το Προμαχωνικό Μέτωπο	85
.05.3 Ο Προμαχώνας	85
.05.4 Πλευρά	87
.05.5 Μορφές Προμαχώνων	88
.05.6 Προμαχωνικός Πύργος	90
.05.7 Κορτίνα	90
.05.8 Καλυμμένος Διάδρομος και Επίχωμα	92
.05.9 Σκάρπα	94
.05.10 Τάφος	95
.05.11 Φυλάκιο	97
.05.12 Θυρωρείο	97
.05.13 Κινητή Γέφυρα	97
Περιμετρικές Οχυρώσεις	100
.05.14 Fausse-braie	100
.05.15 Τενάλια - Τανάλια	101
.05.16 Ημι-σέληνος - Ραβελίνο	102
.05.17 Καπονιέρ	104
.05.18 Παράλληλο Εξωτερικό Προτείχισμα	105
Λοιπές Περιμετρικές Οχυρώσεις	105
Εξωτερικές Οχυρώσεις	107

.05.19 Κέρατα - Κορώνες	108
.05.20 Βέλος - Γωνιώδες Οχύρωμα - Απομονωμένος Προμαχώνας	110
.05.21 Απομονωμένες Οχυρώσεις	111
.05.22 Κατασκευή Οχυρώσεων	114
.05.23 Δίκτυο με Νάρκες και Αντι-σκάρες	117
.06 Δεύτερη αποβίβαση στην Πελοπόννησο- Οχυρωματική Αρχιτεκτονική του 18^{ου} αιώνα- Εφαρμογές και Φρούρια	123
.07 Η Επιρροή της Πόλης στην Ανοικοδόμηση των Τειχών	151
.08 Συμπεράσματα	157

ΚΕΦΑΛΑΙΟ .01

Πρόλογος_

Η παρούσα ερευνητική εργασία εκπονήθηκε με στόχο την ολοκλήρωση των προπτυχιακών μου σπουδών στην Σχολή των Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πολυτεχνείου Κρήτης. Η εργασία αναφέρεται στην εξέλιξη του Προμαχωνικού Συστήματος και στις εφαρμογές που έγιναν σε φρούρια στον Ελλαδικό χώρο, ειδικότερα στο Νομό Πελοποννήσου. Πραγματοποιήθηκε υπό την επίβλεψη του επίκουρου καθηγητή Νίκου Σκουτέλη.

Το έναυσμα για την διεκπαιρέωση του συγκεκριμένου θέματος αποτέλεσε το ενδιαφέρον μου για την αποκατάσταση και τη συντήρηση ιστορικών οχυρωματικών μνημείων και συνόλων. Επίσης, η επιθυμία μου για την αποκατάσταση και την προστασία εσωτερικών οχυρωματικών έργων, οδήγησε στην εκπόνηση μελέτης για ένα από τα σημαντικότερα φρούρια της Πελοποννήσου. Συγκεκριμένα, αποτέλεσμα αυτής της ερευνητικής εργασίας ήταν η εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας που άπτεται της αποκατάστασης και επανάχρησης ορισμένων εσωτερικών οχυρώσεων του Ακροκορίνθου, που βρίσκεται λίγο πιο έξω από την πόλη της Κορίνθου.

Ορισμοί_

Το πρώτο βήμα για την κατανόηση της παρούσας εργασίας θα ήταν η απόδοση των ορισμών των λέξεων, που εμφανίζονται πιο συχνά στις παρακάτω ενότητες, από το λέξικο του Μανόλη Τριανταφυλλίδη.

Η λέξη «κάστρο» προέρχεται από το λατινικό *castrum* (πληθυντικός: *castra*) που χρησιμοποιούσαν οι Ρωμαίοι για να περιγράψουν κάθε είδος στρατιωτικής εγκατάστασης και στρατόπεδα. Οι Βυζαντινοί κληρονόμησαν τον όρο *castrum*, τον ελληνοποίησαν και σαν «κάστρο» τον κληροδότησαν στη Νέα Ελληνική γλώσσα.

Οι Ρωμαίοι επίσης, χρησιμοποιούσαν από το 2^ο αιώνα τη λέξη *burgus* (που προέρχεται από το Ελληνικό *πύργος*) για τα μικρά φρούρια που ήταν εγκατεστημένα σε όλη την επικράτειά τους. Αυτά τα φρούρια με τον καιρό εξελίχθηκαν και κάποια στιγμή κατέληξαν να είναι ολόκληρα πολεοδομικά συγκροτήματα.

Συγκεκριμένα, η λέξη **κάστρο** ορίζει τα τείχη με τα οποία οχύρωναν έναν οικισμό, πόλη ή θέση που είχε στρατηγική σημασία, αλλιώς ορίζει ένα χώρο από όπου ασκείται ισχυρή αντίσταση σε εξωτερικές πιέσεις ή επιδράσεις. Ως **φρούριο** ορίζεται εκείνο το περικλειστο συγκρότημα οχυρωματικών κτισμάτων, σκοπός των οποίων είναι η προστασία ενός τόπου. Ακόμη, ως **πύργο** ορίζουμε ένα ψηλό οικοδόμημα αμυντικού χαρακτήρα, συνήθως κυκλικό ή τετράπλευρο, ή απλούστερα μία κατασκευή, ιδίως οικοδόμημα, με μεγάλο ύψος.

Στον παραπάνω ορισμό του «κάστρου» θα πρέπει να δώσουμε συμπληρωματικά και μια χρονική διάσταση: ο όρος «κάστρο» αφορά κυρίως, μεσαιωνικές οχυρωματικές κατασκευές. Οχυρά, με άλλα λόγια, που κατασκευάστηκαν ή ανακατασκευάστηκαν στο χρονικό διάστημα από τον 4^ο μ.Χ. αιώνα μέχρι και τον 17^ο αιώνα. Φρούρια που έπαψαν να χρησιμοποιούνται πριν το τέλος της ύστερης αρχαιότητας δεν θα πρέπει να αποκαλούνται κάστρα και το ίδιο ισχύει για οχυρά που κτίστηκαν τους τελευταίους αιώνες.

Μία ακόμα λέξη που εμφανίζεται μέσα στο ερευνητικό κείμενο είναι **μπούρτζι**. Υπό αυτήν την ονομασία χαρακτηρίζονται αρκετά επιθαλάσσια κάστρα στον Ελληνικό χώρο, συνήθως κτισμένα σε χερσονησίδες ή σε νησάκια. Τον όρο μπούρτζι χρησιμοποιούσαν οι Ενετοί για παράκτιες πυροβολαρχίες. Η λέξη προέρχεται από την ελληνική «πύργος», η οποία πέρασε στα λατινικά ως “burgus” και επέστρεψε σαν αντιδάνειο στην ελληνική γλώσσα.

Στο κύριο μέρος της εργασίας χρησιμοποιούνται αρκετά συχνά όροι που αφορούν τη λειτουργία, την κατασκευή και την οχυρωματική αρχιτεκτονική των κάστρων. Τέτοιοι όροι είναι ο **προμαχώνας**, η **τάφρος** και ο **περίβολος**. Με τον όρο προμαχώνα ονομάζουμε το προεξέχον τμήμα του τείχους ή έναν χαμηλό προκεχωρημένο πύργο, συνήθως με αυτόνομη οχύρωση, που αποτελούσε μέρος ενός μεγαλύτερου φρουρίου. Ο προμαχώνας, σε ορισμένες περιπτώσεις, ήταν τελείως αποκομμένος από το υπόλοιπο κάστρο.

Η τάφρος ήταν ένα τεχνητό όρυγμα με αρκετά μεγάλο βάθος και πλάτος, περιμετρικά των εξωτερικών τειχών του

κάστρου, που σκοπό είχαν την ενίσχυση της προστασίας του. Ανάλογα με τις τοπικές ιδιαιτερότητες η τάφος μπορούσε να είναι ένυδρη ή άνυδρη και ήταν απαραίτητο οχυρωματικό έργο των κάστρων της Δύσης. Το μεγαλύτερο ποσοστό των κάστρων της Δύσης είναι “πεδινά” σε σχέση με τα ελληνικά, τα οποία στην πλειοψηφία τους είναι σε θέσεις με φυσική οχύρωση και σπάνια διαθέτουν τάφο.

Ο **εξωτερικός** περίβολος αποτελούσε βασικό έργο στις οχυρώσεις των μεγάλων κάστρων και των μεγάλων πόλεων. Στις περισσότερες των περιπτώσεων το εξωτερικό προτείχισμα του περιβόλου ήταν εξίσου ισχυρό με το κύριω τείχος. Οπότε θα μπορούσαμε να περιγράψουμε τον περίβολο σαν τον κενό χώρο, κάτι σαν μικρή περιμετρική αυλή, στο ενδιαμέσο ανάμεσα στο διπλό εξωτερικό τείχος του κάστρου. Επίσης, με τον όρο περίβολο μπορούμε να αναφερθούμε στην μεγάλη εσωτερική αυλή ή κεντρική πλατεία του κάστρου, η οποία δεν είχε ιδιαίτερο αμυντικό ρόλο αλλά υπήρξε βασικό στοιχείο των κάστρων.

Αξίες

Η οχυρωματική κληρονομιά ως το σύνολο των αμυντικών κατασκευών αποδεικνύει την ύπαρξη δραστηριοτήτων που είχαν μεγάλη ιστορική σημασία. Με αποτέλεσμα, η προστασία της να βασίζεται στην οικουμενική αξία των κατασκευών και όχι στις ιδιαιτερότητες έκαστου μεμονωμένου χώρου.

Η οχυρωματική κληρονομιά έχει σημαντική αισθητική αξία, διότι κάθε οχυρό εμφανίζει τις ποιότητες της αρχιτεκτονικής μελέτης και του σχεδιασμο, όπως ορθώνονται επιβλητικά στο αδιατάρακτο τοπίο. Έχει ιστορική αξία, καθώς αποτελεί μία πραγματική εγκυκλοπαίδεια της φρουριακής αρχιτεκτονικής για όλες τις ιστορικές περιόδους, από την οποία μπορούμε να ανιχνεύσουμε αυτή τη μακρά εξελικτική πορεία.

Τέλος, η οχυρωματική κληρονομιά έχει και αξία παλαιότητας, καθώς είναι αντιληπτές οι διαφορετικές κατασκευαστικές φάσεις, της γένεσης και της φθοράς.

Εισαγωγή_

Η σημερινή όψη των πόλεων έχει αλλάξει τη μορφή του φυσικού τοπίου και έχει αλλοιώσει την καθαρότητά του. Αυτό το φαινόμενο διασποράς δημιουργείται από την τάση μεμονωμένων τύπων λειτουργιών να εισβάλουν και να διαχέονται στο φυσικό τοπίο κατακερματίζοντάς το σε επιμέρους τμήματα. Η αστική διάχυση και οι αστικές επεκτάσεις διαμορφώνονται από ιστορικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες. Με τη σειρά της η συγκεκριμένη διαδικασία διαμορφώνει ξεχωριστά ή ομαδοποιημένα τους παράγοντες αυτούς και εμφανίζεται με τη μορφή φυσικής αστικής ανάπτυξης, που συμβολίζει την επιλογή ελευθερίας του ατόμου. Σύμφωνα με τον Brueggmann, η γέννηση του μηχανισμού της διάχυσης κατάγεται από πολύ παλιά, υποστηρίζοντας ότι είναι «ένα κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα των πόλεων από την αρχή της αστικής ιστορίας».¹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η αρχαία Ρώμη που αντιμετώπισε κάποια μορφή διάχυσης, καθώς πλούσιοι Ρωμαίοι συνήθιζαν να κατευθύνονται, εξωτερικά των τειχών, σε παραθαλάσσιες τοποθεσίες ή ακόμα και πάνω σε λόφους. Η κατευθυντήρια δύναμη πίσω από τέτοιου είδους διαδικασίες αποκέντρωσης ήταν η οικονομική ευημερία της περιοχής.

Ο ακριβής ορισμός της αστικής διάχυσης δεν έχει διατυπωθεί, με τη διαφορά ότι έχουν διατυπωθεί πολλοί ορισμοί που καλύπτουν διάφορες καταστάσεις ή ποικίλες αστικές μορφές. Παρ' όλα αυτά η διάχυση θεωρείται ως μια αρνητική αστική μορφή που προκαλεί ακαλαίσθητη οικιστική ανάπτυξη.

Οι τρόποι ανάπτυξης του αστικού ιστού μιας πόλης των αρχών του 20ου αιώνα είναι η ένταξη νέων τμημάτων γης στα σχέδια δόμησης όπως επίσης και η διάνοιξη νέων οδικών δικτύων. Όμως οι συγκεκριμένες προβληματικές εικόνες δεν γίνονται αντιληπτές μόνο στις σημερινές πόλεις αλλά προϋπήρχαν ήδη από πάρα πολύ παλιά όπου η αστική διάχυση αποτελούσε πρόβλημα στον έλεγχο της εξέλιξης μιας πόλης. Για παράδειγμα, την περίοδο του Μεσαίωνα, οι διαδικασίες ήταν πολύ πιο απλοποιημένες και ακολουθούσαν το φυσικό

Εξώφυλλο: Η τρίτη, κατά σειρά, πύλη του Ακροκορίνθου με τους εκατέρωθεν πύργους. (Δημήτριος Αθανασούλης, ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 60, 7 Νοεμβρίου 2015)

1. Robert Brueggmann, *Sprawl: A Compact History*, University of Chicago Press, 2006

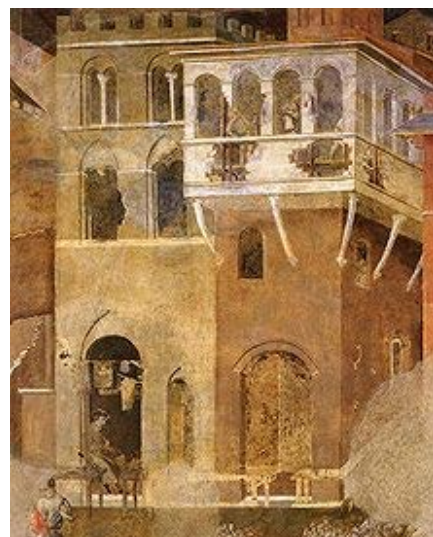

1. Ambrogio Lorenzetti. (<http://www.nationalgallery.org.uk/artists/ambrogio-lorenzetti>, 13 Μαρτίου 2015)

2. Greenstien, Jack M. (1988), "The Vision of Peace; Meaning and Representation in Ambrogio Lorenzetti's Sala Della Pace Ciyscapes". *Art History*, σελ.: 498-499

ανάγλυφο. Ο ζωγράφος Ambrogio Lorenzetti στις τοιχογραφίες του στο Δημαρχείο του Αγίου Μαρίνου, στην αίθουσα των Εννέα, στην Σιένα της Ιταλίας, μας αφηγείται τον ιδεατό τρόπο σχεδιασμού και διακυβέρνησης των πόλεων.² Η ανάπτυξη, των πόλεων του Μεσαίωνα, επιτεύχθηκε με την κατασκευή λιμανιών στο παραλιακό μέτωπο αφενός, με την ανέγερση φρουριών στο ορεινό μέτωπο αφετέρου και με την ανάπτυξη εμπορικού οδικού δικτύου εντός. Η πόλη αναπτυσσόταν σε μεγάλη απόσταση εξωτερικά των τειχών του φρουρίου πάνω στο εμπορικό δίκτυο, αποτελούμενη από ένα σύμπλεγμα πλατειών, κτιρίων και εμπορικών χώρων-αγορών που δεν αρθρώνονταν σε μια κοινή γεωμετρία. Αργότερα όταν η πόλη είχε αναπτυχθεί και δημιουργήθηκε η ανάγκη για ασφάλεια, προστέθηκαν νέα τείχη και πύργοι περιμετρικά του νέου τμήματος για λόγους προστασίας, επέκτασης και εγκαθίδρυσης στα συγκεκριμένα σημεία και σε αρκετές περιπτώσεις τα τείχη έφταναν μέχρι και το λιμάνι. Τέλος πρέπει να αναφερθεί πως ο Ambrogio Lorenzetti μίλησε μέσω των τοιχογραφιών του και για τον λανθασμένο σχεδιασμό και την λανθασμένη διακυβέρνηση μιας πόλης. Σε αυτό το σημείο δίνει πως η πόλη είναι γεμάτη από ερείπια και από άμορφες μάζες διασκορπισμένες εντός και εκτός των τειχών, με την διαφορά ότι τώρα η έννοια του φρουρίου έχει αρχίσει να συγχέεται με την έννοια της πόλης. Τα όρια έχουν χαθεί και το αλλοιωμένο αποτύπωμα της πόλης είναι εκείνο που κατά κύριο λόγο χαρακτηρίζει μια Μεσαιωνική πόλη. Στις θεωρίες αυτές ο ζωγράφος έχει χρησιμοποιήσει ως από παράδειγμα ιδεατής Μεσαιωνικής πόλης τη Σιένα όπου το κοινωνικό σύνολο και οι λειτουργίες εναρμονίζονταν σε άριστο βαθμό με το ανάγλυφο της περιοχής. Μάλιστα στις τοιχογραφίες του, τα χαρακτηριστικά της πόλης έχουν αποτυπωθεί σε πολύ έντονο βαθμό διότι εκείνα ήταν που την ανέδειξαν ως πόλη-πρότυπο.³

Η κατασκευή των οχυρών πέρασε από πολλά στάδια καθώς οι επιστήμες και η τεχνολογία εξελισσόταν. Καθοριστικό ρόλο είχαν οι αρχιτέκτονες και οι μηχανικοί στην εξέλιξη της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής. Ως αρμόδιοι της υπηρεσίας της Βενετίας για τα δημόσια έργα, στις αποικίες

2. Λεπτομέρεια των Αποτελεσμάτων της Κακής Διακυβέρνησης, Ambrogio Lorenzetti. (https://en.wikipedia.org/wiki/The_Allegory_of_Good_and_Bad_Government, 13 Μαρτίου 2015)

3. Λεπτομέρεια των Αποτελεσμάτων της Καλής Διακυβέρνησης, Ambrogio Lorenzetti. (https://en.wikipedia.org/wiki/The_Allegory_of_Good_and_Bad_Government, 13 Μαρτίου 2015)

3. Greenstien, Jack M. (1988), "The Vision of Peace; Meaning and Representation in Ambrogio Lorenzetti's Sala Della Pace Ciyscapes". *Art History*, σελ.: 500-503

της στην Ανατολή το 16ο και 17ο αιώνα. Στον τομέα της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής, σημαντικό ρόλο κατείχαν οι Ιταλοί αρχιτέκτονες μηχανικοί. Μαζί με αυτούς και ένας Γάλλος αρχι-μηχανικός υπήρξαν πρωτοπόροι στην στρατιωτική και εμμέσως στην αστική αρχιτεκτονική τον 17ο αιώνα.

Τα πρώτα οχυρά ξεκίνησαν με την απλούστερη μέθοδο, μέσω της άρθρωσης πύργων πάνω σε τείχη. Αργότερα, όταν η τεχνολογία της πυρίτιδας εξελίχθηκε υπήρχε επιτακτική ανάγκη για εξέλιξη της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής. Έτσι οι πύργοι αντικαταστάθηκαν με προμαχώνες (πολυγωνικές πλατφόρμες, χαμηλές σε ύψος και μεγάλες σε επιφάνεια), δυνητικός δημιουργός των οποίων ήταν ο Giuliano da Sangallo. Με την πάροδο του χρόνου και καθώς τα μαθηματικά και η γεωμετρία εξελίσσονταν ο Michele Sanmicheli μετέφρασε το σχήμα των προμαχώνων αλλάζοντας τα σημεία ζεύξης των τειχών σε τριγωνικά από καμπύλα και ένωσε τα επιμέρους τείχη των προμαχώνων με τείχη του κάστρου. Όπως ήταν φυσικό, σταδιακά η τεχνολογία του πολέμου εξελισσόταν και μαζί της εξελίχθηκε και η οχυρωματική αρχιτεκτονική. Το πάχος των τειχών αυξήθηκε, η επιφάνεια της πλατφόρμας μεγάλωσε προκειμένου να δημιουργηθούν περισσότερες θέσεις για πυροβόλα όπλα, για πυροβολικό σώμα και σώματα φρούρησης. Τέτοιες αλλαγές έγιναν σε αρκετές οχυρώσεις, όπως στο Χάνδακα του Ηρακλείου της Κρήτης, στις οχυρώσεις της Λευκωσίας και στις οχυρώσεις της Παλμανόβα από τον αρχιτέκτονα και μηχανικό Giulio Savorgnano. Καθώς το εμπόριο, η τεχνολογία και οι γεωργικές παραγωγές αυξάνονταν, κάποιες πόλεις ήταν αναγκαίο να υπερβούν τα όριά τους και να διαχυθούν προς την ύπαιθρο. Κάτι τέτοιο όπως ήταν φυσικό σήμαινε πως ένα μεγάλο τμήμα της πόλης ήταν απροστάτευτο από τον εχθρό. Αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο ο Filippo Besseti di Verneda κλήθηκε αμέτρητες φορές τον 17ο αιώνα (1662 – 1673) όπως και τον 18ο αιώνα να συνθέσει εν τέλει αυτό που δεν μπορούσε κανείς. Εκμοντερνίζοντας προηγούμενες οχυρώσεις μέσω της δημιουργίας πολλαπλών παράλληλων τειχών για την προστασία κάθε νεοσύστατου τμήματος της πόλης, δίνοντας μια αίσθηση επανάληψης του

4. Giuliano da Sangallo, https://it.wikipedia.org/wiki/Giuliano_da_Sangallo, 13 Μαρτίου 2015)

5. Michele Sanmicheli. (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:141_le_vite,_michele_sanmicheli.jpg, 13 Μαρτίου 2015)

6. Filippo Besseti di Verneda. (<http://www.corfuhistory.eu/?p=963>, 13 Μαρτίου 2015)

ίδιου ομόκεντρου κυκλικού στοιχείου.

Η συγκεκριμένη μέθοδος ήταν μία από τις βασικότερες τακτικές του αρχι-μηχανικού Sébastien Le Prestre de Vauban στο οχυρωματικό του «Προμαχωνικό Σύστημα», στην προσπάθειά του να προστατεύσει την πόλη και το φρουρίου.

Η οχυρωματική αρχιτεκτονική των Βενετών που μελετήθηκε από τους μετέπειτα κατακτητές εξελισσόταν συνεχώς, σε σημείο που κάθε πόλεμος συμβάδιζε και ένα νέο κεφάλαιο στην φρουριακή τους αρχιτεκτονική. Η οχυρωματική αρχιτεκτονική στην Ελλάδα παρουσιάζει μεγάλο αριθμό φρουριακών κατασκευών, που ανάγονται σε ποικίλες χρονικές εποχές και αποτελούν όχι μόνο σταθμούς εξέλιξης της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής, αλλά και φορείς της ιστορικής μνήμης, καθώς και νησίδες της ιστορικής συνέχειας πολλών πόλεων. Οι μεγάλες αλλαγές λάμβαναν χώρα σε κάθε Βενετοτουρκικό Πόλεμο με αρχή τον Α' την περίοδο 1463 – 1470 και τέλος τον Ζ' Βενετοτουρκικό Πόλεμο την περίοδο 1714 – 1718, οι οποίοι διαδραματίστηκαν κυρίως στον ελληνικό χώρο.

Σκοπός_

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να σκιαγραφηθεί με σαφήνεια η ανάλυση της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής των Βενετών στον ελληνικό χώρο. Η ανάλυση τοποθετείται χρονικά και στοχεύει στην ειδικότερη εικόνα των φρουρίων, όπως σχηματίστηκε από τους αρχιτέκτονες μηχανικούς, οι οποίοι με τη συμβολή τους μετέτρεψαν τα κάστρα σε αστικούς σχηματισμούς.

Βιβλιογραφική Ανασκόπηση_

Τα βασικότερα συγγράμματα στα οποία βασίστηκε η ερευνητική μελέτη ήταν το βιβλίο “Τα Μεσαιωνικά Κάστρα του Μορηά” του Έλληνα συγγραφέα Ιωάννη Σφηκόπουλου δημοσιευμένο το 1968, το “Castles of the Morea” του Αμερικανού φιλέλληνα συγγραφέα και αρχαιολόγου Kevin J. Andrews και η έκθεση για την “Εξέλιξη του «Προμαχωνικού Συστήματος» στις Οχυρώσεις της Ελλάδας” της συγγραφέως Ιωάννας Στεριώτου. Τα στοιχεία για το «Προμαχωνικό Σύστημα» που εμπλούτισαν την μελέτη και αποκαλύπτουν την

7. Sébastien Le Prestre de Vauban. (https://en.wikipedia.org/wiki/Sébastien_Le_Prestre_de_Vauban, 13 Μαρτίου 2015)

8. Τυπικό Μοντέλο Αστερόσχημου Κάστρου σχεδιασμένο με τις αρχές του Vauban. (https://en.wikipedia.org/wiki/Sébastien_Le_Prestre_de_Vauban, 13 Μαρτίου 2015)

εξέλιξη της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής αντλήθηκαν από το βιβλίο Jean-Denis G.G. Lepage, Vauban and the French Military Under Louis XIV. Επίσης, συγγράμματα που αφορούν συγκεκριμένες χρονικές περιόδους ενίσχυσαν το υλικό μελέτης.

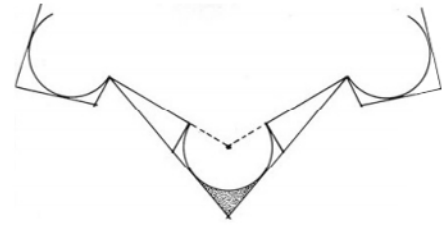
Η διαδικτυακή έρευνα αποτέλεσε επίσης ένα σημαντικό κομμάτι της μελέτης συνεισφέροντας κυρίως στον εμπλουτισμό των απεικονίσεων και φωτογραφικών αποτυπώσεων της μεσαιωνικής Πελοποννήσου τόσο στο παρελθόν όσο και σήμερα.

Μέθοδος Σύλλογης Ερευνητικού Υλικού_

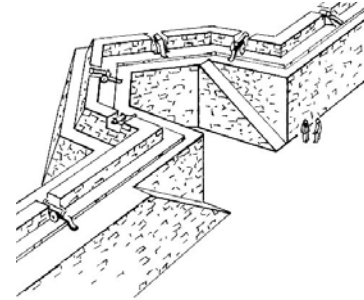
Η συλλογή του ερευνητικού βασίστηκε στη μελέτη χαρτών, σε αρχειακή βιβλιογραφική έρευνα, σε έρευνα πεδίου, σε διαδικτυακή έρευνα, καθώς και σε συνομιλία με τον πρώην προϊστάμενο της 25^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Ακόμη, σημαντικό μέρος της ερευνητικής εργασίας αποτελεί επεξεργασμένο προσωπικό αρχείο, όπου σχεδιάστηκαν σε χάρτες θαλάσσης οι κινήσεις των Βενετών λίγο μετά την ίδρυση της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας, εστιάζοντας στα θαλάσσια δρομολόγια μέσα σε ελληνικά νερά λίγο μετά την Δ' Σταυροφορία (1201 – 1204). Εκεί παρουσιάζεται καλύτερα η εικόνα που θέλουμε να δώσουμε για τους Βενετούς, ως ένα κατά θάλασσα κράτος, με βασικό άξονα επεκτατικής πολιτικής την κυριαρχία επί των φρουρίων και των καστρών που βρίσκονται παραθαλάσσια. Επίσης, θα παρατηρήσουμε το φαινόμενο, πως τα κάστρα που κυριαρχήθηκαν και βρίσκονταν στην ενδοχώρα στάθηκαν ως πρώτοι σταθμοί στο πέρασμα της τακτικής των Βενετών όταν οπισθοχωρούσαν ηττημένοι από έναν πόλεμο ή μία ολοκληρωτικά καταστροφική ναυμαχία.

Έρευνα Πεδίου_

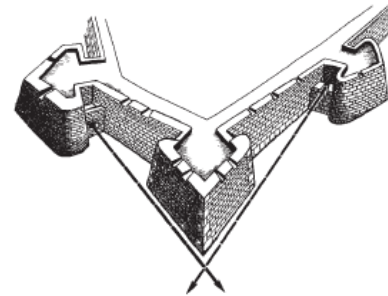
Σε μία από τις παραπάνω ενότητες γίνεται μία προσπάθεια σύγκρισης δύο πολύ σημαντικών φρουρίων της Ελλάδας. Για να διαμορφωθεί μια ολοκληρωμένη άποψη για το συγκεκριμένο θέμα, η έρευνα πεδίου θεωρήθηκε απαραίτητη. Η διαδικασία, μέσω της οποίας ολοκληρώθηκε και τεκμηριώθηκε η συγκεκριμένη ενότητα, ήταν η φωτογραφική αποτύπωση των φρουρίων και η λεπτομερής γραπτή εμπερία

9. Πρώτο Στάδιο Εξέλιξης του Προμαχωνικού Συστήματος

10. Σχέδιο Πενταγωνικού Προμαχώνα (Michele Sanmicheli). (https://it.wikipedia.org/wiki/Michele_Sanmicheli, 13 Μαρτίου 2015)

11. Ο Καρδιάσχημος Τύπος Προμαχώνα. (Jean-Denis G.G. Lepage, Vauban and the French Military Under Louis XIV, *An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 60)

που απέκτησα, κατά τη διάρκεια της επίσκεψής μου στα δύο αυτά φρούρια.

Ερμηνευτική Μέθοδος_

Η ερμηνευτική μέθοδος που εφαρμόστηκε για την ανάπτυξη της ερευνητικής εργασίας είναι διαγώνιας μορφής, διότι κινήθηκε ανάμεσα σε δύο άξονες. Ο πρώτος άξονας είναι οι συνεχείς Ενετοτουρκικοί πόλεμοι, ενώ ο δεύτερος άξονας είναι οι φάσεις εξέλιξης της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής, οι οποίες όπως θα δούμε ταυτίστηκαν με τις περιόδους των πολέμων.

Όσον αφορά την οχυρωματική αρχιτεκτονική, θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα η χρονική περίοδος από τα τέλη του 15^{ου} αιώνα έως και τα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Η συγκεκριμένη χρονική περίοδος μας ενδιαφέρει διότι εμφανίζεται το «Προμαχωνικό Σύστημα» και αλλάζει εξ' ολοκλήρου τις πολεμικές επιχειρήσεις. Από εκείνο το σημείο η ερμηνευτική μας μέθοδος στρέφεται πλέον στην οριζόντια παράθεση της εξελικτικής πορείας του «Προμαχωνικού Συστήματος», ενώ στο τέλος γίνεται λόγος σε τι βαθμό επηρεάστηκαν και ποια φρούρια της Ελλάδας. Εκεί είναι πλέον αντιληπτό το χάσμα της ιστορίας της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής πριν και μετά το «Προμαχωνικό Σύστημα», όχι μόνο στα ελληνικά χωρία αλλά και στη σημερινή Ευρώπη.

Αναλυτικά Ερωτήματα_

Τα ερωτήματα που γεννήθηκαν κατά την εκπόνηση της ερευνητικής εργασίας ήταν τα εξής: Ποιες ήταν οι θαλάσσιες κινήσεις των Βενετών στη Μεσόγειο; Γιατί επέλεξαν την Πελοπόννησο ως “Τα μάτια της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας” προς την Ανατολή; Ποιος εφηύρε το «Προμαχωνικό Σύστημα»; Τι πυροδότησε την εξέλιξη του «Προμαχωνικού Συστήματος» και σε ποια μέρη αναλύεται; Εφαρμόστηκε το «Προμαχωνικό Σύστημα» στην Πελοπόννησο; αν ναι, σε ποια κάστρα; Τα φρούρια στα οποία εφαρμόστηκε το «Προμαχωνικό Σύστημα» τι ομοιότητες εμφανίζουν; Πως επηρέασε το «Προμαχωνικό Σύστημα» την πόλη του Ακροκορίνθου; αν εφαρμόστηκε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ .02

Η Αρχή των Βενετικών Κατακτήσεων_

Οι οχυρώσεις είναι μνημεία που αποδεικνύουν περισσότερο από κάθε άλλη περίπτωση την ιστορική πορεία και εξέλιξη της ανάγκης για φρούρηση και άμυνα των οικισμών ήδη από τους προϊστορικούς χρόνους. Ακροπόλεις (όρος που χρησιμοποιήθηκε για τους προϊστορικούς και αρχαίους χρόνους) ή κάστρα (όρος χρησιμοποιούμενος για τους μεσαιωνικούς και νεότερους χρόνους) που κατασκευάζονταν ανάλογα με τις απαιτήσεις και τα ιστορικά δεδομένα της εκάστοτε εποχής.

Κατά τη διάρκεια της Φραγκοκρατίας οι υφιστάμενες Βυζαντινές οχυρώσεις τροποποιήθηκαν από τους νέους κυριάρχους και επισκευάστηκαν, δίχως να αλλάξουν τη γραμμή χάραξης. Οι Φράγκοι έκτισαν όμοια κάστρα με εκείνα των Βυζαντινών στα ελληνικά εδάφη. Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204 (στην Δ' Σταυροφορία) ξεκινά και η Φραγκοκρατία στην Πελοπόννησο (1204 – 1432). Την περίοδο των 230 χρόνων οι Φράγκοι και οι “συγκάτοικοι” τους Βενετοί για να επιβάλουν την κυριαρχία τους, έκτισαν δεκάδες απόρθητα κάστρα και πολλούς πολεμικούς πύργους, παραδείγματα στρατιωτικής αρχιτεκτονικής στα οποία συμμετείχε υποχρεωτικά ο υπόδουλος ελληνικός λαός⁴. Σημαντικός αριθμός από υπερμεγέθη και μοναδικά οχυρωματικά έργα κτίστηκαν σε ακροπόλεις Ελληνικών πόλεων με «αρχαίο» οικοδομικό υλικό, πολλά από τα οποία σώζονται σε αρκετά καλή κατάσταση.

Θα γίνει ιδιαίτερη αναφορά στα κάστρα που έκτισαν οι Βενετοί στις περιοχές του ελληνικού χώρου. Από τον 13^ο έως τον 18ο αιώνα η Βενετία απέκτησε σημαντικούς εμπορικούς και ναυτικούς σταθμούς στο χώρο της Μεσογείου, διασφαλίζοντάς τους με την κατασκευή οχυρωματικών έργων. Τα κάστρα αυτά, εξαιρετικά δείγματα οχυρωματικής αρχιτεκτονικής και σύμβολα της ισχύος και του πολιτιστικού επιπέδου της Βενετίας, αποτελούσαν είτε επισκευές – συμπληρώσεις προγενέστερων οχυρώσεων, είτε νέες κατασκευές σε θέσεις στρατηγικής σημασίας. Τέλος, πρέπει να αναφερθεί πως σε περίπτωση που δεν ήταν δυνατή η επισκευή ενός κάστρου ή

4. Πρέπει να αναφερθεί πως εκτός από τους Βενετούς και τους Φράγκους, ήταν αισθητή η παρουσία και των Ιπποτών της Ρόδου στα Δωδεκάνησα.

ήταν πολύ δαπανηρή τότε κατεδαφίζονταν, όχι μόνο για λόγους δυσχρηστίας αλλά κατά κύριο λόγο για να μην κυριαρχηθούν από τους εχθρούς⁵.

Η Βενετία ιδρύθηκε το 421 μετά από την καταστροφή γειτονικών οικισμών από τους Λομβαρδούς. Στις μετατοπίσεις των συνόρων στους επόμενους αιώνες η Βενετία επωφελήθηκε από την παραμονή της κάτω από τον έλεγχο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, και πολύ περισσότερο ως το δυτικό προπύργιο κεντρικής εξουσίας της Κωνσταντινούπολης. Κατά την επανάκτηση των Ιταλικών κτήσεων από τον Ιουστινιανό, η Βενετία ήταν ένα σημαντικό οχυρό για το Αυτοκρατορικό Εξαρχάτο της Ραβέννας⁶. Το πολιτικό κέντρο του εξαρχάτου και οι ανώτεροι στρατιωτικοί αξιωματούχοι της Αυτοκρατορίας βρίσκονταν στη Ραβέννα. Οι δευτερεύοντες στρατιωτικοί – αξιωματικοί που ήταν οι εκπρόσωποι τους στην Βενετική λιμνοθάλασσα ονομάζονταν χιλιάρχοι και μόλις το 697 η λιμνοθάλασσα απέκτησε ξεχωριστή στρατιωτική διοίκηση υπό τον Δόγη. Παρά την εκλογή του πρώτου Δόγη, καταδεικνύεται πως η Βενετία εθεωρείτο μέρος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ακόμη και μετά την κατάληψη της Ραβέννας από τους Λομβαρδούς^{7,0}. Ανεξάρτητα από τη σύναψη της Ειρήνης του Νικηφόρου (803), η οποία αναγνώρισε τη Βενετία ως Βυζαντινό έδαφος, η επιρροή του Βυζαντινού Αυτοκράτορα άρχισε να εξασθενεί^{7,1}. Μέχρι το έτος 814, η Βενετία είχε αρχίσει να λειτουργεί ως μια πλήρως ανεξάρτητη δημοκρατία⁸.

Η εδαφική μορφολογία των κτήσεων της Βενετίας αποτελείται από συνεχείς ασύνδετους γεωγραφικούς χώρους, ως επί το πλείστον από μικρά και μεγάλα νησιά, παραθαλάσσιες λωρίδες, μεμονωμένα κάστρα – φρούρια και κομβικά σημεία τα οποία ενώνει χωρικά η θάλασσα και οι θαλάσσιες διαδρομές.⁹

Οι κατακτήσεις των Βενετών δεν άργησαν να έρθουν μετά την ίδρυση της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας με αρχή την Ίστρια και την Δαλματία (Χάρτης 1 σελίδα 23), που χωροθετούνται βορειοανατολικά του Ιονίου Πελάγους. Εν συνεχεία, παρέμειναν στην κυριαρχία της έως την κατάλυσή της από τον Ναπολέον Βοναπάρτη στις 12 Μαΐου του 1797, όπου για την ακρίβεια η Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας

5. Ι. Σφηκόπουλος, *Τα Μεσαιωνικά Κάστρα του Μορηά*, 1968

12. Η σημαία της Βενετίας. (https://en.wikipedia.org/wiki/Republic_of_Venice, 13 Μαρτίου 2015)

6. Thiriet, Freddy, *La Romanie Vénétienne au Moyen - Âge: Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénétien (XIIe- XVe siècles)*. E. de Boccard, 1975, σελ 32

7.0 Lane, Frederic Chapin, *Venice, a maritime republic*, JHU Press, 1973, σελ 5

7.1 Lane, Frederic Chapin, *Venice, a maritime republic*, JHU Press, 1973, σελ 5

8. Luttwak Edward, *The grand strategy of the Byzantine Empire*, Harvard University Press, 2009, σελ 151

9. Νικόλαος Σκουτέλης, *Ο Πόλεμος Χωροτάκτης: Το Δίκτυο των Πόλεων - Οχυρών στο Κάτα Θάλασσα Κράτος της Βενετίας 16^{ος} - 17^{ος} Αιώνας*, 2015, σελ 24

10. Jervis Henry White, *History of the Island of Corfú, and the Republic of the Ionian Islands*, Colburn and co., 1852, σελ 159

αυτό-καταργήθηκε και καταλύθηκε τέσσερις μέρες μετά μέσωτης εισβολής των στρατευμάτων από την Ίστρια¹⁰.

Στα πρώτα βήματα της επεκτατικής τους πολιτικής οι Βενετοί κατά κύριο λόγο κατακτούσαν οχυρά – φρούρια και δεν τα κατασκεύαζαν όπως οι Φράγκοι (Γάλλοι). Αν υπήρχε ανάγκη για εγκαθίδρυση και προστασία σημείων στρατηγικής σημασίας, για το εμπόριο και την επικοινωνία, έκτιζαν τα δικά τους φρούρια, με τη διαφορά ότι και τότε η ανέγερση μερικών φρουριών ανετέθησαν στους Φράγκους. Με παράδειγμα το κάστρο Caštel που βρίσκεται στο κέντρο του λόφου της πόλης Pula της Ίστριας.

Κατά την πρώτη περίοδο της Βενετοκρατίας διατηρήθηκαν τα χαρακτηριστικά της μεσαιωνικής οχυρωματικής αρχιτεκτονικής ενώ μετά το δεύτερο μισό του

Χάρτης 1. Κατάκτηση Ίστριας και Δαλματίας

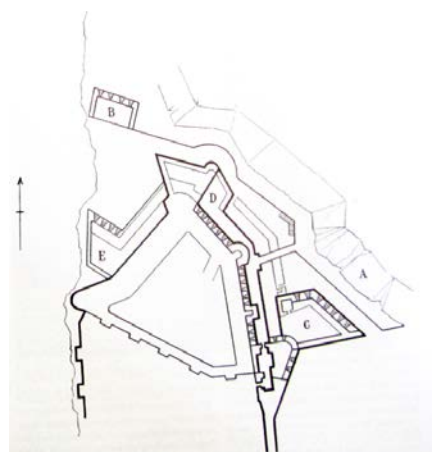
13. Κάστρο Caštel. (<http://www.euromuse.net/en/museums/museum/view-m/povijesni-i-pomorski-muzej-istre/>, 13 Μαρτίου 2015)

15^{ου} αιώνα ακολουθήθηκαν νέες αρχές χάραξης. Τα κάστρα κατά κύριο λόγο διέθεταν δύο οχυρωματικούς περιβόλους, και στις μεταγενέστερες περιόδους διέθεταν και τρίτο ευρύτερο οχυρωματικό περίβολο, όπως στην Παλιόχωρα της Αίγινας, στο Μυστρά και στην Αθήνα. Τα τείχη διαμορφώνονται με προεξέχοντες πύργους, επάλξεις, μικρά ανοίγματα και καταχύστρες. Στα κάστρα που είχαν αμυντικό ρόλο, υπήρχαν τα οικήματα της φρουράς, οι κατοικίες του στρατηγού και των αξιωματικών, καθώς επίσης δεξαμανές νερού, αποθήκες και κατά περιπτώσεις στάβλοι. Στους πύργους, που βρίσκονταν άλλοτε στις γωνίες και άλλοτε στο ενδιαμέσο των τειχών, τοποθετούνταν οι καταπέλτες και οι βαλιστικές μηχανές. Στα κάστρα τα τείχη ποτέ δεν ήταν μακρά και ο αριθμός των πύργων και το μήκος των τειχών ήταν τέτοιος προκειμένου να μην υπάρξει μεγάλο ανεξέλεγκτο περιθώριο επίθεσης. Επίσης πρέπει να αναφερθεί ότι ο περίβολος ακολουθούσε την μορφή και τις ανωμαλίες του εδάφους. Η είσοδος γινόταν με μια συρόμενη γέφυρα που πίσω της έκρυβε κινούμενες θύρες.

Οι Βενετοί κατά κύριο λόγο επικεντρώνονταν σε επισκευές και προσθήκες στο υφιστάμενος κέλυφος είτε εσωτερικά των τειχών είτε εξωτερικά, με χαρακτηριστικότερο στοιχείο τους στρογγυλούς – μεγάλης διαμέτρου – πύργους, όπως φαίνεται και στο Κάστρο Durrës στο Δυρράχιο της Αλβανίας, του οποίου η κατάκτηση ήρθε σε δεύτερο χρόνο.

Στο προσεχές μέλλον οι Βενετοί, μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους στρατούς της Δ' Σταυροφορίας, καταλύουν τη Λήμνο, τη Χίο και τη Σύρο το 1204. Η Λήμνος περνάει στα χέρια των Παλιολόγων το 1278, ενώ στα μέσα του 15^{ου} αιώνα περνάει στους Γενουάτες και αργότερα ξανά στους Βενετούς μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης και την κρατούν μέχρι και το 1455 (Χάρτης 2 σελίδα 25).

Ο επόμενος σταθμός ήταν η Δημοκρατία της Ραγκούσας το 1205. Την ίδια περίοδο οι Βενετοί διεκδικούν ως μερίδα του λέοντος ένα από τα μεγαλύτερα διαμερίσματα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, την Κρήτη ή αλλιώς το Βασίλειο του Χάνδακα. Οι Βενετοί αποικούν ολοκληρωτικά την Κρήτη το 1205 (Χάρτης 4, σελ 29). Στην προσπάθειά τους να εκδιώξουν τους

14. Κάτοψη Κάστρου Μεθώνης (Οργάνωση Οχυρού σε Δύο Περιβόλους). (Kevin Andrews, *Castles of the Morea*, σελ 71)

15. Κάτοψη Κάστρου Μυστρά (Οργάνωση Οχυρού σε Τρεις Περιβόλους). (<http://histoirehistoire.weebly.com/eta-kappaalphasigmataurhoomicronpiomicronlambdaiotatauepsilon943alpha-tauomicronnupsilon-muupsilonsigmataurho940.html>, 13 Μαρτίου 2015)

Χάρτης 2. Κατάκτηση Λήμνου, Χίου και Σύρου

πειρατές και να καταστείλουν τις εξεγέρσεις των αυτοχθόνων πληθυσμών ανήγειραν και κατέκτησαν πολλά φρούρια. Τα φρούρια που ανήγειραν οι Βενετοί είναι χωροθετημένα κυρίως στο Βορρά και λιγότερο στην ενδοχώρα. Τα φρούρια που ιδρύθηκαν στα Νότια παράλια της Κρήτης ήταν πολύ λιγά, επειδή τα παράλια ήταν άκολπα, αλίμενα και αποκομμένα από την Γαληνοτάτη.

Με την κατάληψη της Μεθώνης και της Κορώνης το 1206 από τους Φράγκους, η Βενετία χάνοντας τον έλεγχο στην Πελοπόννησο και σκοπεύοντας να εγκαταλείψει τα εδάφη που είχε αποκτήσει με την συνθήκη Partitio στον ελληνικό χώρο, έσπευσε να στείλει στόλο στα δύο φράγκικα λιμάνια τα οποία και απέσπασε. Τελικά η κυριαρχία στην περιοχή της Μεθώνης και της Κορώνης και συγκεκριμένα στην περιοχή που

16. Κάστρο Δυρραχίου (Βενεσιάνικος Πύργος). (<https://www.pinterest.com/>, 13 Μαρτίου 2015)

εκτείνεται νοτίως του ποταμού, που εκβάλει στην θάλασσα στον κόλπο του Ναβαρίνου, ως το λιμάνι της αρχαίας Ασίνης, αναγνωρίστηκε με την συνθήκη της Σαπιέντσας τον ίδιο χρόνο. Έτσι η επεκτατική πολιτική των Βενετών τους φέρνει στα νοτιο-δυτικά του νομού της Πελοποννήσου και ένα βήμα πιο κοντά στον έλεγχο του Αιγαίου.

Χάρτης 3. Κατάκτηση της Δημοκρατίας της Ραγκούσας και του Ενετικού Δυρραχίου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ .03

Η Πρώτη Αποβίβαση στην Πελοπόννησο_

Οι Βενετοί προκειμένου να διαφυλάξουν αυτό το στραυροδρόμι εμπορίου και επικοινωνίας επισκέφασαν τα κάστρα της Μεθώνης και της Κορώνης, χαρίζοντάς τους τον τίτλο τα “μάτια της Γαληνοτάτης προς την Ανατολή”.¹¹ Από στρατηγική άποψη οι θέσεις της Μεθώνης και της Κορώνης έδωσαν στους Βενετούς την δυνατότητα να ελέγχουν την είσοδο – έξοδο όλων των πλοίων στα Ελληνικά νερά. Το φυσικό ακρωτήρι και το λιμάνι που υπήρχε και στα δύο οχυρά έδρασαν καταλυτικά στην ανέγερση των δύο φρουρίων. Ακόμη έγιναν ο ενδιάμεσος κρίκος μεταξύ του Ιονίου, του Κρητικού και κατ’ επέκταση του Αιγαίου πελάγους.

Για να διαφυλάξουν το σημείο αυτό οι Βενετοί ξεκίνησαν, αμέσως μετά την κυρίευση την πόλης, να κτίζουν το Κάστρο

Χάρτης 4. Κατάκτηση Κρήτης - Βασίλειο Χάνδακα

11. Ιωάννα Στεργιώτου, *Η Εξέλιξη του «Προμαχωνικού Συστήματος» στις Οχυρώσεις της Ελλάδας*, σελ 3

για να εξελιχθεί μέχρι το 1500 στο “σπουδαιότερο Κάστρο της Ανατολικής Μεσογείου και ένα από τα σπουδαιότερα κάστρα όλης της Ανατολής”.¹²

Το Κάστρο της Μεθώνης βρίσκεται πάνω στο ακρωτήριο Νότια της πόλης σε απόσταση 1000 – 1500 μ., με βάση την περιγραφή του Foscari.¹³ Η χερσόνησος, που εισχωρεί 304,8 μ. στο υδάτινο στοιχείο από το νοτιο-δυτικό άκρο του νομού, η βαθιά καμπύλη της ακτής και το νησί της Σαπιέντζας ορίζουν μια προστατευόμενη περιοχή που οι Βενετοί εποφθαλμιούσαν για τον εμπορικό τους στόλο. Το βόρειο μέτωπο του ακρωτηρίου, με θέα την ενδοχώρα της Μεσσηνίας, έχει καταληφθεί από την ακρόπολη – φρούριο. Στα σπλάχνα της ακρόπολης υπάρχει ένας λόφος που κυριαρχεί υψομετρικά και έχει θέα το περίβλημα της πόλης, την πύλη και τη γέφυρα. Το περιτείχισμα

Χάρτης 5. Κατάκτηση Μεθώνης - Κορώνης

12. Ιωάννα Στεριώτου, *Η Εξέλιξη του «Προμαχωνικού Συστήματος» στις Οχυρώσεις της Ελλάδας*, σελ 4

13. Kevin Andrews, *Castles of the Morea*, σελ 61

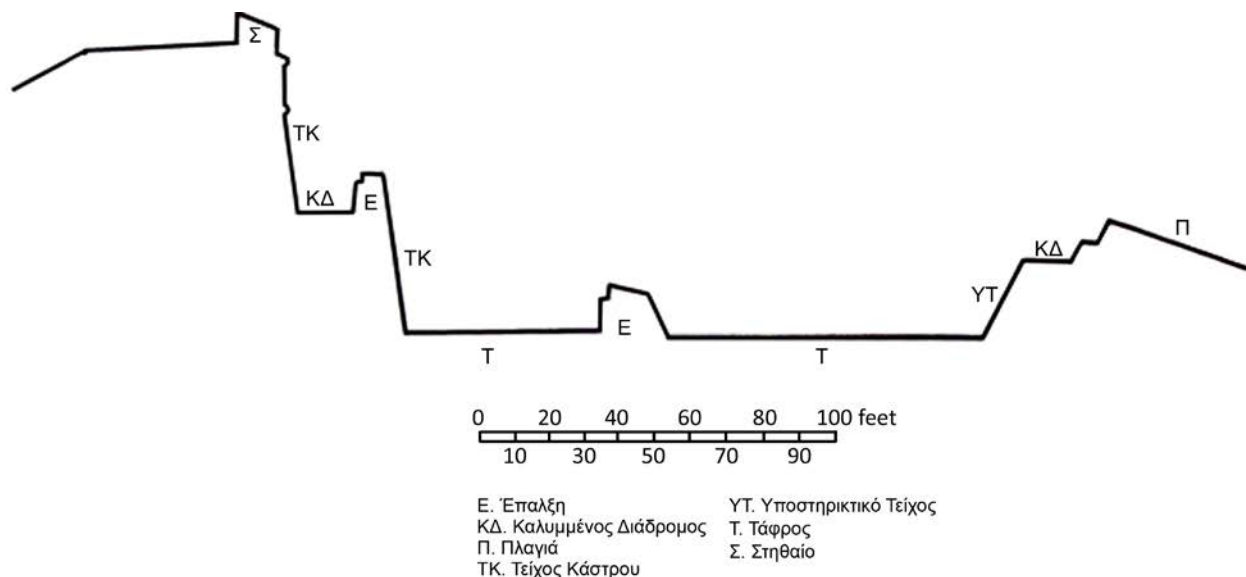
της πόλης είναι μέτριου ύψους, διατμημένο από στενούς και τετράγωνους πύργους χωρίς χρηστική λειτουργία παρά μόνο διακοσμητική. Υπό την προστασία της ακρόπολης, κάτω από το ανατολικό τείχος, υπάρχει ένα μικρό λιμάνι και κάτω από τη νότια πλευρά, όπου το τείχισμα ανοίγεται στην θάλασσα σε μια απόσταση περίπου τριάντα βημάτων, ορθώνεται μια οκταγωνική μορφή, ένας φάρος, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για την προστασία του καναλιού. Μπροστά από την ακρόπολη βρίσκεται η τάφος που ενώνει τη θάλασσα σε δύο σημεία στο βόρειο μέτωπο, διαγράφοντας μια ευρεία καμπύλη κατά μήκος του στενόματος- λαιμού του ακρωτηρίου, το μεγαλύτερο τμήμα της οποίας έχει εκβραχιστεί. Ο επενδεδυμένος τείχος στο βόρειο μέτωπο που αντικρίζει την ενδοχώρα, υποστηρίζει ένα καλυμμένο διάδρομο και μια πλαγιά. Η πλαγιά βυθίζεται

17. Κάστρο Μεθώνης (νότια άποψη). (http://www.hotelsline.gr/root/newhotel/mx/x_Messinia.asp, 13 Μαρτίου 2015)

18. Ο Φάρος (Το Μπούρτζι) της Μεθώνης. (http://www.hotelsline.gr/root/newhotel/mx/x_Messinia.asp, 13 Μαρτίου 2015)

σχεδόν 15,5 μ. από το ύψος του περιβόλου και 8 μ. περίπου από τη γραμμή εδάφους της πόλης, σε χώρο με μέσο πλάτος 18,3 μ. και μέγιστο 39,62 μ. σε ορισμένα σημεία, με τα τείχη της να υποστηρίζουν εσωτερικά καλυμμένους διαδρόμους. Υπόγεια του διαδρόμου του ανατολικού τείχους της τάφρου, υπάρχει πέρασμα που επικοινωνεί με το επίπεδο της τάφρου μέσω πέντε τοξοτών εισόδων. Στο μέσο των τειχών της τάφρου βρίσκεται μία έπαλξη με διαμορφωμένη κλίση και επενδεδυμένη με μεγάλες ίσες πέτρες, από όπου γινόταν η είσοδος στο Κάστρο, μέσω ενός ανοίγματος στα ανατολικά, πριν τη δημιουργία της γέφυρας.¹⁴

Το αλμυρό νερό είχε την δυνατότητα να εισχωρεί στο εσωτερικό και να ολοκληρώνει την πορεία του, μια λειτουργική λεπτομέρεια που οι Βενετοί ξεκίνησαν να προσθέτουν κατά τέλος του 15ου και τελείωσε στις αρχές του 18ου αιώνα όταν επέστρεψαν. Στη δυτική πλευρά αποκαλύπτονται αποτυπώματα προτειχίσματος που αντιστοιχούν εν μέρει σε προτάσεις του Francesco Grimani και εν μέρει στου Agostino Sagredo.

Όλη η ωφέλιμη επιφάνεια του ακρωτηρίου έχει καλυφθεί από το Κάστρο, όπως άλλωστε συνηθιζόταν να

19. Τάφρος: Σχεδιάγραμμα - Εγκάρσια Τομή.
(Kevin Andrews, *Castles of the Morea*, σελ 64)

20. Εσωτερική Όψη Τάφρου. Η έπαλξη και η γέφυρα που οδηγεί στη νέα πύλη του κάστρου.
(Kevin Andrews, *Castles of the Morea*, σελ 64)

14. Η πρώτη είσοδος βρίσκεται συγκεκριμένα στα νοτιοανατολικά. Διακρίνονται οι δύο πλευρές της πύλης που ορίζονται λοξά προς τον τείχο και η βαθμίδα ανάμεσα σε αυτές.

γίνεται σε κάθε κατασκευή, με τον περίβολο του κάστου να ακολουθεί την μορφολογία της βάσης του ακρωτηρίου, με συνολική επιφάνεια 93 στρέμματα, που δεν ξεπερνά τα 7 μ. σε ύψος και τα 700 μ. σε περιφέρεια. Ο περίβολος του Κάστρου της Μεθώνης δεν ανάγεται σε κάποια παγιωμένη μορφή ούτε σε κάποιο συνδυασμό, αλλά είναι ένα ελεύθερο τραπέζιο.¹⁵ Αποτελείται από μία στρώση την μορφή του οποίου ακολουθούν τρεις πύργοι ημικυκλικής διατομής, ο πρώτος στα βορειο-ανατολικά, ο δεύτερος στα νοτιο-ανατολικά και ο τρίτος στα δυτικά, ενώ υπάρχει και δεύτερη στρώση τείχους μεταξύ του βορειο-ανατολικού και του νοτιο-ανατολικού πύργου. Αυτό έγινε για λόγους προστασίας της Πύλης του Κάστρου που βρίσκεται μπροστά από την γέφυρα, πάνω από την τάφρο, η οποία συνδέει την πόλη με το Κάστρο και ήταν το βασικό σημείο πρόσβασης.¹⁶

Το φρούριο της Μεθώνης έχει επισκευαστεί, μολονότι έπρεπε να κατασκευαστούν πολλά τμήματα, με τα πιο χαρακτηριστικά δείγματα της πρώιμης Βενετικής οχυρωματικής αρχιτεκτονικής. Τα πολιορκητικά τείχη των περιβόλων του φρουρίου είναι κατασκευασμένα με την πιο χαρακτηριστική μορφή Βενετικής τοιχοποιίας, με επικλινή εξωτερική πλευρά, έπαλξη στο άνω μέρος και στηθαίο με πολεμίστρες και οπές για μουσκέτα.¹⁷ Αργότερα το 1494 ο προμαχώνας Bembo που κατασκευάστηκε, προστέθηκε ως εξωτερική κατασκευή στο φρούριο, και ενώθηκε με τον περίβολο του φρουρίου με νέα τείχη τα οποία διαθέτουν καλυμμένους διαδρόμους. Στον προμαχώνα του φρουρίου έχουν εφαρμοστεί δύο διαφορετικοί τύποι επάλξεων και στηθαίων ανάλογα με τη θέση τους απέναντι στον εχθρό.¹⁸ Σε σημεία, στις βάσεις των τειχών υπάρχουν χαμηλές αντιρίδες, οι οποίες στις περισσότερες των περιπτώσεων δεν συνδέονται με συνδετικό υλικό με τα τείχη.¹⁹

Οι περίβολοι του φρουρίου διαθετούν παραπάνω από μία πύλες, τρεις από τις οποίες χωροθετούνται στο νότιο τελείωμα του ανατολικού τείχους και είναι διακοσμημένες με αψίδες και τόξα.²⁰ Πρέπει να αναφερθεί πως κάθε μια από τις πύλες έχει εκατέρωθεν πυριτιδαποθήκες, καθώς και ότι οι βασικές πύλες διαθέτουν επίσης στηθαίο και οπές για

15. Το μόνο υφιστάμενο τμήμα του Βυζαντινού κάστρου είναι ένα είχος που διαπερνά σε δύο σημεία τον εσωτερικό περίβολο.

16. Δεύτερη στρώση τείχους παρατηρείται στα βορειοδυτικά και στα νοτιοανατολικά, με την παρουσία προμαχώνων.

17. Τα πολιορκητικά τείχη του φρουρίου είναι κατασκευασμένα από δύο είδη λίθων: ασβεστόλιθο και πρασινωπό αμμόλιθο. Οι λίθοι αυτοί έχουν τετράγωνη μορφή, είναι τοποθετημένοι εν σειρά με ισχυρό συνδετικό κονίαμα. Οι διαστάσεις που χρησιμοποιούσαν κατά κύριο λόγο ήταν 1,5 μ. μήκος πλευράς, 75 εκ. ύψος και 1,2 μ. μήκος, πολλοί από τους οποίους είναι σημαδεμένοι με οπές σύνδεσης. Δεν είναι λίγα τα σημεία όπου εμφανίζονται επαναχρησιμοποιημένα υλικά όπως θραύσματα, κίονες, σπόνδυλοι και κεραμύδια.

18. Στο νοτιοανατολικό τείχος έχει εφαρμοστεί κατακόρυφο στηθαίο, έως το ανώτατο ύψος του, λεπτό σε πάχος αλλά διπλάσιο σε ύψος σε σχέση με το στηθαίο του βορειοδυτικού τείχους. Τα στηθαία στο ανώτατο σημείο τους είναι διακοσμημένα με χυτευτό ημικυλινδρικό γείσο, ενώ τα περισσότερα είναι διακορενμένα από πολεμίστρες και οπές για μουσκέτα.

21. Παράδειγμα Βενετικής τοιχοποιίας στα τείχη του φρουρίου της Μεθώνης. (Kevin Andrews, *Castles of the Morea*, σελ 67)

19. Οι αντιρίδες έχουν εφαρμοστεί κατά κύριο λόγο ως επισκευαστικό έργο στα υφιστάμενα Βυζαντινά τμήματα του φρουρίου.

μουσκέτα, οι οποίες ανοίχτηκαν μετέπειτα.²¹

Οι πύργοι του φρουρίου έχουν σχεδόν το ίδιο ύψος, με ελάχιστες ίσως αποκλίσεις, τετράγωνου σχήματος όλοι και με παρόμοιες αναλογίες πλευρών. Ο μοναδικός πύργος που διαφέρει είναι ο κεντρικός, του οποίου η εξωτερική πλευρά που αντικρίζει την τάφρο είναι στρογγυλεμένη για πολιορκητικούς λόγους. Ο πύργος που βρίσκεται στα δυτικά του περιβόλου έχει κατακόρυφα τείχη ενώ οι υπόλοιποι έχουν πολιορκητικά τείχη ή έστω πολιορκητικές χυτευτές βάσεις.²²

Οι άμυνες κατά μήκος της δυτικής πλευράς του φρουρίου αναλύονται σε ένα απλό σύστημα σε σχέση με την ανατολική ή τη νότια. Οι πέτρες και οι ύφαλοι από κάτω και η παρουσία βορειοδυτικού ανέμου θα είχε αποτρέψει την προσέγγιση των εχθρικών πλοίων στα τείχη. Κατά αυτό τον τρόπο αιτιολογείται και η χρήση του λεπτού στηθαίου που βρίσκεται κατά μήκος ολόκληρου του τείχους.

Πέρα και έξω από το άκρο της ακρόπολης, ένας μικρός ορθογωνικός προμαχώνας με στηθαίο, διάτρητο από πολεμίστρες στη βορειοανατολική πλευρά του, εκτείνεται στη μέση της τάφρου.

Σε όλες τις κατασκευές υπάρχουν ενσωματωμένοι λίθοι με το φτερωτό λιοντάρι του Αγ. Μάρκου της Βενετίας περικλεισμένο από δύο αχαλίνωτα εραλδικά θυρία, ένα σύμβολο δύναμης και εξουσίας της Γαληνοτάτης. Παρ' όλα αυτά θα δούμε και άλλα σύμβολα που υποδηλώνουν την οικογένεια που ήταν υπεύθυνη για την προστασία του φρουρίου, όπως η Foscolo.

Στην Κορώνη το Κάστρο είχε ήδη κτιστεί τον 6^ο με 7^ο αιώνα μ.Χ. από Κορωνείς που κατέφυγαν εκεί λόγω της τοποθεσίας, «τα τείχη του Κάστρου ήταν αδύναμα και φτωχά όμως η θέση του ήταν πολύ δυνατή».²³

Η ιστορία της Κορώνης αντικατοπτρίζεται από την αρχιτεκτονική του Κάστρου της. Το πρώτο Βυζαντινό Κάστρο που καταλήφθηκε, τώρα είναι ο εσωτερικός περίβολος, ίσως αρχικά ένα απλό φρούριο σε μια μικρή περιοχή της κορυφογραμμής του ακρωτηρίου, που παρέμεινε ισχυρός στο διάβα των αιώνων.

20. Οι πύλες του φρουρίου θυμίζουν περισσότερο μεγάλους πυλώνες, είναι περίπου ίδιες σε μορφή με την πύλη του φρουρίου της Κορώνης, με ψηλό, στενό, θολωτό πέρασμα. Διαθέτουν στρογγυλή αψίδα 6 μ. ψηλή και οξυκόρυφο τόξο 3 μ. ψηλό. Μεγάλα τμήματα πωρόλιθου χρησιμοποιήθηκαν στους θόλους, στις παραστάδες, καθώς επίσης και στις γωνίες του πυλώνα.

21. Οι πυριτιδαποθήκες έχουν ύψος 4,5 μ. και κυμαινόμενο βάθος, ενώ διακρίνονται από μια χαρακτηριστική γραμμή εγεγραμμένη στα εσωτερικά τόξα.

22. Οι πύργοι του φρουρίου έχουν πλευρές με διαστάσεις από 6 μ. έως 8 μ. και ύψος που κυμαίνεται από 16,8 μ. έως 18 μ. Οι πύργοι είναι κατασκευασμένοι από μεγάλους λαξευτούς πωρόλιθους με 75 εκ. ύψος και μήκος 1,2 μ. όπως με εκείνους των πολιορκητικών τειχών ή 30 εκ. ύψος και 1,2 μ. μήκος. Πρέπει να αναφερθεί πως οι πύργοι διαθέτουν στο εσωτερικό τους θολωτούς θαλάμους διαφόρων χρήσεων.

22. Μεθώνη, Βόρειες Άμυνες: Καλυμμένος Διάδρομος και Έπαλξη, με κατεύθυνση Νοτιοανατολικά προς την Εσωτερική Πύλη. (Kevin Andrews, *Castles of the Morea*, σελ 66)

Στα ανατολικά, πάνω από τη θάλασσα, εκτείνεται ένα ψηλό οροπέδιο ζωσμένο με πλαγιές από αμμόλιθο, το οποίο ελαττώνεται απότομα σε μια μικρή λωρίδα γης στην άκρη της χερσονήσου. Το φρούριο που παρέδωσαν οι Έλληνες αποτελείτο από ένα τριγωνικό περίβολο, οριοθετώντας την περιοχή αυτή με ένα μικρό πύργο στην κορυφή του ακρωτηρίου. Μετά το 1206 οι Βενετοί επισκεύασαν το φρούριο και πρόσθεσαν νέους πύργους, τείχη και επάλξεις, ενώ το ανατολικό τείχος διαχωρίζει το κυρίως φρούριο από ένα σύστημα αμυντικών τειχών και επάλξεων δημιουργώντας έτσι ένα δεύτερο περίβολο, με περίμετρο ίδια με αυτή του ακρωτηρίου, και μέγεθος τέσσερις φορές μεγαλύτερο από τον εσωτερικό.

Το παλαιότερο τμήμα του κάστρου είναι το τείχος που χωρίζει τους δύο περιβόλους, και το τμήμα του εξωτερικού πολιορκητικού τείχους στα δυτικά της κεντρικής πύλης.²⁴ Αποτελείκράμαετερογενώνλίθωνκαιεπαναχρησιμοποιημένων αρχαίων θραυσμάτων, σπονδύλων και λαξευμένων μαρμάρων, σηματοδοτώντας έτσι μια περίοδο όπου το σύνολο των υλικών ήταν κατάλοιπα Κλασικών και Βυζαντινών κτισμάτων.

Όπως στο φρούριο της Μεθώνης έτσι και στις Κορώνης, τα πολιορκητικά τείχη είναι δομημένα βάσει του Βενετικού τύπου τοικοποιίας. Τα τείχη στο ανώτατο ύψος τους διαθέτουν παχιά έπαλξη με στηθαίο, πολεμίστρες και πολλά μακριά, λοξά κενά θολωτής μορφής για μουσκέτα. Ένας παχύς ημικυλινδρικός δακτύλιος, βασικό διακοσμητικό χαρακτηριστικό πυροβολικής οχύρωσης, τρέχει κατά μήκος του τείχους ορίζοντας το επίπεδο των δαπέδων των πολεμίστρων. Επίσης και εδώ, σε διάφορα σημεία των υφιστάμενων Βυζαντινών τμημάτων, έχουν χρησιμοποιηθεί αντιρίδες στη χαμηλή ζώνη για την στήριξη του τείχους. Κάτω από το τείχος του φρουρίου βρίσκεται μια πλατφόρμα με πλάτος 15 μ. και μήκος 60 μ. Κατά μήκος της εξωτερικής της πλευράς εμφανίζεται μια παράλληλη, χαμηλή, φαρδιά έπαλξη η οποία είναι διάτρητη με συνδυασμό πολεμίστρων και οπών για μουσκέτα. Τέλος, στο δυτικό τελείωμα του νότιου τομέα, στο πιο κρίσιμο σημείο της φρουρίσης, ορθώνεται ένας

23. “Και απάντον εκίνησαν κ’ υπάουν στο κάστρο της Κορώνης, και ήϋραν το κάστρον αχαμνόν από τειχέα και πύργους” εις βράχον σπηλαίου εκείτετον αφιερωμένο ήτον, Kevin Andrews, *Castles of the Morea*, σελ 13)

23. Μεθώνη, Βόρειες Άμυνες: Εσωτερικό Δεύτερης Πύλης - Πυριτιδαποθήκες. (Kevin Andrews, *Castles of the Morea*, σελ 67)

24. Μεθώνη, Ανατολικό Τείχος, Οπίσθια Πύλη και Πύργος, Εσωτερικό. (Kevin Andrews, *Castles of the Morea*, σελ 73)

προμαχώνας του οποίου η κατασκευή ολοκληρώθηκε το 1463.

Η κύρια πύλη του κάστρου, βρίσκεται σε ένα μεγάλο τετράγωνο πυλώνα, όμοια σε μορφή και διαστάσεις με τις Βενετικές πύλες της Μεθώνης. Σε αντιδιαστολή με τις αψίδες των πυλών της Μεθώνης, η κύρια πύλη της Κορώνης διαθέτει οξυκόρυφη αψίδα, ένα κληροδότημα του «Γοτθικού αιώνα» της Δ' Σταυροφορίας.

Οι τρεις πύργοι του κάστρου της Κορώνης είναι και αυτοί ίδιας τετραγωνικής μορφής και παρόμοιων αναλογιών με τους πύργους της Μεθώνης, ξεπροβάλλοντας από την όψη του τείχους.

Το λιμάνι της πόλης και το κάστρο συνδέονται με δρόμο, προστατευμένο από ενισχυμένα τείχη, ο οποίος οδηγεί μέσα από τα πρόπυλα που όριζαν το εξωτερικό τείχος. Το τείχος έχει δύο μεγάλους διακοσμητικούς στήλους, μια περίτεχνη δομή που φέρει την σκαλιστή πλάκα με το λιοντάρι του Αγ. Μάρκου, μια πολεμίστρα, στηθαίο και έναν μικρό εξαγωνικό πυργίσκο, ή αλλιώς φυλάκιο, στη γωνία. Το τμήμα αριστερά από την πύλη είναι υπόλειμμα της κλασικής Μεσσηνιακής Ασίνης. Το συγκεκριμένο τείχος είναι πανομοιότυπο με μερικά σημεία των τειχών της Μεθώνης, και αποτελεί επανάχρηση των Ελληνο-Ρωμαϊκών υλικών.

25. Κορώνη, Τα Προπύλαια όπως ήταν το 1829. Ένα έργο του Boccuet in *Expédition acientifique De moreé, Architecture, I*.

24. Το τμήμα του πολιορκητικού τείχους στα δυτικά της πύλης είναι κατασκευασμένο από τριάντα σειρές συμπαγών, λαξευτών λίθων με συνολικό ύψος περίπου 2,5 μ. Αυτά είναι τα λείψανα της κλασικής Μεσσηνιακής Ασίνης, με το τείχος αυτό καθ' αυτό να αντικατοπτρίζει τμήματα του φρουρίου της Μεθώνης, που είναι κυρίως επανάχρηση Ελληνο-Ρωμαϊκών υλικών. Ένας τόσο ισχυρός τείχος δεν συνάδει με τα Βυζαντινά κάστρα, καθώς επίσης και η παρουσία άλλων λίθων τέτοιου μεγέθους δείχνει πως οι κτίστες που τους χρησιμοποίησαν ήταν οι Βενετοί του 13^{ου} αιώνα.

26. Κορώνη, Νοτιοανατολικός Προμαχώνας Πυροβολικού, Βόρεια άποψη. (Kevin Andrews, *Castles of the Morea*, σελ 19)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ .04

Η Συνέχεια των Βενετικών Κατακτήσεων_

Λίγο αργότερα, μετά τη διεκδίκηση της Κρήτης και την κατάληψη της Μεθώνης και της Κορώνης από τους Βενετούς, υπογράφετε η συνθήκη διανομής των εδαφών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (*Patritio Terrarum Imperii Romaniae*) μετά την Δ' Σταυροφορία. Ως επακόλουθο αυτού, η Κέρκυρα βρέθηκε υπό Βενετική κυριαρχία.²⁵ Ωστόσο το 1207, ο δόγης Πιέτρο Τζάνι παραχώρησε το νησί ως φέουδο σε δέκα Βενετούς αριστοκράτες.²⁶

Έχοντας υπό την κυριαρχία τους τη μεγαλόνησο τίθεται ως στόχος η κατάκτηση του δεύτερου μεγαλύτερου νησιού του Αιγαίου Πελάγους, του Νεγκροπόντε ή όπως τον γνωρίζουμε σήμερα ως Εύβοια. Η κατάκτησή του επετεύχθη το 1209 και έμεινε στους Βενετούς μέχρι το 1470, έως την κατάκτησή του

Χάρτης 6. Κατάκτηση Κέρκυρας

25. Herrin, Judith; Saint-Guillain, *Identities and Allegiances in the Eastern Mediterranean After 1204*, Ashgate Publishing Ltd, Guil-laum 2011, σελ 82

26. Miller William, *The Latins in the Levant: a history of Frankish Greece (1204 - 1566)*, Dut-ton, 1908, σελ 88

από τους Οθωμανούς (Χάρτης 7 σελίδα 40).

Σύμφωνα με το παραπάνω γεγονός αρχίζει μια αλυσίδα κατακτήσεων σε κάθε μέρος και γωνιά του Αιγαίου Πελάγους. Υπό την Βενετική κυριαρχία, όπως ήταν και αναμενόμενο, ήρθαν πολλά άλλα νησιά της Μεσογείου, τα οποία όπως φαίνεται και από το χάρτη σχηματίζουν μια αλυσίδα προς την Κωνσταντινούπολη. Επίσης, δεν πρέπει να παραληφθεί το γεγονός ότι όλες οι νέες κτήσεις είναι δίπλα στο Νεγκροπόντε.

Μαζί με τα νησιά κατακτήθηκε και η Ανδριανούπολη, η οποία παρ' όλο που δεν αντιστοιχεί με νησί "συνδέεται" με την Ίμβρο μέσω μιας λωρίδας γης (Χάρτης 8 σελίδα 41).

Η χρονολογία 1214 είναι σημαντική στην επεκτατική πολιτική των Βενετών, διότι σε Ιόνιο και Αιγαίο αρχίζει η αντίστροφη μέτρηση των κτήσεων της Γαληνοτάτης. Ένας

Χάρτης 7. Κατάκτηση Νεγκροπόντε- Εύβοιας

27. Απεικόνιση της πόλης του Νεγκροπόντε (Χαλκίδα 1957) του Βενετού χαρτογράφου Giacomo Franco. (<http://en.wikipedia.org/wiki/Euboea>, 13 Μαρτίου 2015)

από τους βασικότερους εμπορικούς σταθμούς, η Κέρκυρα, χάνεται και μετατίθεται στο Δεσποτάτο της Ηπείρου ύστερα από διακοπή των σχέσεων με τον Μιχαήλ Κομνηνό (Χάρτης 9 σελίδα 42)²⁷.

Η επόμενη απώλεια από τη σκακιέρα των Βενετών είναι η Ανδριανούπολη το 1247, η οποία επανακατακτήθηκε από τον Αυτοκράτορα της Νίκαιας Ιωάννη Δούκα Βατάτζη τον Α' (Χάρτης 10 σελίδα 43).²⁸ Μετά την λήξη των σχέσεων του Δεσποτάτου και της Βενετίας αποσπώνται μεγάλα και σημαντικά εδάφη από τη Γαληνοτάτη. Μία ακόμη κτήση που χάθηκε είναι το Δυρράχιο (Ενετική Αλβανία), όπου και καταλήφθηκε το 1270 από το Νικηφόρο, γιο του Δεσπότη Μιχαήλ Κομνηνού (Χάρτης 11 σελίδα 44).²⁹

Για περίπου ενάμιση αιώνα, η Δαλματία και η Δημοκρα-

Χάρτης 8. Κατάκτηση Ανδριανούπολης και Ίμβρου

27. Nicol, Donald M., *Byzantium and Venice: A Study in Diplomatic and Cultural Relations*, Cambridge University Press, 1992, σελ 401-402

28. en.wikipedia.org/wiki/Edirne
12 Μαΐου 2015

29. en.wikipedia.org/wiki/Durrës
12 Μαΐου 2015

τία της Ραγκούσας έμειναν στα χέρια των κατακτητών, από το 1205 έως και το 1358. Η Βενετία το 1358 αναγκάστηκε με τη Συνθήκη της Ζαντάρ να παραδώσει όλες τις αξιώσεις στη Δαλματία, και η πόλη πέρασε στην ηγεμονία του βασιλιά Λουδοβίκου του Α' της Ουγγαρίας. Η τελική συμφωνία ανάμεσα στο βασιλιά Λουδοβίκο και στον Αρχιεπίσκοπο Ιβάν Σάρακα επετεύχθη στο Visegrád στις 27 Ιουνίου της ίδιας χρονιάς (Χάρτης 12 σελίδα 45).³⁰

Τα Επτάνησα ήταν θαλάσσιες υπερπόντιες κτήσεις της Βενετικής Δημοκρατίας από τα μέσα του 14^{ου} έως τα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Η κατάκτηση των νησιών ήταν σταδιακή. Το πρώτο νησί που κατακτήθηκε ήταν τα Κύθηρα και το γειτονικό νησί των Αντικυθήρων.^{31,32} Είκοσι τρία χρόνια μετά, την κατάκτηση των Κυθήρων και των Αντικυθήρων, το 1386 το

Χάρτης 9. Απόσπαση Κέρκυρας

30. Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant 1204 - 1571*, Vol. 2, 1978, Diane Publishing

31. Τα Κύθηρα και τα Αντικύθηρα έγιναν μέρος του Ενετικού *Stato da Mar* πρώτη φορά το 1363, το οποίο ακολούθησε μια διακοπή από την τριχρόνη Τουρκική κατοχή, μεταξύ 1715 - 1718.

32. Μαλτέζου Χρύσσα, *Κύθηρα: Κοινωνία και Οικονομία κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας*, Βαλκανικές Σπουδές, 1980, σελ 33

Χάρτης 10. Απόσπαση Ανδριανούπολης

νησί της Κέρκυρας εντάσσεται πλέον εκουσίως στις κτήσεις της Γαληνοτάτης (**Χάρτης 13 σελίδα 46**). Για την Κέρκυρα θα αναφερθούμε σε συγκεκριμένα ιστορικά στοιχεία. Η Κορυφώ, ο βυζαντινός οικισμός της χερσονήσου που ξεπροβάλλει μέσα στο πέλαγος από τα ανατολικά με τους πύργους και τα τείχη που την προστάτευαν, αποτέλεσε για τη Βενετία το κοινωνικό και διοικητικό κέντρο, καθώς επίσης και την οχυρή βάση στο Ιόνιο πέλαγος, από το 1386 έως και το 16^ο αιώνα. Τα πρώτα σημαντικά έργα ξεκίνησαν το 1402, συνεχίστηκαν το 1414 και αφορούσαν προσθήκες και νέες κατασκευές μέσα στο Παλιό Φρούριο. Στα υπόλοιπα νησιά οι Βενετοί κατασκεύασαν νέα οχυρωματικά έργα ή έκαναν προσθήκες στα υπάρχοντα, που παρ' όλη τη μικρή τους κλίμακα ήταν εξίσου σημαντικά.

Η Τήνος και η Μύκονος πέρασαν στη Γαληνοτάτη ως

κληροδότημα από μια οικογένεια βενετών το 1390 και έμεινε στις κτήσεις έως και το 1797 (**Χάρτης 14 σελίδα 47**).³³

Το 1392 η Βενετία επανακαταλαμβάνει την πόλη του Δυρραχίου και διατηρεί την πόλη, γνωστή και ως Durazzo, ως τμήμα της Albania Veneta (**Χάρτης 15 σελίδα 48**).³⁴

Μια εσωτερική πάλη στην Ουγγαρία, μεταξύ του βασιλιά Sigismund και του Ναπολιτάνου Οίκου των Αηίου, αντικατοπτρίζεται και στη Δαλματία: στις αρχές του 15^{ου} αιώνα, όλες οι Δαλματικές πόλεις, εκτός της Ραγκούσας, καλοσώρισαν το Ναπολιτάνο στόλο. Για είκοσι χρόνια, αυτός ο αγώνας αποδυνάμωσε την ουγγρική επιρροή. Το 1409, ο Ladislaus της Νάπολης πούλησε τα δικαιώματα της Δαλματίας στη Βενετία.³⁵ Η Βενετία σταδιακά ανέλαβε το μεγαλύτερο μέρος της Δαλματίας από το 1420. Το 1437 αναγνωρίζεται η

Χάρτης 11. Απόσπαση Δυρραχίου

33. William Miller, *The Latin Orient*, London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1920, σελ 39

34. [en.wikipedia.org/wiki/ Durrës](https://en.wikipedia.org/wiki/Durrës)
12 Μαΐου 2015

35. Giuseppe Praga, Franco Luxardo, *History of Dalmatia*, 1993

Χάρτης 12. Απόσπαση Δαλματίας και Δημ. Ραγκούσας

Βενετική κυριαρχία στη Δαλματία, όμως η Ραγκούσα διατηρεί την ελευθερία της (Χάρτης 16 σελίδα 49).³⁶ Η κυριαρχία της Βενετίας στη Δαλματία κράτησε σχεδόν τέσσερις αιώνες, μέχρι και το 1797 όπου και καταλήθηκε μαζί με τη Γαληνοτάτη.

Οι Βενετοτουρκικοί πόλεμοι είναι συνολικά επτά και ξεκινούν λίγο μετά τα μέσα του 15^{ου} αιώνα και τελειώνουν στις αρχές του 18^{ου}, με τον πρώτο να έχει διάρκεια δέκα έξι χρόνια (1463 - 1479) και τον τελευταίο μόλις τέσσερα (1714 - 1718). Παρ' όλα αυτά η πολιορκία της Θεσσαλονίκης δεν αναφέρεται επίσημα ως Βενετοτουρκικός πόλεμος αλλά περιλαμβάνεται στους πολέμους της περιόδου αυτής και διήρκεσε οκτώ χρόνια (1422 - 1430). Η πολιορκία της Θεσσαλονίκης, που διεξήχθη μεταξύ των Βυζαντινών και των Οθωμανών αρχικά, ήταν μια επιτυχημένη απόπειρα των οθωμανικών στρατευμάτων, υπό

36. John V. A., *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*, University of Michigan Press, 2006

την ηγεσία του Μουράτ Β', να καταλάβουν την βυζαντινή πόλη. Καθώς το τέλος πλησίαζε, ο Μουράτ πολιορκήσε το λιμάνι της Θεσσαλονίκης το 1422. Το 1423 οι Βυζαντινοί πούλησαν την πόλη στη Γαληνοτάτη, η οποία ανέλαβε και το βάρος της υπεράσπισής της.³⁷ Οι Οθωμανοί συνέχισαν το ναυτικό αποκλεισμό μέχρι το 1430, όταν επιτέθηκαν και κατέλαβαν την πόλη (Χάρτης 17 σελίδα 50).³⁸

Λίγο αργότερα, μετά την πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453, οι Οθωμανοί έπλευσαν προς τη Λήμνο και την κατέλαβαν το 1455 (Χάρτης 18 σελίδα 51).

Ο **Πρώτος Βενετοτουρκικός Πόλεμος**, από αυτή τη μακροχρόνια ιστορία συγκρούσεων, ανάμεσα στη Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία διήρκησε από το 1463 έως το 1479. Ο πόλεμος έληξε με

Χάρτης 13. Κατάληψη Κέρκυρας, Κυθήρων και Αντικυθήρων

37. John Julius Norwich, *A History of Venice*, Knopf Publishes, 1982, σελ 343

38. Lord Kinross, *The Ottoman Centuries: The Rise and Fall of the Turkish Empire*, Harper Collins Publishes, 1979, σελ 85

συνθήκη ειρήνης το 1479 που υπέγραψαν τα δύο αντιμαχόμενα μέρη, με τη συμφωνία πως στη Βενετία θα παρέμεναν όλα τα λιμάνια και οι πόλεις που κατείχε εκτός του Άργους και του Νεγκροπόντε, που πέρασαν στα χέρια των Οθωμανών.³⁹ Ξεκινώντας από τη βάση του Νεγκροπόντε (Χαλκίδα), οι Βενετοί έδειξαν ιδιαίτερη προσοχή στην ενίσχυση και επέκταση των οχυρώσεων. Ιδιαίτερα, από τις αρχές του 13^{ου} αιώνα και κυρίως μέσα στον 14^ο όπου η Γαληνοτάτη απέκτησε ολόκληρο το Νεγκροπόντε. Το Κάστρο της Γέφυρας (του Ευρίπου) αποτελούσε τον βασικό σταθμό του βενετσιάνικου στόλου στο Αιγαίο. Στην κυριολεξία ήταν μια γέφυρα που ένωνε τη νοτιοδυτική Ελλάδα με την Θεσσαλία και τις ελληνικές επαρχίες με την Ασία και την Κωνσταντινούπολη. Αυτό έδωσε το κίνητρο για την αποστολή, το 1461, μηχανικών και ειδικών

Χάρτης 14. Κληροδότημα Τήνου και Μυκόνου στη Βενετία

39. Γιάννης Κορδάτος, *Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*, Εκδόσεις 20^{ος} Αιώνας, Αθήνα, 1958

28. Χάρτης της Τήνου από το Βενετό Χαρτογράφο Giacomo Franco (1597). (<http://en.wikipedia.org/wiki/Tinos>, 13 Μαρτίου 2015)

για τη διεξαγωγή νέων σχεδίων, την αξιοποίηση των παλιών τειχών και την ανάπτυξη νέων οχυρωματικών κατασκευών. Όμως οι μεσαιωνικές οχυρώσεις με τις προσθήκες των Βενετών καταστράφηκαν από τους Οθωμανούς πριν την τελική κατάληψη της πόλης, και του λιμανιού το 1470, αφανίζοντας όλα τα στοιχεία των πρώτων αμυντικών κατασκευών κατά την πρώιμη εποχή του πυροβολικού αποκλείοντας έτσι τη δυνατότητα δημιουργίας μιας καθαρής εικόνας. Η μοναδική δυνατότητα να αντιληφθούμε τη δομή της οχυρωμένης πόλης είναι από τα σχέδια της πολιορκίας του 1688 από τις συμμαχικές δυνάμεις των Βενετών, στην προσπάθεια του Francesco Morosini να ανακαταλάβει τις παλιές κτήσεις της Γαληνοτάτης, την περίοδο της εκστρατείας του το 1684 (Χάρτης 19 σελίδα 52).

Χάρτης 15. Επανακατάληψη Δυρραχίου

29. Απεικόνιση του Κάστρου του Δυρραχίου.
(http://en.wikipedia.org/wiki/Durrës_Castle,
13 Μαρτίου 2015)

Χάρτης 16. Επανακατάληψη Δαλματίας

Η τουρκική κατοχή των τριών νησιών της Κεφαλλονιάς, της Ιθάκης και της Ζακύνθου ήταν βραχύβια. Η Ζάκυνθος κατακτήθηκε από τους Βενετούς το 1485 (Χάρτης 20 σελίδα 53).⁴⁰

Έπειτα από τέσσερα χρόνια, μετά την κατάληψη της Ζακύνθου, η τελευταία βασίλισσα της Κύπρου πουλάει το νησί στους Βενετούς. Μιας τέτοιας κλίμακας κίνηση έδωσε το έναυσμα να ξεκινήσουν οι επιδρομές των Οθωμανών στο νησί (Χάρτης 21 σελίδα 54).⁴¹

Ο Δεύτερος Βενετοτουρκικός Πόλεμος αργεί να έρθει. Μετά το τέλος του πρώτου πολέμου, και για μία περίοδο είκοσι χρόνων, η ένταση μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Βενετίας κλιμακώνεται. Κατά τη διάρκεια του 1496 σημειώνονται σοβαρά επεισόδια μεταξύ

40. Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant 1204 - 1571*, Vol. 2, 1978, Diane Publishing, σελ 515

41. Morelli Vincent, *Cyprus: Reunification Proving Elusive*, DIANE Publishing, 2011, σελ 10

Βενετών και Οθωμανών στο Μαυροβούνιο και στον κόλπο του Κατάρρου όπως και αλληπάλληλα ναυτικά επεισόδια στο Αιγαίο και το Ιόνιο μεταξύ χριστιανών και μουσουλμάνων. Η Βενετία προσπάθησε να αμβλύνει την οξύτητα με διπλωματικές ενέργειες οι οποίες όμως απέτυχαν, μεταξύ των ετών 1494 – 1499.⁴² Ο Οθωμανικός στόλος απέκλεισε τη Μεθώνη, τον Ιούλιο του 1499 και στις 12 Αυγούστου συγκρούεται με το βενετσιάνικο στον όρμο του Ναυαρίνου. Η σύγκρουση αυτή οδήγησε στην ήττα των Βενετών. Η απώλεια αυτή κόστισε στη Βενετία ένα πολύ σημαντικό εμπορικό σταθμό στην ανατολική Μεσόγειο. Οι θαλάσσιες νίκες των Οθωμανών συνοδεύτηκαν από ανάλογες επιτυχίες στη νότια Ελλάδα και στη βορειοδυτική Βαλκανική. Η οικονομική εξάντληση των Βενετών λόγω του πολέμου δεν λειτούργησε με τον ίδιο ευεργετικό τρόπο και

Χάρτης 17. Προστασία Θεσσαλονίκης - Πρώτη Σύγκρουση με τους Οθωμανούς

42. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος Ι, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1974, σελ 283 - 284

43. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος Ι, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1974, σελ 281

Χάρτης 18. Απόσπαση Λήμνου

στους Οθωμανούς, που συγκέντρωναν όλες τις δυνάμεις τους στο νότο.⁴³ Έτσι η σύναψη ειρήνης ήταν επιτακτική για τους Βενετούς οι οποίοι και δέχτηκαν τους όρους, του αντιπάλου στις 20 Μαΐου 1503, σύμφωνα με τους οποίους έχαναν τις βάσεις τους στη νοτιοδυτική Μεσσηνία, στη Ναύπακτο και τη Λευκάδα που είχε κατακτήσει πρόσφατα. Επίσης έχασε την Ενετική Αλβανία και σπουδαίες θέσεις στις Δαλματικές ακτές. Τέλος, υποχρεώθηκαν να καταβάλουν ετήσιο φόρο υποτελείας για τη Ζάκυνθο. Μοναδικό κέρδος της Βενετίας αποτελούσε η προσάρτηση της Κεφαλλονιάς.⁴⁴ Μετά τον Δεύτερο Βενετοτουρκικό Πόλεμο δεν παρατηρείται κάποια εξέλιξη. Η οχυρωματική αρχιτεκτονική παραμένει στάσιμη, οι Βενετοί επικεντρώνονται κυρίως σε επισκευές και προσθήκες στα ήδη υπάρχοντα φρούρια. Ο βασικός παράγοντας που έδρασε

44. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος Ι, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1974, σελ 288

εις βάρος των Βενετών ήταν ο οικονομικός και δεν επέτρεψε την χρηματοδότηση για ανάπτυξη της οχυρωματικής τέχνης (Χάρτης 22 σελίδα 55). Αργότερα, η Κεφαλλονιά, ύστερα από δεκαέξι χρόνια τουρκικής κατοχής (1484 -1500) περνάει στα χέρια των Βενετών και εντάσσεται στο *Stato da Mar* στις 24 Δεκεμβρίου του 1500. Τελικά, η Ιθάκη είχε την ίδια τύχη με την Κεφαλλονιά και καταλήφθηκε από τους Βενετούς το 1503 (Χάρτης 23 σελίδα 56).⁴⁵

Ο Τρίτος Βενετοτουρκικός Πόλεμος διεξήχθη από το 1537 έως το 1540 μεταξύ της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας και των συμμάχων της έναντι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το τέλος του τρίτου Βενετοτουρκικού Πολέμου ήρθε με τη σύναψη ειρήνης στις 2 Οκτωβρίου 1540.⁴⁶ Το Ναύπλιο και η Μονεμβασιά παραδόθηκαν στους

Χάρτης 19. Απόσπαση Εύβοιας και Ίμβρου - Αποτέλεσμα Πρώτου Πολέμου

45. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος Ι, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1974, σελ 288 - 290

46. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό. π., σελ 303

Οθωμανούς και οι Βενετοί αναγνώρισαν την απώλεια των βόρειων Σποράδων και των νησιών του Αιγαίου που έχασε στη διάρκεια του πολέμου. Δέχτηκε να πληρώνει ετήσιο φόρο για τη Ζάκυνθο (500 βενετικά δουκάτα), για την Κύπρο (8000 δουκάτα) και πολεμική αποζημίωση (300000 δουκάτα). Παρ' όλα αυτά κράτησε στην κατοχή της την Πάργα, τα νησιά Τήνο, Κέρκυρα, Κήθηρα, Παξούς, Ιθάκη και Κεφαλονιά (Χάρτης 24 σελίδα 57).⁴⁷

Ο Τρίτος Βενετοτουρκικός Πόλεμος έδωσε το έναυσμα για μια δραστηριότητα που ξεκίνησε, μαζί με τον πόλεμο, στην Πελοπόννησο και ιδιαίτερα στα κάστρα της Μεθώνης και της Κορώνης, αλλά κυρίως στις οχυρώσεις του Ναυπλίου. Η δραστηριότητα αυτή συνέβαλε καθοριστικά στην ανάπτυξη ενός πολύ σημαντικού αμυντικού προγράμματος.

Χάρτης 20. Κατάληψη της Ζακύνθου

47. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, ό. π., σελ 303

30. Ναυμαχία της Πρέβεζας. (http://el.wikipedia.org/wiki/Τρίτος_Βενετοτουρκικός_Πόλεμος, 13 Μαρτίου 2015)

Η ανάπτυξη αυτή θα ακολουθήσει στην Κέρκυρα και στην Κρήτη και θα διαρκέσει σε όλο τον 16^ο αιώνα και αργότερα κατά τον 17^ο. Η συγκεκριμένη περίοδος είναι η εποχή όπου το προμαχωνικό σύστημα αναπτύσσεται στο μέγιστο βαθμό στα φρούρια του ελλαδικού χώρου, κάτι που φαίνεται από την ανάγκη των Βενετών για την καθιέρωση ενός πολύ σημαντικού θεσμού – αξιώματος των Προνοητών για Φρούρια. Τέτοια ήταν η σημαντικότητα της επίβλεψης των οχυρώσεων των κατακτήσεών τους.

Το καλύτερο παράδειγμα εξέλιξης του «Προμαχωνικού Συστήματος» είναι τα οχυρωματικά έργα των Βενετών στην Κρήτη, καθώς αποτελούν όχι μόνο δημόσια έργα μεγάλης ιστορικής σημασίας αλλά και τεχνικής αξίας. Στο Ρέθυμνο “την τρίτη πολιτεία του «Βασιλείου»” δεν έχουν αναπτυχθεί

Χάρτης 21. Αγορά της Κυπρου

31. Χάρτης της Κύπρου. (<http://www.incees-tate.com/en/north-cyprus/history-of-north-ern-cyprus.html>, 13 Μαρτίου 2015)

οχυρώσεις με πλήρη μορφή. Βασικός παράγοντας αυτού είναι η ιδιομορφία του εδάφους. Ο οχυρός περίβολος της πόλης, του οποίου η κατασκευή ξεκίνησε το 1540 ύστερα από τον τρίτο πόλεμο, είχε τρεις προμαχώνες κατασκευασμένους με την απλούστερη χάραξη εκείνης της εποχής. Δυστυχώς, το προμαχωνικό σύστημα δεν εφαρμόστηκε σε ολόκληρο τον περίβολο, μονάχα στο ανατολικό και νότιο μέτωπο όπου ήταν ευπρόσβλητες από τον εχθρό. Οι τέσσερις αυτοί προμαχώνες είναι κατασκευασμένοι ως “ημιπρομαχώνες” εξαιτίας του ανηφορικού και βραχώδους ανάγλυφου, ενώ σχεδόν κανένα άλλο αμυντικό ή συμπληρωματικό σύστημα δεν μπορούσε να εφαρμοστεί.

Τα Χανιά, η “δεύτερη πόλη του «Βασιλείου»” οχυρώθηκαν σε πληρέστερο βαθμό, διότι είχε μεγαλύτερη

Χάρτης 22. Απόσπαση Μεθώνης, Κορώνης, Δυρραχίου και Δαλματικών Παραθαλάσσιων Περιοχών - Αποτέλεσμα Δεύτερου Πολέμου

32. Η Ναυμαχία της Πύλου (1499) άγνωστος Βενετός καλλιτέχνης (Βρετανικό Μουσείο). (http://el.wikipedia.org/wiki/Δεύτερος_Βενετοτουρκικός_Πόλεμος, 13 Μαρίου 2015)

σημασία για τη Γαληνοτάτη λόγω του λιμανιού της , του μεγάλου ναυστάθμου και του φυσικού λιμανιού της Σούδας. Ο ορθογώνιος, τετράπλευρος περίβολος ενισχύθηκε με τέσσερις κύριους προμαχώνες, αρκετούς επι-προμαχώνες, τάφρο και αντέρεισμα. Παρ' όλες τις προσπάθειες των Βενετών για τη βελτίωση των εξωτερικών τειχών, της δεύτερης πολιτείας των Χανίων, είχε πολλές ελλείψεις και η πολιορκία κράτησε μόνο μερικές εβδομάδες πριν την πτώση στους Οθωμανούς. Τα τείχη του Χάνδακα θα αποδειχθούν ως το πληρέστατο δείγμα προμαχωνικής οχυρωματικής αρχιτεκτονικής.

Ο **Τέταρτος Βενετοτουρκικός Πόλεμος (1570 - 1573)**, ή αλλιώς **Η Οθωμανική Εισβολή στην Κύπρο**, ολοκληρώθηκε τον Αύγουστο του 1571 όταν έπεσε η πόλη της Αμμοχώστου στα χέρια των Οθωμανών, και ξεκίνησε η κατοχή

Χάρτης 23. Κατάκτηση Κεφαλονιάς και Ιθάκης

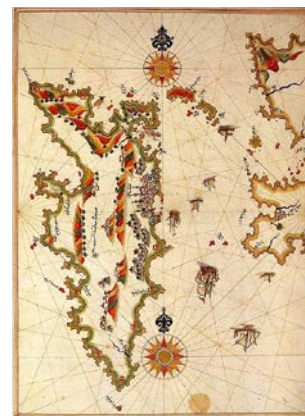

33. Χάρτης με τα Τείχη της Λευκωσίας. (http://el.wikipedia.org/wiki/Οθωμανική_Εισβολή_στην_Κύπρο, 13 Μαρτίου 2015)

που διήρκεσε μέχρι το 1878. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, καθ' όλη τη διάρκεια της Βενετοκρατίας στην Κύπρο (1489 – 1571), εισέβαλλαν κατά βούληση και την λεηλατούσαν. Οι Βενετοί οχύρωσαν την Αμμόχωστο, τη Λευκωσία και την Κερύνεια φοβούμενοι τη συνεχώς διευρυνόμενη Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι Τούρκοι εισβάλουν για μία ακόμη φορά στην Κύπρο, το καλοκαίρι του 1570, αλλά αυτή τη φορά με μιας μεγάλης κλίμακας εισβολή και όχι με επιδρομή. Η Αμμόχωστος, όμως, αντιστάθηκε και αμύνθηκε ηρωικά από το Σεπτέμβριο του 1570 μέχρι τον Αύγουστο του επόμενου έτους. Η πτώση της Αμμοχώστου σηματοδότησε την αρχή της Οθωμανικής κατοχής στην Κύπρο. Δύο μήνες αργότερα, οι ναυτικές δυνάμεις της Ιεράς Συμμαχίας, (που αποτελείτο κυρίως από βενετικά, ισπανικά και παπικά πλοία υπό την

Χάρτης 24. Απόσπαση Χίου, Σύρου και Άνδρου

34. Χάρτης Χίου, 16^{ος} αιώνας, Piri Reis. <http://en.wikipedia.org/wiki/Chios>, 13Μαρτίου2015

αρχηγία του Δον Ιωάννη της Αυστρίας) νίκησαν τον τουρκικό στόλο στην Ναυμαχία της Ναυπάκτου σε μια από τις πιο αποφασιστικές μάχες της παγκόσμιας ιστορίας. Μολονότι η νίκη επί των Τούρκων ήταν μεγάλη, ήρθε πολύ αργά για να βοηθήσει την Κύπρο, με απώτερη συνέπεια οι Έλληνες στο νησί να βρεθούν υποτελείς της οθωμανικής κατοχής για τους επόμενους τρεις αιώνες (Χάρτης 25 σελίδα 58).⁴⁸

Η εξέλιξη των ιστορικών γεγονότων σε σχέση με την ανάπτυξη της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής, μετά τον τρίτο βενετοτουρκικό πόλεμο και πριν την απώλεια του «Βασιλείου της Κύπρου», βρίσκει το «Βασίλειο της Κρήτης» στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος για οχύρωση και άμυνα.

Το πρόγραμμα οχύρωσης και άμυνας του Χάνδακα οργάνωσε αρχικά ο Michele Sanmicheli, όπως και στην

Χάρτης 25. Απόσπαση “Βασιλείου της Κύπρου” - Αποτέλεσμα Τέταρτου Πολέμου

48. http://el.wikipedia.org/wiki/Οθωμανική_Εισβολή_στην_Κύπρο, Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου, 13 Μαρτίου 2015

Κέρκυρα, το 1535 και ολοκληρώθηκε το 1600. Παρ' όλα αυτά, επεμβάσεις μικρότερης κλίμακας προσθηκών ή βελτιώσεων, πάντα υπήρχαν από επιτελείς και μηχανικούς πρωτοπόρους της αστικής και οχυρωματικής αρχιτεκτονικής της Γαληνοτάτης έως τα μέσα του 17ου αιώνα. Ο Michele Sanmicheli έθεσε τα θεμέλια του προμαχωνικού συστήματος στις οχυρώσεις του ελληνικού χώρου, εφαρμόζοντας την ολοκληρωμένη μορφή του πενταγωνικού προμαχώνα με τις ευθύγραμμες πλευρές. Εξάισια παραδείγματα είναι το τείχος της τάφρου της Κέρκυρας, τα τείχη του Χάνδακα, ο οχυρός περίβολος του Ρεθύμνου και των Χανίων. Στην Κέρκυρα, επίσης, σχεδίασε και κατασκεύασε τους δύο προμαχώνες του Παλιού Φρουρίου προς την τάφρο, ενώ οργάνωσε και ολόκληρο τον οχυρό περίβολο με προμαχώνες που περιέβαλε όλα τα προάστια.

Χάρτης 26. Απόσπαση “Βασιλείου της Κρήτης” (Απόσπαση Χάνδακα) - Αποτέλεσμα Πέμπτου Πολέμου

Την ίδια περίοδο προστέθηκαν, από τους συνεχιστές του Michele Sanmicheli, σημαντικά οχυρωματικά έργα σε νησίδες που εξασφάλιζαν τον έλεγχο της εισόδου των λιμένων, ή σε σημανικά παράλια της Κρήτης.

Ένας εξαιρετικός μηχανικός που έδρασε στην Κρήτη λίγο αργότερα ήταν ο Giulio Savorgnano, ο τελικός σχεδιαστής και δημιουργός των “καρδιόσχημων” προμαχώνων του Χάνδακα, που οι πλευρές τους δεν ήταν μόνο ευθύγραμμες αλλά αποτελούνταν από χαμηλές πλατείες προστατευόμενες από προεξέχον καμπύλο σχήμα, το orecchione.⁴⁹ Καθώς επίσης, και στις κύριες όψεις των πυλών έδωσε μνημειακά στοιχεία αστικής αρχιτεκτονικής όπως στην πύλη του Αγίου Γεωργίου στον Χάνδακα.

Ο Πέμπτος κατά σειρά **Βενετοτουρκικός Πόλεμος**,

Χάρτης 27. Επανακατάληψη Μεθώνης και Κορώνης - Δημιουργία “Βασιλείου του Μορέως” - Αποτέλεσμα Έκτου Πολέμου

49. Ιωάννα Στεριώτου, *Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ «ΠΡΟΜΑΧΩΝΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ» ΣΤΙΣ ΟΧΥΡΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ*, σελ 8

ή αλλιώς **Κρητικός Πόλεμος του 1645 – 1669**, γνωστός και ως ο **Μεγάλος Κρητικός Πόλεμος** συμβολίζει τη σύγκρουση μεταξύ της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας και των χριστιανικών δυνάμεων με την Οθωμανική Αυτοκρατορία και των φίλων προς αυτήν ισλαμικών κρατών (**Χάρτης 26 σελίδα 59**).

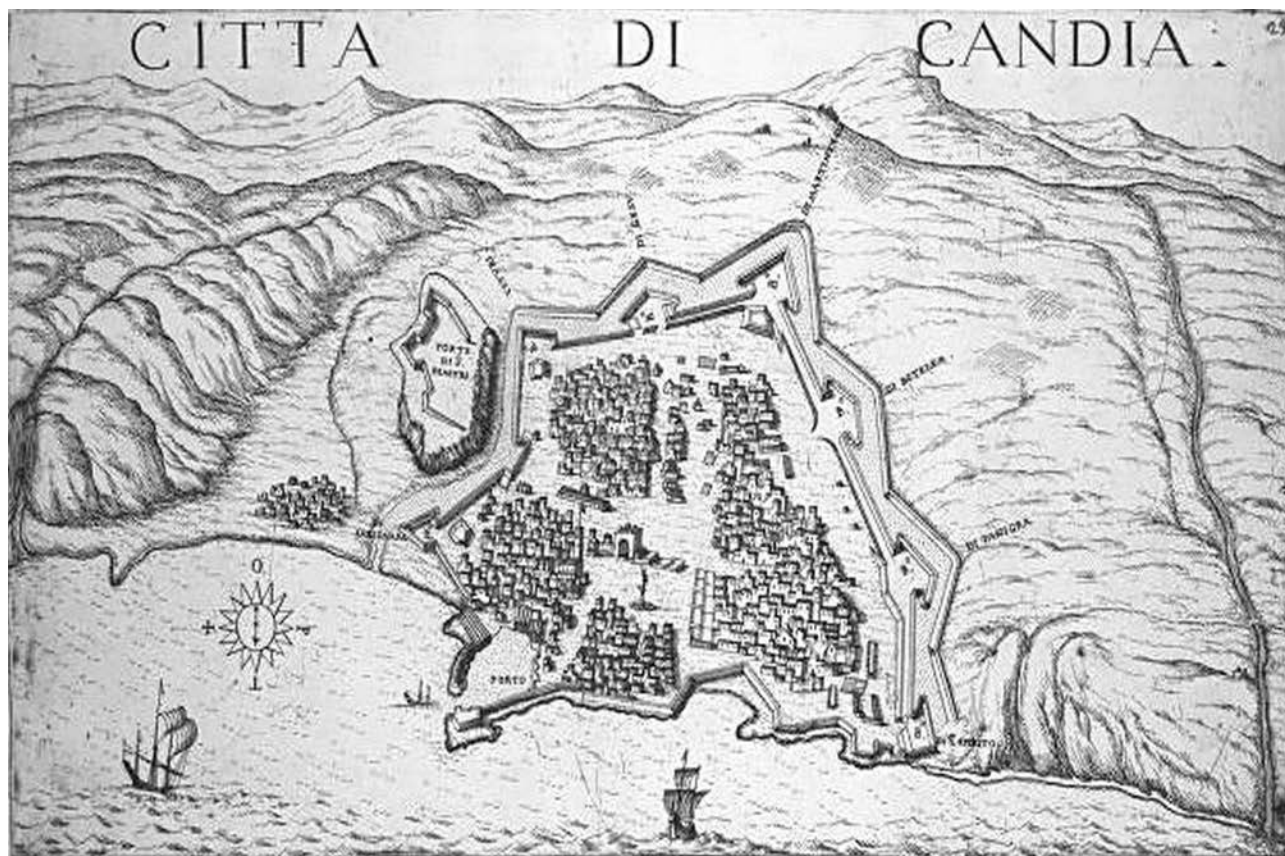
Η σύγκρουση αυτή πραγματοποιήθηκε έξω από τα τείχη του Χάνδακα, καθώς και σε ολόκληρο το νησί και τις θάλασσες γύρω από την Κρήτη. Ο Πάπας είπε τότε *“Στείλτε στρατιώτες, πλοία και εφόδια, υπερασπιστείτε τον Χριστιανισμό”*. Η πολιορκία του Χάνδακα ήταν η μακρότερη στην ιστορία. Ο λόρδος Βύρων υποκριτικά χαρακτήρισε τον Χάνδακα *“αντίπαλο δέος της Τροίας”*. Τον πρώτο χρόνο του πολέμου, το φρούριο του Χάνδακα αντιστάθηκε σθεναρά και συνέχισε να αντιστέκεται για τα επόμενα 25 χρόνια. Όλα τα άλλα κάστρα και οι μεγάλες πόλεις καταλήφθηκαν από τους Οθωμανούς, οι περιοχές της ενδοχώρας θα καταληφθούν πολύ αργότερα, ενώ ορισμένες σύμφωνα με την παράδοση δεν θα καταληφθούν ποτέ.⁵⁰ Ύστερα από αποτυχημένες προσπάθειες των Οθωμανών να κατακτήσουν τον Χάνδακα, οι δύο πλευρές στράφηκαν στην αποκοπή των γραμμών ανεφοδιασμού του αντιπάλου. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, την εξάπλωση του πολέμου σε ολόκληρο το νησί και στις θάλασσες γύρω από την Κρήτη και το Αιγαίο. Οι Βενετοί προκειμένου να αποφύγουν τις συγκρούσεις με τους Οθωμανούς, στις αρχές του 1600, αρχίζουν να τους χειρίζονται με πιο διακριτικές κινήσεις. Η στρατηγική θέση της Κρήτης με το ισχυρότερο φρούριο της εποχής, τα πολλά λιμάνια και τα έφορα εδάφη ήταν ένα πολύ δελεαστικό έπαθλο.

Στις 5 Σεπτεμβρίου 1669, ο διοικητής Μοροζίνι με δική του πρωτοβουλία, χωρίς να συμβουλευτεί τους ανωτέρους του στη Βενετία, συνθηκολογεί και παραδίδει την πόλη στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.⁵¹ Μολονότι, με την κατάκτηση της Κρήτης η Οθωμανική Αυτοκρατορία έφτασε στο απώγειο της έκτασής της, δεν κατάφερε να τη διατηρήσει για πολύ.⁵²

Σύμφωνα με κάποιους ιστορικούς, ο Κρητικός πόλεμος ήταν η βασική αιτία παρακμής της Οθωμανικής

50. Setton, Kenneth Meyer, *Venice, Austria, and the Turks, in the Seventeenth Century*, DI-ANE Publishing, 1991, σελ 107

Αυτοκρατορίας, η οποία ξεκίνησε στα τέλη του 17^{ου} αιώνα από την οποία δεν ανέκαμψε ουσιαστικά ποτέ.⁵³ Παρ' όλα αυτά, οι Οθωμανοί ήταν ανίκανοι να εκμεταλλευτούν τα οφέλη από την κατάκτηση των θαλάσσιων δρόμων της Κρήτης.

Ο Κρητικός Πόλεμος, σε αυτή τη δύσκολη περίοδο, κρίθηκε από τη συμμετοχή των στρατιωτικών μηχανικών της Γαληνοτάτης. Πρέπει όμως να αναφερθεί πως τα οχυρωματικά έργα αποτέλεσαν σημαντικότερο τομέα δράσης. Σε όλη τη διάρκεια της πολιορκίας του Χάνδακα αναπτύχθηκαν οχυρωματικές τεχνικές, με την κατασκευή σειράς μεμονωμένων οχυρωμάτων πέρα από την τάφρο. Ταυτόχρονα όμως αναπτύχθηκε η τεχνική των ανθυπονομεύσεων σε πολύ μεγάλο βαθμό, που όπως αναφέρεται η πολιορκία ήταν ένας αγώνας κάτω από τη γη.

Χάρτης 28. Κάτοψη του Χάνδακα, του Μάρκο Μποσκίνι, Απεικόνιση 1651. (http://el.wikipedia.org/wiki/Μεγάλος_Κρητικός_Πόλεμος, 13 Μαρτίου 2015)

51. Setton, Kenneth Meyer, *Venice, Austria, and the Turks, in the Seventeenth Century*, DI-ANE Publishing, 1991, σελ 228

Ένας πολύ σημαντικός ανώτατος μηχανικός που επιθεωρούσε τις οχυρώσεις και το πυροβολικό του Χάνδακα κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του, ήταν ο Filippo Besseti di Verneda. Εκτός από τη γενική εποπτεία είχε και το συντονισμό όλων των έργων της επισκευής και ενίσχυσης των οχυρώσεων της πόλης, καθώς επίσης και των υπόγειων στοών – ανθυπονομεύσεων.

Ο Έκτος Βενετοτουρκικός Πόλεμος ή Πόλεμος του Μορηά διεξήχθη ανάμεσα στους Βενετούς και τους Οθωμανούς από το 1684 έως το 1699. Δέκα πέντε χρόνια μετά την παράδοση της Κρήτης στους Οθωμανούς, ο Francesco Morosini ξεκινάει ένα πόλεμο για την επανακατάληψη του Μορηά.⁵⁴ Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις του πολέμου πραγματοποιήθηκαν στη Δαλματία, στο Αιγαίο αλλά κυρίως

Χάρτης 29. Απόσπαση Μεθώνης, Κορώνης - Διάλυση “Βασιλείου του Μορέως” και Τίνου - Αποτέλεσμα Έβδομου Πολέμου

52. Faruqi Suraiya, *The Ottoman Empire and the World Around It*, I. B. Tauris, 2006, σελ 22

53. Lambton & Lewis Holt, *The Central Islamic Lands from Pre-Islamic Times to the First World War*, Cambridge University Press, 1978, σελ 631

στην Πελοπόννησο όπου έλαβε χώρα η μεγάλη εκστρατεία των Βενετών. Με το τέλος του πολέμου, οι Βενετοί επεκτάθηκαν εις βάρος των Οθωμανών, προσαρτώντας την Πελοπόννησο. Η διάρκεια της Βενετικής κυριαρχίας στην Πελοπόννησο υπήρξε μικρή, καθώς το 1715 οι Οθωμανοί ανέκτησαν τα εδάφη τους.⁵⁵ Επικεφαλής της εκστρατείας τίθεται ο Francesco Morosini που διέθετε εμπειρία στις επιχειρήσεις στον ελλαδικό χώρο. Έτσι το 1684 ο Βενετικός στόλος έπλευσε από την Αδριατική προς το Ιόνιο. Ύστερα ο Morosini περνάει στην Πελοπόννησο και κατακτά την Κορώνη 49 μέρες αργότερα στις 31 Ιουλίου 1685, ενώ μέχρι και τα τέλη του Σεπτεμβρίου βρισκόταν στον έλεγχο του η Καλαμάτα και σχεδόν ολόκληρη η Μεσσηνία. Στις 3 Ιουνίου 1686 καταλαμβάνεται η Πύλος και το Ναυαρίνο, ενώ στις 7 Ιουλίου καταλαμβάνουν και την

Χάρτης 30. Απόσπαση όλων των κήσεων της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας στον Ελλαδικό Χώρο

54. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος XI, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1975

55. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του νέου ελληνισμού*, Τόμος Δ: Τουρκοκρατία 1669 - 1812, Εκδόσεις Εμμανουήλ Σφακιανάκης και Υιοί, Θεσσαλονίκη, 1973

56. Ειρηναίος Ασώπιος, *Η κατά τον ΙΖ' αιώνα επανάσταση της Ελληνικής φυλής (1684 - 1715)*, Τόμος 3, Εκδόσεις Χρυσσαλίδης, Αθήνα, Ανακτήθηκε στις 21 Σεπτεμβρίου 2014, σελ 689 - 693

Μεθώνη. Ο Βενετικός στρατός αποβιβάστηκε στο Ναύπλιο στις 30 Ιουλίου 1686 και μετά από αρκετές μάχες κατέλαβε την πόλη στις 3 Σεπτεμβρίου.

Η κατάληψη της Πελοποννήσου ολοκληρώθηκε το 1697 με την κατάληψη των καστρών της Κορίνθου και του Μυστρά. Μόνο η Μονεμβασιά παρέμεινε στα χέρια των Οθωμανών μέχρι το 1690.⁵⁶ Ο Morosini εγκατέστησε στην Πελοπόννησο το Βασίλειο του Μορέως το οποίο οι Βενετοί διατήρησαν μέχρι το 1715. Ο πόλεμος έληξε τελικά το 1699 με τη Συνθήκη του Κάρλοβιτς, με τους Βενετούς να κερδίζουν την Κεφαλονιά, τη Λευκάδα, την Πελοπόννησο και περιοχές της Δαλματίας (**Χάρτης 27 σελίδα 60**).

Ύστερα στο δεύτερο μισό του 17^{ου} αιώνα οι εξελίξεις στην οχυρωματική αρχιτεκτονική έστρεψαν τους Βενετούς στην κατασκευή επιπρόσθετων εξωτερικών αμυντικών έργων στις οχυρώσεις.

Στην περίοδο της δεύτερης βενετοκρατίας στο θαλάσσιο χώρο μεταξύ της Κέρκυρας και των φρουρίων της Πελοποννήσου, το Ναύπλιο έρχεται να αναλάβει τα ηνία ως η πρωτεύουσα του «Βασιλείου του Μορέως». Στο Ναύπλιο θα αναπτυχθεί η μεγαλύτερη βενετσιάνικη δραστηριότητα στον τομέα των δημοσίων έργων, μέσω της ανοικοδόμησης νέων οχυρώσεων, προμαχώνων και εξωτερικών έως και τη δεύτερη δεκαετία του 18ου αιώνα.⁵⁷

Μνεία πρέπει να γίνει στο βασικό συντελεστή, αυτών των οικοδομικών έργων, και διοικητή Francesco Grimaldi. Κύριο μέλημα του, ήταν η αμυντική κάλυψη της χερσαίας ζώνης που ένωνε την ενδοχώρα με τη χερσόνησο κάτω από το λόφο του Παλαμυδίου. Αυτός ο λόφος είναι και το βασικό μειονέκτημα της άμυνας του Ναυπλίου. Προβλεπόταν στην ανατολική πλευρά ένα προμαχωνικό μέτωπο, από δύο κύριους προμαχώνες ενωμένους με τείχος, στον οποίο θα ανοιγόταν η κύρια πύλη. Η ιδέα της οργάνωσης του φρουρίου ήταν η κατασκευή μεμονωμένων οχυρωμάτων, που θα ακολουθούσαν τις βασικές αρχές του προμαχωνικού συστήματος. Οχυρών, δηλαδή, που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν και συνολικά, αλλά και μεμονωμένα, ανεξάρτητα ή αυτοτελώς τοποθετημένα

35. Βενετικό Μετάλλιο του 1688 προς τιμήν των κατακτήσεων του Morosini στον Μορή. (http://el.wikipedia.org/wiki/Εκτος_Βενετοουρκικός_Πόλεμος, 13 Μαρτίου 2015)

36. Η πολιορκία της Ακρόπολης από τους Βενετούς. (http://el.wikipedia.org/wiki/Εκτος_Βενετοουρκικός_Πόλεμος, 13 Μαρτίου 2015)

57. Ιωάννα Στεριώου, *Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ «ΠΡΟΜΑΧΩΝΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ» ΣΤΙΣ ΟΧΥΡΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ*, σελ 10

58. Χτίστηκε από τους Βενετούς στα 1700 - 1712 και είναι το τελειότερο και πιο ολοκληρωμένο οχυρωματικό έργο που έγινε όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στην Βαλκανική για την εποχή του. Ιωάννου Θ. Σφηκόπουλου, *ΤΑ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΚΑΣΤΡΑ ΤΟΥ ΜΟΡΗ*, Εκδόσεις Ν.Δ., Αθήνα, 1968, σελ 100

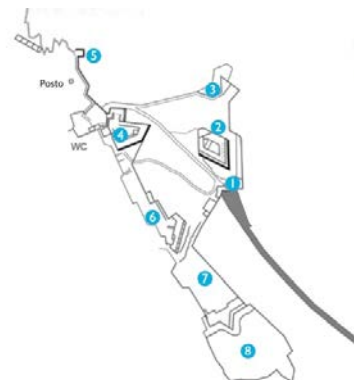
σε κρίσιμα σημεία του ορεινού ανάγλυφου του βουνού. Με αυτό τον τρόπο το πυροβολικό με το οποίο θα ήταν ανεφοδιασμένο το κάθε ένα, θα κάλυπτε τα διπλανά οχυρά. Το οχυρωματικό σύστημα περιέβαλε έναν οχυρό περίβολο, με την κύρια πύλη προς την πλευρά της ενδοχώρας και την δευτερεύουσα προς την πλευρά της πόλης του Ναυπλίου.⁵⁸ Το φρούριο συνολικά έχει οκτώ προμαχώνες εκ των οποίων έξι κατασκευάστηκαν από τους Βενετούς. Ο έβδομος που παρέμεινε ημιτελής συμπληρώθηκε αργότερα από τους Οθωμανούς μετά το 1715 και ο όγδοος προστέθηκε από τους ίδιους.⁵⁹ Το φρούριο στο εσωτερικό του, κάλυπτε όλες τις ανάγκες της φρουράς με στρατώνες, φυλάκια, αποθήκες πυροβολικού, διοικητήρια, φυλακές και δεξαμενές νερού.

Οι Βενετοί επενέβησαν με μεταγενέστερες επεμβάσεις σε οχυρά μικρότερης κλίμακας, όπως του Αβράμη και του Σωτήρα στην Κέρκυρα, που κατασκευάστηκαν γύρω στο 1726 μέσα στην ενδοχώρα.

Ο Έβδομος Βενετοτουρκικός Πόλεμος ή Δεύτερος Πόλεμος του Μορέως διεξήχθη, για τελευταία φορά, μεταξύ της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας μεταξύ 1714 και 1718.⁶⁰ Ήταν η τελευταία σύγκρουση των δύο εξουσιών και τελείωσε με οθωμανική νίκη και απώλεια σημαντικών εδαφών και κτήσεων της Βενετίας στην ελληνική χερσόνησο, όπως η Πελοπόννησος (Μωριάς).⁶¹ Αυτός ο πόλεμος είναι γνωστός, ως ο “μικρός πόλεμος” ή, στην Κροατία, ως “πόλεμος του Σίνι”. Ύστερα από παρέμβαση της Αυστρίας αποφεύχθηκε μια μεγαλύτερη ήττα για τη Βενετία το 1716. Οι αυστριακές νίκες οδήγησαν στην υπογραφή της Συνθήκης του Πασάροβιτς το 1718, η οποία τερμάτισε τον πόλεμο (Χάρτης 29 σελίδα 63).⁶²

Με το τέλος του έβδομου Βενετοτουρκικού Πολέμου, πλέον το μεγαλύτερο ποσοστό των κτήσεων της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας περνάει στα χέρια των Οθωμανών, και η εξέλιξη της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής και του «προμαχωνικού συστήματος» έρχεται, δυστυχώς, σε ένα τέλμα στον ελλαδικό χώρο.

59. Οι προμαχώνες είχαν αρχικά Βενετικές ονομασίες κατόπιν Τουρκικές και τέλος Ελληνικές: San Girardo - Τζιδάρ Τάπια - Αγ. Ανδρέας (Φρουραρχείον), Mezzo Bastione - Τάβελ Τάπια - Φωκιανός, Posto di san Agostino - Καρά Τάπια - Θεμιστοκλής, Bastione ή Baloardo Staccato - Μπαζιριάν Τάπια - Μιλτιάδης, Σεϊτάν Τάπια - Επαμεινώνδας, Piatta Forma - Τομπράκ Τάπια - Λεωνίδας, Doppia Tenaglia - Γιουρούς Τάπια - Αχιλλεύς και τέλος, Mascio - Δενίζ Καπού - Ρομπέρ. Ιωάννου Θ. Σφηκόπουλου, *ΤΑ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΚΑΣΤΡΑ ΤΟΥ ΜΟΡΦΑ*, Εκδόσεις Ν.Δ., Αθήνα, 1968, σελ 101

37. Κάτοψη του Παλαμηδίου - Προμαχώνες. (<http://www.panoramio.com/photo/118851253>, Φωτογράφος Μιχαήλ Καλαφάτας, 14 Μαρτίου 2015)

60. Frederic Chapin Lane, *Venice, a Maritime Republic*, Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press, 1973, σελ 411

61. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος ΙΑ', Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., σελ 8 - 51

62. Finlay George, *The History of Greece under Ottoman and Venetian Domination*, London: William Blackwood & Sons, σελ 264 - 274

ΚΕΦΑΛΑΙΟ .05

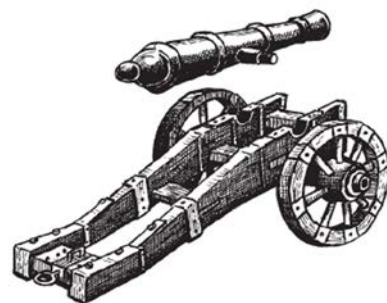
Το Προμαχωνικό Σύστημα Οχύρωσης _

Ο 17^{ος} αιώνας έχει ως κύριο χαρακτηριστικό του τον πόλεμο και ως σημείο αναφοράς τον ελλαδικό χώρο, που ξεκινάει από τα μέσα του 16^{ου} έως και τα τέλη του 17^{ου} με βασικό θέμα τις πολεμικές επιχειρήσεις, στις νησιωτικές περιοχές του Ιονίου και του Αιγαίου Πελάγους, την Πελοπόννησο, την Κρήτη, τις παράκτιες ζώνες του Αμβρακικού κόλπου, την Αττική, την Αιτωλοακαρνανία και φτάνει έως την Εύβοια (ή τότε γνωστή ως Νεγκροπόντε). Καθώς, το ιστορικό πλαίσιο έχει αναφερθεί, σε αυτή την ενότητα θα γίνει αναφορά στην εξέλιξη του «Προμαχωνικού Συστήματος» στις οχυρώσεις της Ελλάδας.

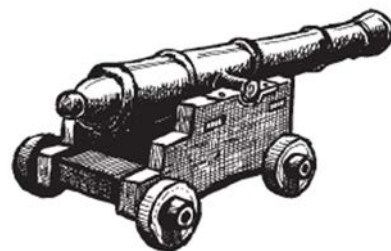
Βασικό χαρακτηριστικό των φρουρίων – καστρών της Ελλάδας, που βρέθηκαν στην πορεία της ιστορίας τους υπό την κυριαρχία των Βενετών, είναι η τυπολογία της αμυντικής τους διάρθρωσης και διαμόρφωσης που αποτελείται από προμαχώνες, ή αλλιώς οχυρωματικά έργα που ανάγονται στο «προμαχωνικό σύστημα».

Η βενετσιάνικη οχυρωματική αρχιτεκτονική σε πολλές περιοχές του ελληνικού χώρου έχει να παρουσιάσει πολλά ξεχωριστά παραδείγματα, διότι αποτελούν οχυρώσεις μιας πολύ σημαντικής περιόδου της αμυντικής τεχνικής. Ύστερα από την ανακάλυψη της πυρίτιδας και την εξέλιξη του πυροβολικού, δημιουργήθηκε η ανάγκη για ανακάλυψη ενός νέου τρόπου σχεδιασμού των οχυρώσεων. Οι μεσαιωνικοί τύποι οχυρώσεων ήταν πλέον παρωχημένοι και αδύναμοι απέναντι στη νέα δύναμη του πυροβολικού και έτσι περίπου από τα μέσα του 15^{ου} αιώνα έως και τις αρχές του επόμενου εφαρμόζονταν κυρίως συμπληρωματικές ή νέες κατασκευές στα υπάρχοντα φρούρια. Η μεγαλύτερη καινοτομία στην οχυρωματική αρχιτεκτονική ολοκληρώθηκε μέσα στον 16^ο αιώνα με την καθιέρωση του «προμαχωνικού συστήματος» με βασική λειτουργία τον εγκλωβισμό του εχθρού σε πλευρικά πυρά.

Με την έναρξη του 17^{ου} αιώνα η ανάγκη για προστασία βρίσκεται αντιμέτωπη, για άλλη μία φορά απέναντι στη δύναμη του πυροβολικού με προσαυξημένη δύναμη, που

38. Κανόνι για μάχες σε ανοιχτό χώρο. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 30)

39. Κανόνι πολιορκίας κάστρων και φρουρίων. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 30)

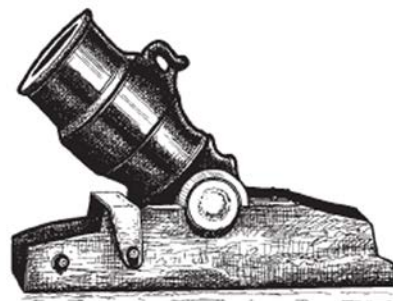
οδήγησε τους αρχιτέκτονες και τους μηχανικούς στον σχεδιασμό ενός πλήθους επιμέρους κατασκευών. Το σύνολο αυτών των κατασκευών βρισκόταν κατά κύριο λόγο αμέσως μετά την γραμμή της τάφρου, μιας και κύριος σκοπός τους ήταν να κρατήσουν όσο το δυνατόν πιο μακριά τον εχθρό από την κύρια οχύρωση. Μολονότι η ανάπτυξη του πυροβολικού συνεχίστηκε μέχρι και τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, δεν συνέβη το ίδιο και με την οχυρωματική αρχιτεκτονική. Η αρχιτεκτονική θα συνεχίσει να στηρίζεται στους βασικούς άξονες σχεδιασμού του 16^{ου} αιώνα, δημιουργώντας διάφορους συνδυασμούς προμαχωνικών συστημάτων. Η εξέλιξη αυτή αποδεικνύεται από μια σειρά οχυρώσεων στα Ιόνια νησιά (ειδικότερα στην Κέρκυρα, στην Κεφαλλονιά, στη Ζάκυνθο και στη Λευκάδα), στις δυτικές ακτές της Ελλάδας, στην Πελοπόννησο, στην Κρήτη και πολύ λιγότερο στα νησιά του Αιγαίου.

Ο συνδυασμός της εξέλιξης της τεχνολογίας του πυροβολικού σε σχέση με την ανάπτυξη της τέχνης της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής οδήγησε την Βενετία στην κατασκευή πολυάριθμων φρουρίων τόσο στην ενδοχώρα όσο και στις παράλιες και νησιωτικές κτήσεις της.

Η χρήση του πυροβολικού τον 14^ο αιώνα και η εξέλιξή του στον επόμενο, έδωσε το κίνητρο για την ανάπτυξη της. Τα πυροβόλα όπλα δημιούργησαν μια μεγάλη απόσταση μεταξύ των αντιμαχόμενων. Οι Μεσαιωνικού τύπου πύργοι, τα τείχη και τα φυλάκια, τα οποία εμπόδιζαν τους εχθρούς και επέτρεπαν στους αμυνόμενους την πρώτη ρίψη βλημάτων, μετατράπηκαν σε ευάλωτα σημεία στις επιθέσεις. Αυτό που χρειαζόταν τώρα ήταν μια κατασκευή η οποία θα μπορούσε να επανδρωθεί με πυροβόλα όπλα.

Καθώς ο πόλεμος γινόταν όλο και πιο δαπανηρός και καταστροφικός, οι στρατιωτικές επιχειρήσεις άρχισαν να αναλύονται από κάθε οπτική γωνία. Τα χρήματα που ξοδεύονταν σε μια στρατιωτική επιχείρηση τράβηξαν το ενδιαφέρον πολλών επαγγελματιών, κυρίως αρχιτεκτόνων και διάσημων καλλιτεχνών όπως τον Leonardo da Vinci, Michelangelo, καθώς επίσης και Albrecht Dürer.⁶³ Αυτοί μελέτησαν πάρα πολύ τις οχυρώσεις και επέβαλαν πολλά πρωτοποριακά

63. Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 60

40. Ολμοβόλο με βλήματα. Αριστερά: εκρηκτική βόμβα. Δεξιά: κουφάρι (εμπρηστική βόμβα). (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 36)

41. Τομή Ολμοβόλου. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 36)

σχέδια και τεχνικές άμυνας. Αργότερα άρχισαν να εμφανίζονται πιο ικανοί στρατιωτικοί αρχιτέκτονες και μηχανικοί, οι οποίοι σχεδίαζαν πιο στιβαρές κατασκευές με μορφή χαμηλού, παχή πύργου για πυροβολικό με διασταυρούμενα πυρά και περιμετρική κάλυψη. Σύντομα αποδείχθει πως τα κανόνια έκαναν σοβαρή ζημιά έναντι των ψηλών τειχών. Έτσι τα νέα τείχη έπρεπε να στέκονται σε χαμηλότερο ύψος και να έχουν μεγαλύτερο πάχος, με επικλινείς όψεις. Υπάρχουν πολλαπλά παραδείγματα τέτοιων μορφών όπως το κάστρο Salses κοντά στην πόλη Perpignan στη νότια Γαλλία ή τα παραθαλάσσια φρούρια του Βασιλιά Henry H' όπως το Deal, Walmer ή το Sandown στην Αγγλία.

Περαιτέρω εξελίξεις έδωσαν ζωή σε μια πιο συμπαγή, γωνιώδη, γεωμετρική οχύρωση με βασικό χαρακτηριστικό τη χαμηλή, μισο-βυθισμένη όψη και το προμαχωνικό περίγραμμα. Μολονότι η σύγχρονη προμαχωνική οχύρωση κατασκευάστηκε για ιστορικούς λόγους στην Αναγεννησιακή Ιταλία, δεν είναι γνωστό ποιος την ευφύρε.⁶⁴ Ο προμαχώνας, στην πρωτόλεια μορφή του, εμφανίστηκε ως η απάντηση στην εκστρατεία του Βασιλιά Καρόλου H' της Γαλλίας κατά της Ιταλίας το 1494, ο οποίος διέθετε ανεπτυγμένο πυροβολικό, και απέδειξε πως τα μεσαιωνικά κάστρα με τα ψηλά τείχη και τους πύργους ήταν πλέον παρελθόν. Οι προμαχωνικές οχυρώσεις δεν κατάφεραν μόνο να αντισταθούν στο πυροβολικό των Γάλλων, αλλά τους κρατούσαν ταυτόχρονα και σε απόσταση, και χρησίμευσαν ως πλατφόρμες αμυντικών πυρών. Έκπληξη αποτελεί το γεγονός ότι η ανάπτυξη της τέχνης ήταν τόσο γοργή που εξαπλώθηκε σε ολόκληρη, τη σημερινή Ευρώπη, σε σχέση με άλλες στρατιωτικές καινοτομίες.

Με αυτό τον τρόπο έφτασε και στα Ελληνικά χωρία με σκοπό να επανδρώσει τα μάτια της Γαληνοτάτης προς την Ανατολή. Κατά την περίοδο της δεύτερης αποβίβασης των Βενετών στη Μεθώνη και στην Κορώνη.

Ήταν μια καταπληκτική δημιουργία αλλά ταυτόχρονα και οικονομικά δαπανηρή, καθώς το πρόβλημα δεν ήταν κανένα άλλο πέρα από την αντικατάσταση, ενός συστήματος κάθετων οχυρώσεων που αναπτύχθηκε σε διάστημα αιώνων,

64. Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 62

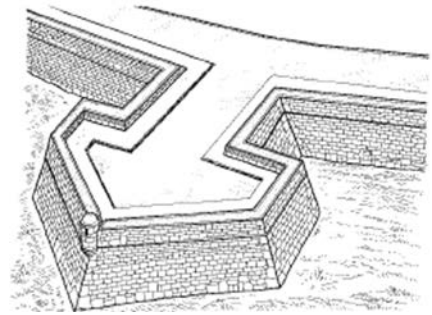

42. Εγκάρσια τομή προμαχωνικού μετώπου. Η εγκάρσια τομή δείχνει τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά των οχυρώσεων: την μισο-βυθισμένη του όψη, και το ανάλογο ύψος των έργων βασισμένο από το βάθος της τάφρου. Οι οχυρώσεις κατασκευάζονταν από λίθινη τοιχοποιία γεμισμένη με χώμα, με το σύνολο να συγκροτεί μια δομή τεράστιας σταθερότητας προκειμένου να προσφέρει μια σταθερή βάση για το πυροβολικό και μια εξωτερική όψη στην οποία οι προσκρούσεις βολές θα είχαν ελάχιστο πλήγμα. 1.Πλαγιά, 2.Καλυμμένος Διάδρομος, 3.Πλατφόρμα Πυροβολικού, 4.Τάφρος, 5.Ημισέληνος, 6.Κύρια τάφρος, 7.Κορτίνα (κύριο τείχος), 8.Προμαχώνας. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 60)

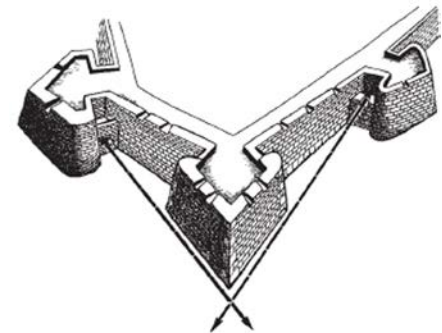
από ένα άλλο που αναπτύχθηκε σε διάστημα μερικών δεκαετιών. Οι προμαχωνικές οχυρώσεις υιοθετήθηκαν παγκοσμίως, ή τουλάχιστον από εκείνους που μπορούσαν να διαθέσουν μεγάλα χρηματικά ποσά για την κατασκευή τους και τη συντήρησή τους. Η πυρίτιδα, όπως και το προμαχωνικό σύστημα που αποτελούσε το μοναδικό κλειδί άμυνας, σηματοδότησαν το τέλος της εποχής των ιδιωτικών καστρών και φρουρίων, και την αρχή της εποχής με ζήτημα την εθνική άμυνα. Τότε άρχισαν να ανοικοδομούνται τείχη γύρω από τα κράτη, μιας και όποιος ήλεγχε την πόλη ήλεγχε και το ύπαιθρο. Παρ' όλα αυτά η κατεδάφιση των μεσαιωνικών φρουρίων δεν ήλθε εν μία νυκτί, αυτό γιατί προφανώς ένα μεσαιωνικό κάστρο θα μπορούσε να αντισταθεί σε μια επιδρομή ληστών ή σε μια στρατιωτική μονάδα μη εξοπλισμένη με πυροβολικό. Σε πολλά σημεία όπου δεν ήταν εφικτή η τοποθέτηση πυροβολικού (για παράδειγμα σε βουνά είτε σε περιοχές με βάλτους είτε παραθαλάσσια), τα παλαιού τύπου μεσαιωνικά φρούρια και τα "παραδοσιακά" προ-προμαχωνικά οχυρά διατήρησαν μια σημαντική αξία.

Οι βασικές αρχές των προμαχωνικών οχυρώσεων, που σχεδιάστηκαν από τους Ιταλούς καλλιτέχνες, μηχανικούς και αρχιτέκτονες όπως το Giorgio Martini, Antonio και Giulio da Sangallo, Michele Sanmicheli, Francesco da Marchi, Girolamo Cataneo, Francesco Paciotto και πολλών άλλων, αναπτύχθηκαν ακόμα περισσότερο από Ολλανδούς μηχανικούς (Simon Stevin και Andrian Anthoniszoon για παράδειγμα). Οι εξελίξεις αυτές έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια του Πολέμου της Ανεξαρτησίας εναντίον της Ισπανίας από το 1558 έως το 1648. Προκειμένου να αποφευχθούν τυχόν οικονομικές επιβαρύνσεις, τα ολλανδικά οχυρά ήταν κατασκευασμένα από χώμα και ξύλο αντί για πέτρα, παρ' όλα αυτά απέκρουσαν σε ικανοποιητικό βαθμό τις ισχυρές Ισπανικές επιθέσεις του 1605 και του 1606.

Το προμαχωνικό σύστημα είναι ουσιαστικά ένας περίβολος από χαμηλά, παχιά τείχη υποστηριζόμενα σε κάποια σημεία από προμαχώνες. Παρουσίασε πολλά πλεονεκτήματα, με βασικότερο όλων τις καλοσχεδιασμένες πλευρές, οι οποίες

43. Ιταλικός προμαχώνας. Δεν είναι γνωστό ποιος τον ευφύρε. Ο προμαχώνας είχε δύο όψεις που σχημάτιζαν μια εξωστρεφή σφήνα η οποία στρεφόταν προς το ύπαιθρο. Προκειμένου να προβάλλει μια ανακλώμενη επιφάνεια στα εχθρικά πυρά. Ο προμαχώνας είχε δύο πλευρές που ένωναν τη σφήνα με το τείχος, και χρησιμοποιόταν από τους αμυνόμενους για να προστατεύουν την τάφρο και τα τείχη των γειτονικών προμαχώνων. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 60)

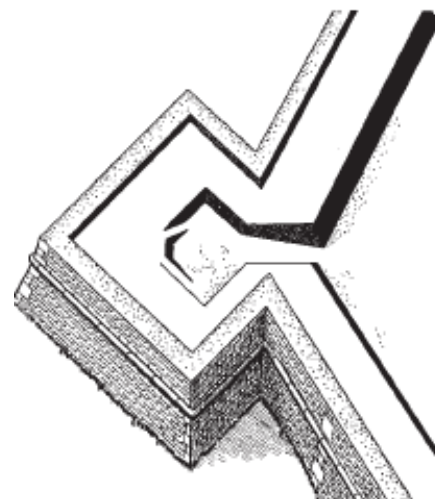

44. Η αρχή των πλευρικών πυρών. Τα μαύρα βέλη υποδηλώνουν την πορεία βολής. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 60)

εξάλειψαν όλα τα τυφλά σημεία (ζώνες χαμηλά ή ψηλά στη γη όπου το έδαφος δεν πρόσφερε καλή ορατότητα και άμυνα). Σε μια προμαχωνική οχύρωση, κάθε πλευρά προστατευόταν από διπλανά ή διασταυρούμενα πυρά, υπήρχε εύκολη επικοινωνία μεταξύ των προμαχώνων και τα τείχη τους ήταν φαρδιά και ομοεπίπεδα, καθώς επίσης και η βυθισμένη πλατφόρμα δεν πρόσφερε εύκολο στόχο στον εχθρό. Η ανώτατη γραμμή του προμαχώνα, με την παχιά του έπαλξη και την στρογγυλεσμένη του κορυφογραμμή, εμφάνιζε μια καλύτερη αμυντική συμπεριφορά στα εχθρικά πυρά. Η εξωτερική όψη ήταν κατασκευασμένη από λιθοδομή και ήταν επιχρισμένη με παχιά επίπεδα από χώμα, απορροφώντας τα χτυπήματα των βλημάτων. Μεταφορικά θα μπορούσε κάποιος να πει, πως το προμαχωνικό σύστημα λειτούργησε ως αντίβαρο, αποκαθιστώντας την ισορροπία μεταξύ των όπλων υπέρ της υπεράσπισης και της ταχείας ανάπτυξης του πυροβολικού στα τέλη του 15^{ου} αιώνα. Μοναδικό μειονέκτημα των προμαχωνικών οχυρώσεων ήταν το υψηλό κόστος κατασκευής. Αποτέλεσμα αυτού ήταν το τέλμα της χρήσης ιδιωτικών μεσαιωνικών οχυρών όταν εμφανίστηκε η τυποποίηση της στρατιωτικής αρχιτεκτονικής, η οποία σταδιακά μετατράπηκε σε κρατικό μονοπώλαιο. Μολονότι οι πόλεις του Μεσαίωνα είχαν τα δικά τους τείχη, πλέον με την ανάπτυξη του ακριβού εξοπλισμού και των προμαχωνικών οχυρώσεων, δεν ήταν σε θέση να χρηματοδοτούν τέτοιας κλίμακας έξοδα.⁶⁵ Το προμαχωνικό σύστημα παρέμεινε σε χρήση μέχρι τις αρχές του 1870, τουλάχιστον στη Γαλλία.

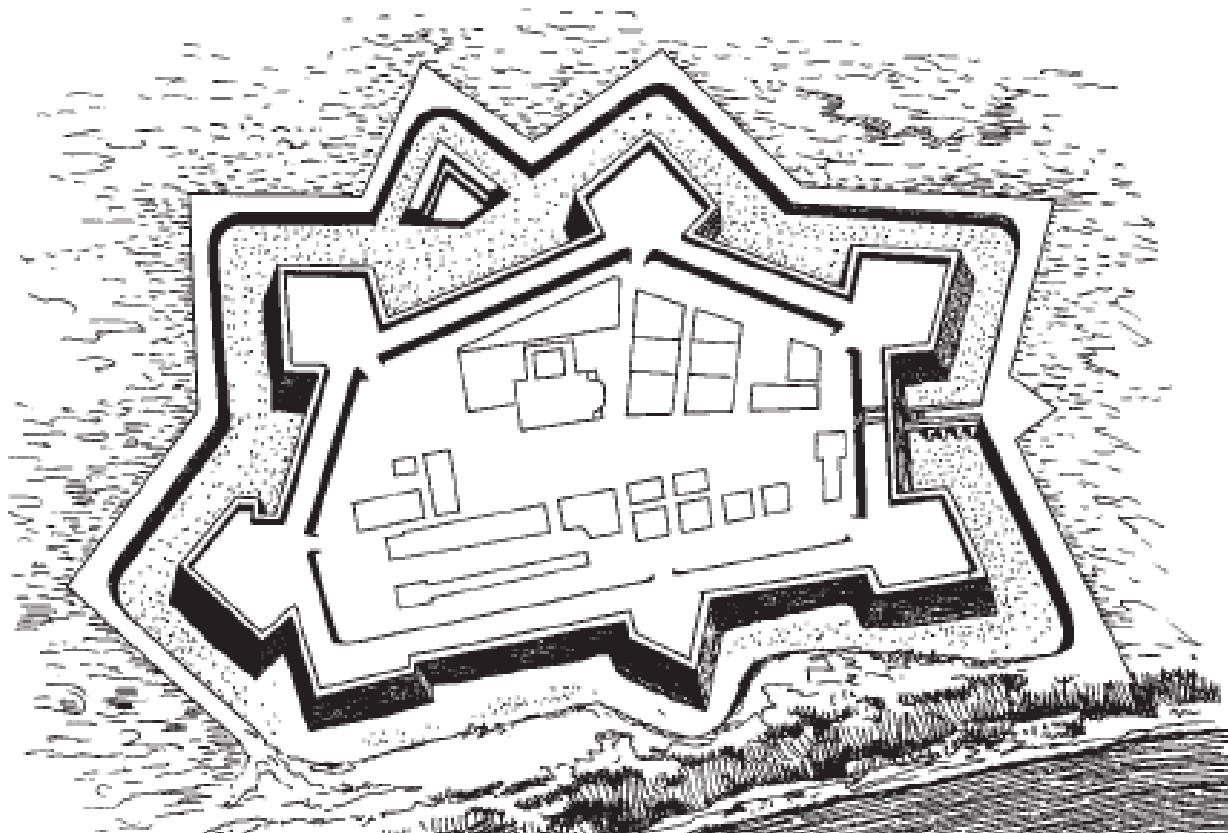
Κατά τη διάρκεια του 16^{ου} αιώνα, οι οχυρώσεις (στο χώρο της σημερινής Ευρώπης) κατασκευάζονται ως επί το πλείστον από Ιταλούς μηχανικούς, οι οποίοι ήταν οι πρώτοι διεθνείς τεχνικοί μισθοφόροι. Το συγκεκριμένο συμπέρασμα διασταυρώθηκε από το γεγονός ότι ο βασιλιάς François A' και ο Henri B' στη Γαλλία, ο βασιλιάς Carlos E' στη Γερμανία, στην Ιταλία και στις Κάτω Χώρες, οι Ιππότες Ιωαννίτες της Μάλτας, καθώς επίσης και ο Henry H' στην Βρετανία βασίστηκαν σε Ιταλούς αρχιτέκτονες για την ανέγερση των φρουρίων και των τειχών τους. Προς τα τέλη του 16^{ου} αιώνα, το μονοπώλαιο

65. Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 65

45. Ο Προμαχώνας του Jean Errard. Χαρακτηριστική η χρήση της ορθής γωνίας στο κρίσιμο σημείο και στους ώμους του προμαχώνα. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 66)

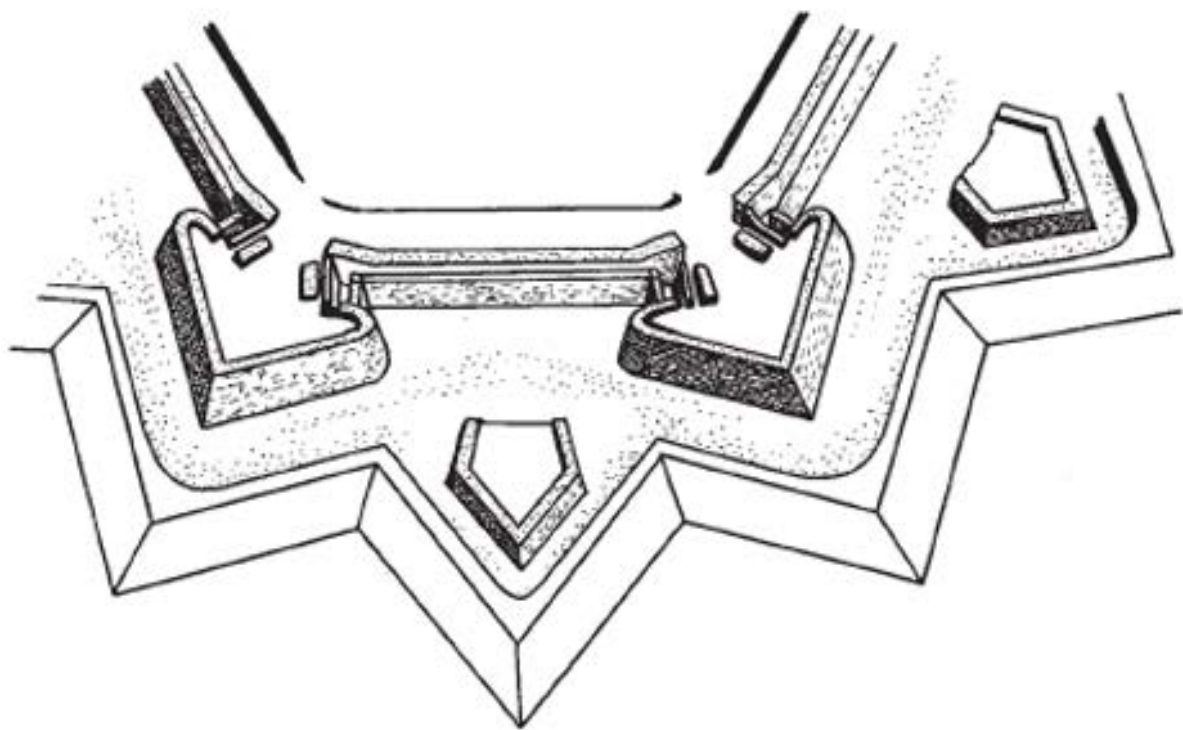

των Ιταλών μηχανικών βαθμιαία μειωνόταν, και στις αρχές του επόμενου αιώνα μια νέα γενιά μηχανικών εμφανίζεται. Εκείνη την περίοδο κάθε κράτος που φιλοδοξούσε να διατηρήσει την κυριαρχία του είχε προστατεύσει τα σύνορά του, στα πιο ευπρόσβλητα σημεία, με προμαχωνικές οχυρώσεις (τέτοια σημεία ήταν τα ορεινά περάσματα, τα ποτάμια ή σημεία ένωσης ποταμών, οι πλωτές εκβολές, τα σταυροδρόμια, κ.ά.). Τα σύγχρονα σύνορα των πόλεων είναι, πράγματι, σε μεγάλο βαθμό το αποτέλεσμα μεγάλων φρουρίων. Οι Γάλλοι μηχανικοί δανείστηκαν τις καλύτερες Ιταλικές και Ολλανδικές μεθόδους και δημιούργησαν ένα νέο και μοναδικό τύπο προμαχώνων.⁶⁶ Τρεις σημαντικοί στρατιωτικοί μηχανικοί που ήταν προκάτοχοι του **Sébastien Le Prestre de Vauban** ήταν οι **Jean Errard**, **Antoine De Ville** και **Blaise De Pagan**.

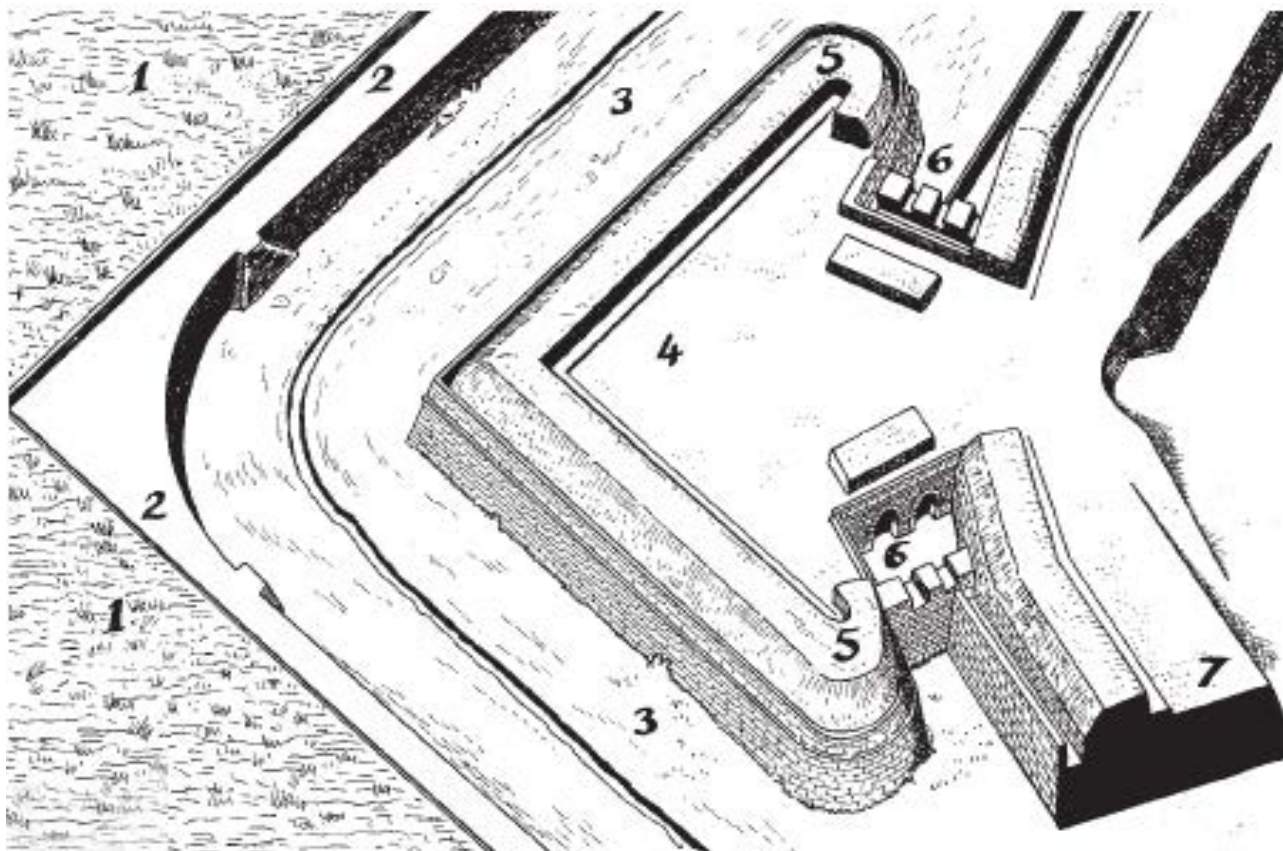
46. Το Κάστρο Verdun του Jean Errard. Η μορφή των πλευρών των προμαχώνων απεικονίζουν το ιδιαίτερο ύφος του Jean Errard. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 68)

66. Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 66

Ο **Jean Errard** (1554 – 1610) ήταν ένας έμπειρος στρατιώτης που ειδικεύτηκε στις οχυρώσεις και τις επιχειρήσεις πολέμου. Η συνεισφορά του ήταν ο συνδυασμός θεωρητικής πολυμάθειας και εμπειρικής ευκαμψίας, ώστε το τελικό αποτέλεσμα να είναι το αρμόζον για κάθε αμυντικό πρόβλημα. Σύμφωνα με την εμπειρία του, το πεζικό πυροβολικό ήταν πιο αποτελεσματικό και κατανάλωνε λιγότερη πυρίτιδα αναλογικά με το βαρύ πυροβολικό, σε μάχες μικρών αποστάσεων. Από αυτή την οπτική γωνία, ο Errard υποστήριξε πως η απόσταση μεταξύ δύο προμαχώνων πρέπει να προσαρμοστεί στη μέγιστη απόσταση βολής του μουσκέτου (περίπου 240 μέτρα). Προκειμένου να αποφευχθεί η αναρρίχηση των εχθρών με σκάλες, έσκαψε βαθιές τάφρους, που έδωσε ως αποτέλεσμα ψηλές βυθισμένες επάλξεις. Επίσης, πρότεινε τη χρήση

47. Ο χαρακτηριστικός τύπος προμαχώνα του Antoine De Ville με τα “αφτιά”. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 70)

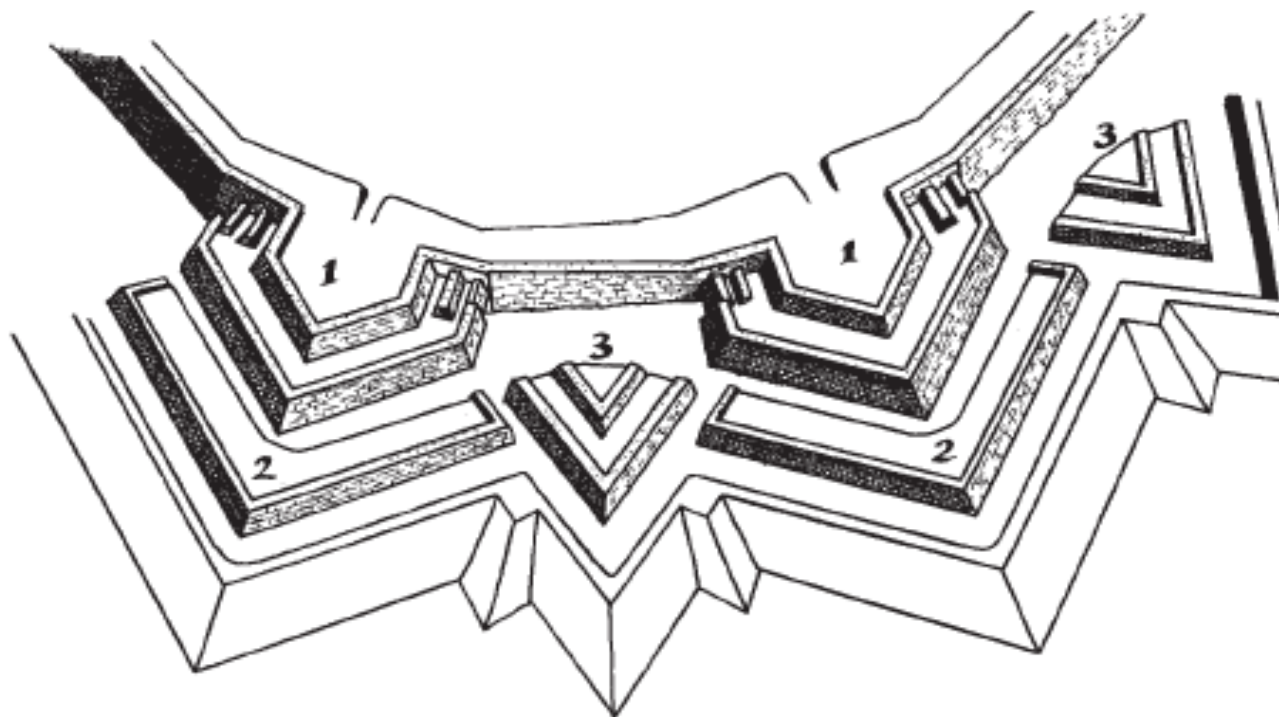
τραβερσών. Ο Jean Errard επέμεινε στη χρήση των καβαλιέρ, των γωνιωδών οχυρωμάτων, των καλυμμένων δρόμων και των πλαγιών. Ο Errard εκμοντέρνισε αρκετά φρούρια στη βόρεια Γαλλία, όπως στο Doullens, στο Monreuil, στο Laon και στο Sedan. Σχεδίασε τα κάστρα του Verdun, του Amiens, του Sisteron και ένα τμήμα των αστικών οχυρώσεων του Bayonne.⁶⁷

Ο Henry IV είχε κι άλλους καλούς αρμόδιους μηχανικούς όπως τον Raymond de Bonnefons και τον Jean de Beins. Ο de Bonnefons, με τη βοήθεια του υιού του Jean, έκτισε πολλές εγκαταστάσεις στα παράλια της Μεσογείου, συμπεριλαμβανομένων των Antibes, της Toulon, του Saint-Tropez, του φρουρίου Port de Bouc κοντά στη Martigues και αμυντικά έργα στη Marseille.

Οι αρχές του Jean Errard υιοθετήθηκαν από τον

48. Η χαρακτηριστική διάταξη του προμαχώνα του Antoine De Ville. Εγκάρσια Τομή. 1. Πλαγιά, 2. Καλυμμένος Διάδρομος, 3. Τάφος, 4. Προμαχώνας, 5. Αφτί (orillon), 6. Διώροφο Πλευρό, 7. Κορτίνα. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 70)

67. Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 65

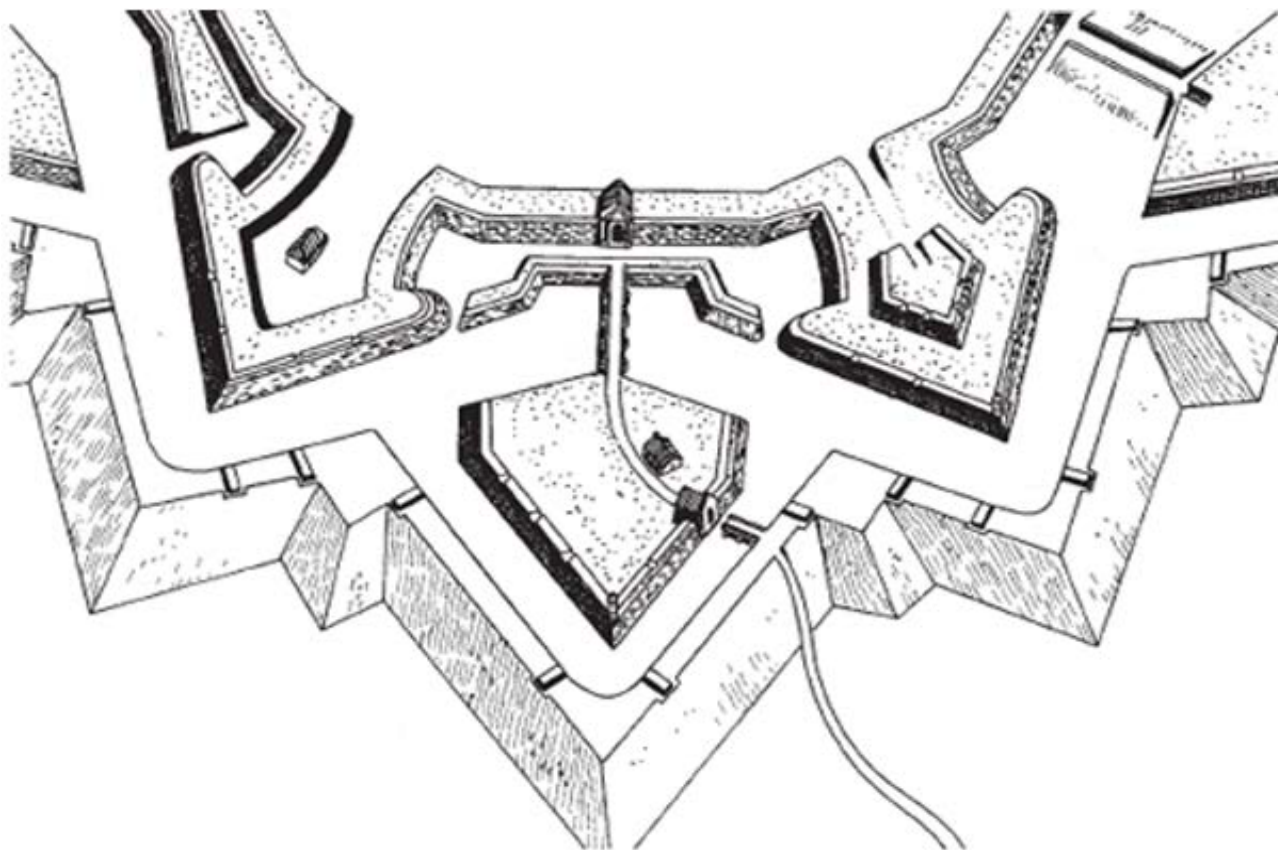

Chevalier Anoine de Ville (1596 - 1656), υπό τον Louis ΙΓ'. Ο De Ville, ήταν ένας μεγάλος άνθρωπος του πολέμου και συμμετείχε σε πολλές πολιορκίες. Το 1628 έγραψε ένα θεωρητικό κείμενο με τίτλο *“Les Fortifications du Chevalier De Ville”*. Το κείμενο του De Ville ήταν ένα χρήσιμο εγχειρίδιο το οποίο έγινε ο βασικός κατασκευαστικός οδηγός της εποχής.⁶⁸ Το σύστημά του, αρκετά εμπνευσμένο από Ιταλικές και Ισπανικές κατασκευές, εισήγαγε μια αυστηρή γεωμετρία και υπολογισμένες αναλογίες στο σχέδιο της οχύρωσης. Επέμεινε στην απόδοση διαστάσεων με βάση την αποτελεσματική απόσταση βολής των σύγχρονων όπλων. Το προμαχωνικό του μέτωπο χαρακτηριζόταν από την σύνθεση προμαχώνων με *orillons* (αφτιά), γωνιώδεις κατασκευές, τάφρο και καλλυμένο διάδρομο στον πολιορκητικό τείχο. Από αυτά τα στοιχεία

49. Τυπολογία οχύρωσης του Blaise de Pagan. Το θεωρητικό σύστημα οχύρωσης με 1. προμαχώνες ενισχυμένους με καβαλιέρς, 2. παράλληλα προτειχίσματα και 3. ενισχυμένες ημι-σέληνους. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 72)

68. Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 69

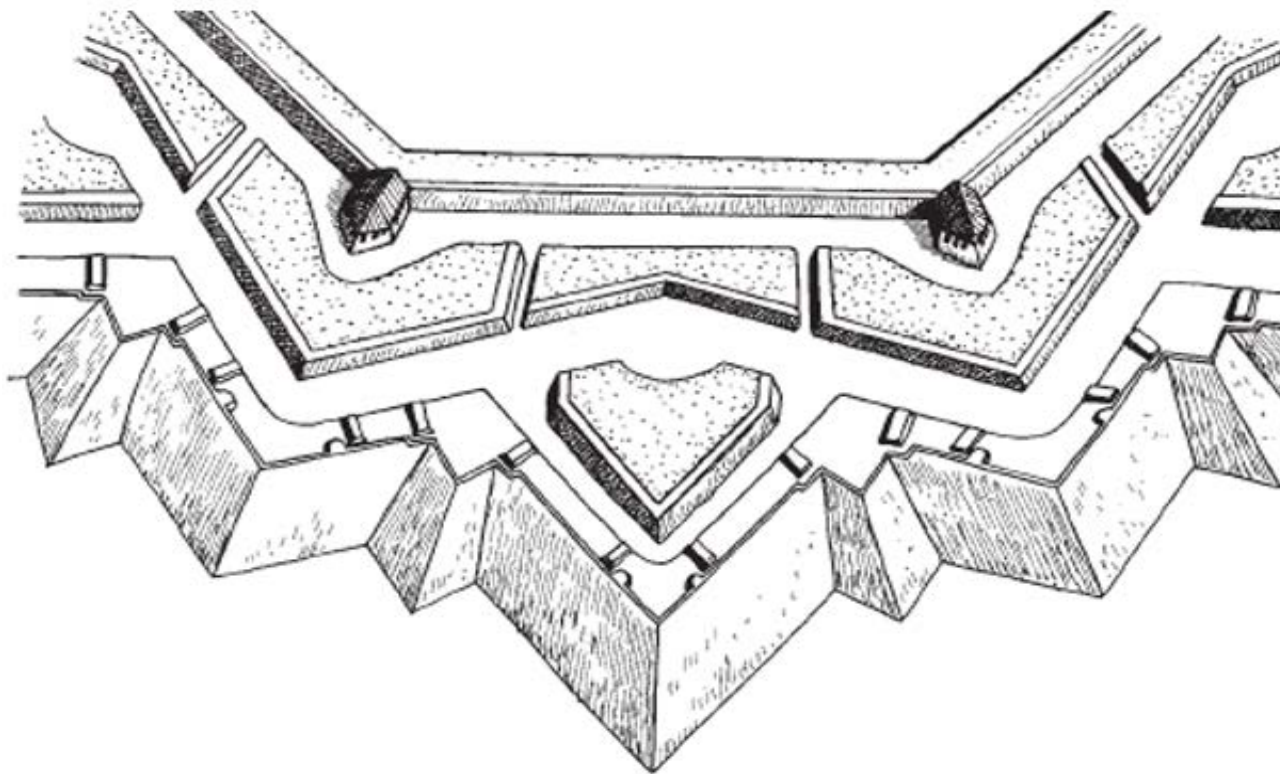

τίποτα δεν ήταν καινούριο, όμως η κύρια συνεισφορά του De Ville ήταν ο τρόπος προσαρμογής στην τοπική τοποθεσία, καθώς επίσης και πολλές συμβουλές άμυνας βασισμένες στη γεωμετρία, στην εμπειρία και στην ελαστικότητα. Κατά πάσα πιθανότητα κατασκεύασε το κάστρο του Saint Jean Pied de Port (Pyrénées Atlantiques). Το 1639, δημοσίευσε ένα εγχειρίδιο με τίτλο *“De la charge des gouverneurs des places par Messire Antoine De Ville”*.⁶⁹ Το συγκεκριμένο εγχειρίδιο, που αναφερόταν σε διοικητικούς αξιωματικούς και υπερασπιστές πολιορκούμενων οχυρών, παρέμεινε πολύτιμο για σχεδόν δύο αιώνες.

Όμοια με τους Errard και De Ville, ο **Blaise François de Pagan**, κόμης της Merveilles (1604 – 1665), ήταν ένας έμπειρος στρατιώτης που ειδικευόταν σε πολιορκητικές επιχειρήσεις και

50. Το πρώτο “σύστημα” του Vauban. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 74)

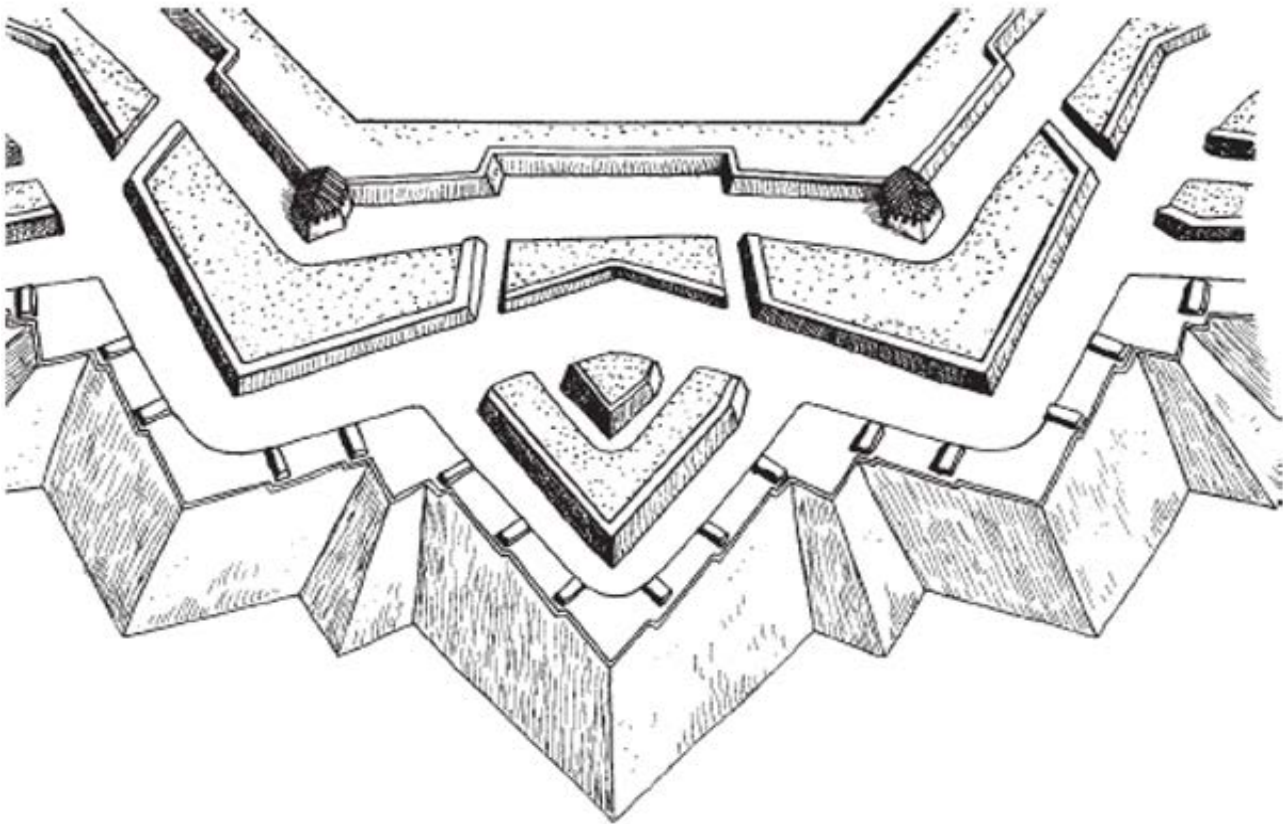
69. Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 71

οχυρώσεις. Το 1645 εξέδωσε ένα θεωρητικό κείμενο με τίτλο “*Les Fortifications*”, στο οποίο συγκέντρωσε τις εμπειρίες του και τους προβληματισμούς του σχετικά με αυτό το θέμα. Μια τέτοια επαγγελματική δουλειά σύντομα διέγραψε όλες τις προηγούμενες δουλειές.⁷⁰ Τα θεωρητικά σχέδια του Pagan είχαν ως χαρακτηριστικό τους την έξυπνη και επαρκή χρήση της γεωμετρίας. Υποστήριξε ένα πιο εξευγενισμένο σύστημα, σε σχέση με τους προκατόχους του, συμπεριλαμβάνοντας μεγάλους προμαχώνες συχνά εξοπλισμένους με καβαλιέρ, με διώροφες πλευρές για να αυξήσει τη δύναμη πυρός. Μία από τις μεγάλες συνεισφορές του ήταν ο ακριβής σχεδιασμός της παράταξης μιας πτέρυγας, του προμαχώνος, επιτρέποντας έτσι την λεπτομερή γειτνίαση της τάφρου με τις πλευρές των γειτονικών προμαχώνων. Το τείχος της τάφρου, που σχεδίασε ο

51. Το δεύτερο “σύστημα” του Vauban. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 75)

70. Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 71

Pagan, ήταν ελαφρώς κεκλιμένο προσδίδοντας έτσι καλύτερη σταθερότητα στο τείχος και στον προμαχώνα. Σχεδίασε μια βαθιά τάφρο, η οποία έδωσε στο οχύρωμα ένα συνολικό ύψος περίπου 8 μ. προκειμένου να αντισταθεί στην αναρρίχηση των εχθρών με σκάλες. Κάποια άλλα χαρακτηριστικά του Pagan ήταν εξωτερικές κατασκευές: ένα χαμηλό προτείχισμα πριν από τον προμαχώνα, που αποτελείται από δύο επάλξεις παράλληλες με τις πλευρές του προμαχώνα (counterguard) και μια κατασκευή που έχει τα χαρακτηριστικά του προμαχώνα και ένα υπόγειο ή επίγειο φαράγγι με μορφή ημι-σέληνου (demi-lune), η οποία αργότερα επανδρώθηκε με ρεντουίτο (réduit). Οι εξωτερικές κατασκευές ήταν δυνατό να συνδεθούν μεταξύ τους προκειμένου να δημιουργήσουν ένα συνεχές σύστημα οχυρώσεων με τη χρησή διπλής τάφρου ή δύο συνεχόμενων

52. Το τρίτο “σύστημα” του Vauban. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 75)

τάφρων. Το εγχειρίδιο του Pagan ήταν πλήρως θεωρητικό, αν και πολλά τμήματα οχυρών έχουν ανοικοδομηθεί με βάση τις θεωρίες του. Παρ' όλα αυτά, οι ιδέες του ήταν πολύ σημαντικές διότι επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό τους Γάλλους μηχανικούς και ειδικότερα τον Vauban.

Η περίοδος από τα τέλη του 16^{ου} αιώνα έως και τις αρχές του 17^{ου} χαρακτηρίζονται όχι μόνο από πολέμους στον ελληνικό χώρο αλλά και στον ευρωπαϊκό. Όπως ήταν φυσικό, όλοι αυτοί οι πόλεμοι και οι εσωτερικές δυσκολίες αποτέλεσαν τροχοπέδη στην εδραίωση ενός συναφούς εθνικού οχυρωματικού λεξιλογίου. Θα πρέπει να περιμένουμε μέχρι και το 1661 όπου ξεκινά μια πλήρη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη των Γαλλικών προμαχωνικών οχυρώσεων.

Στα μισά του 17^{ου} αιώνα το προμαχωνικό σύστημα έφτασε στο μέγιστο βαθμό ανάπτυξης. Ο Vauban δεν ήταν αυτός που δημιούργησε το προμαχωνικό σύστημα αλλά κατάφερε να συνδέσει τεχνικές άμυνες που εφηύραν Ιταλοί, Ολλανδοί και Γάλλοι μηχανικοί.

Το εργό του Vauban χωρίζεται σε τρία οχυρωματικά "συστήματα".⁷¹ Ο Vauban ουσιαστικά ποτέ δεν σχεδίασε ούτε προσπάθησε να δημιουργήσει κάποιο "σύστημα". Ο Vauban ήταν πραγματιστής και δρούσε ανάλογα με τις καταστάσεις που βασιζόνταν στις εμπειρίες του και στις απαιτήσεις του εδάφους. Ποτέ δεν παρατήρησε πως τα σχέδιά του εξελισσόntonτουσαν κατά στάδια και πως ήταν συνολικά τρία. Ο σχεδιασμός του είχε ως βασικούς άξονες η οχύρωση να πληρεί όλες τις παραμέτρους για τον σωστό σχεδιασμό της άμυνας στη συγκεκριμένη περιοχή και να είναι ικανή να ανταποκριθεί στην παρούσα κατάσταση.

Το πρώτο σύστημα του Vauban ήταν ο συνδυασμός των σχεδίων των προκατόχων του, κυριότερα του De Ville και του Blaise de Pagan.⁷² Η οχύρωση χαρακτηριζόταν από την προμαχωνικού τύπου τοιχοποιία (περίπου 330 μ. μακριά) αποτελούμενη από προμαχώνες με ή χωρίς αφτιά (orillons), εξωτερικές κατασκευές πέρα από την τάφρο, καλυμμένους διαδρόμους με θέσεις για πυροβόλα όπλα, περαιτέρω εξωτερικές κατασκευές και πλαγιές. Μολονότι το παρόν

71. Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 73

72. Jean-Denis G.G. Lepage, *ό.π.*, σελ 73

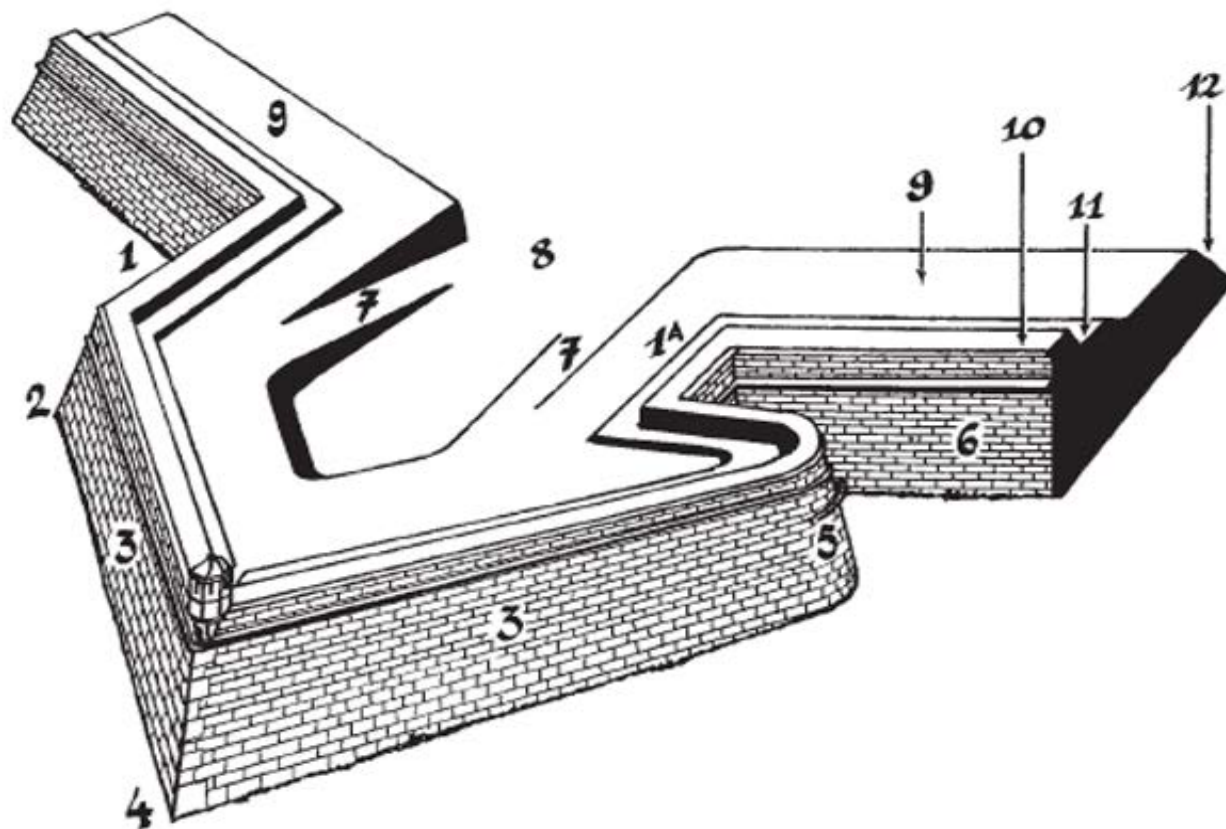

“σύστημα” είχε εφαρμοστεί σε πολλά μέρη από όπου πέρασε ο Vauban, έχει υποστεί τροποποιήσεις και προσαρμογές. Έξοχα παραδείγματα αποτελούν τα κάστρα της Lille και της Bayonne, καθώς επίσης και το αστικό αμυνικό σύστημα του Saint Martin de Ré, της Blaye, του Montdauphin, του Mont Louis και πολλά άλλα.

Το μειονέκτημα που είχε το πρώτο σύστημα ήταν η οργάνωση της άμυνας γύρω από ένα περίβολο. Αυτό σήμαινε, πως αν το πυροβολικό από ένα προμαχώνα έβγαине εκτός μάχης, τότε οι άλλοι δύο γειτονικοί προμαχώνες θα έμεναν απροστάτευτοι. Κατάσταση που θα προκαλούσε αποδιοργάνωση και κατάρρευση της άμυνας. Το δεύτερο “σύστημα” εφευρέθηκε το 1687 με απώτερο σκοπό να λύσει αυτό το πρόβλημα, από όσο είπαν θεωρητικοί του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα.⁷³ Ο Vauban σχεδίασε το αμυντικό μέτωπο με μεγαλύτερο φάρδος μοιράζοντας το κύριο τείχος σε δύο επιμέρους αυτόνομα τμήματα μέσω μιας τάφρου. Το εξωτερικό τείχος – *enceinte de combat* (εμπόλεμη ζώνη) – διέθετε καλυμμένο διάδρομο, επιπρομαχώνες (ή γωνιώδη ψηλά προτειχίσματα), χαμηλά προτειχίσματα ή χαμηλές πλατείες ανάμεσα στους προμαχώνες και μικρότερες γωνιώδεις οχυρώσεις. Η μέθοδος των πολλαπλών προτειχισμάτων, προμαχώνων και τάφρων, συνδεδεμένα με γέφυρες, είχε ως αποτέλεσμα τη συνεχή ροή της άμυνας του φρουρίου. Η εσωτερική γραμμή – *enceinte de sureté* (ζώνη ασφαλείας) – είχε συνολικά μεγαλύτερο ύψος προκειμένου να διοικεί την πρώτη. Η δεύτερη γραμμή άμυνας είχε στόχο την άμυνα σε βλήματα και πυρά κοντινής απόστασης με διπλού επιπέδου πολυγωνικούς προμαχωνικούς πύργους, στιβαρά κατασκευασμένους να περιέχουν στο εσωτερικό τους πυροβολικό, πυριτιδαποθήκες και οπές βολής. Η δεύτερη γραμμή άμυνας, με βάση την παραπάνω μέθοδο, παρέμενε απρόσβλητη από τον εχθρό ακόμα και όταν είχε χαθεί η μάχη στην πρώτη γραμμή. Επόμενως, οι πολιορκητές έπρεπε να περάσουν και από δεύτερη πολιορκία για να κατακτήσουν το φρούριο. Η καινοτομία του Vauban είχε μεγάλη οικονομική επιβάρυνση και δεν χρησιμοποιήθηκε ευρέως.

Το τρίτο σύστημα αποτελούσε ουσιαστικά μια

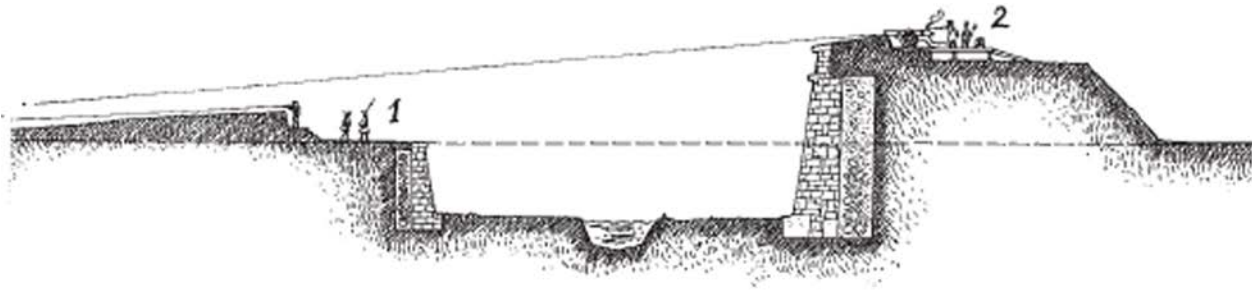
73. Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 74

βελτίωση του δεύτερου. Το εσωτερικός τείχος μεταξύ των προμαχώνων ήταν σε εσοχή με μικρές πλάγιες πλευρές, αυξάνοντας έτσι την άμυνα της τάφρου. Οι εξωτερικές πολυγωνικές οχυρώσεις είχαν δικά τους φυλάκια και χωρίζονταν με επιπλέον τάφρους. Τα ψηλότερα τμήματα των εσωτερικών τειχών ήταν κατασκευασμένα από χώμα, το οποίο εξισορροπούσε τον όγκο της τοιχοποιίας και πρόσφερε μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στα εχθρικά πυρά. Το Neuf Brisach, που κατασκευάστηκε το 1698, είναι το μοναδικό φρούριο που εφαρμόστηκε το “τρίτο σύστημα” του Vauban. Δεν εφαρμόστηκε πουθενά αλλού, είτε λόγω της οικονομικής επιβάρυνσης είτε λόγω της μοναδικότητας της περιοχής.⁷⁴

53. Τα βασικά τμήματα του προμαχώνα. 1. Πλευρό, 1α. Πλευρό με αφτί, 2. Ωμος, 3. Όψη, 4. Κρίσιμο Σημείο, 5. Αφτί (orillon), 6. Κορτίνα, 7. Ανάβαση - Επικλινής Πρόσβαση, 8. Φαράγγι, 9. Καλυμμένος Διάδρομος, 10. Επίχωμα, 11. Έδρανο ή Βήμα, 12. Εσωτερική Κλίση. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 79)

74. Jean-Denis G.G. Lepage, *ό.π.*, σελ 76

05.1. Προσαρμογή στο Τοπίο (Adaption to the Site)_

Η απλοποιημένη τριμερής συστηματοποίηση των οχυρώσεων του Vauban ούτε αντικατοπτρίζει κατάλληλα την πληρότητα των σκέψεών του ούτε την ποικιλία των αντιλήψεών του. Είναι αλήθεια ότι οι οχυρώσεις του Vauban διέπονταν κατά κύριο λόγο από τη γεωμετρία, αλλά είναι γνωστό επίσης πως ήταν αντίθετος σε αυστηρές θεωρίες, συστήματα και δογματισμούς. Στα αμέτρητα έργα του είναι δυνατό κανείς να ξεχωρίσει ένα σχεδιάγραμμα εφαρμοσμένο με δεξιοτεχνία, γνώση και ελαστικότητα. Εφάρμοζε μόνο ένα κανόνα, την προσαρμογή, που ήταν ένας από τους θεμελιώδεις νόμους της οχύρωσης. Ο Vauban εφάρμοσε μια αρχή, να ακολουθεί την διαίσθησή του και την εμπειρία του προκειμένου να πετύχει τη μέγιστη απόδοση. Η επιδίωξη για την κάλλιστη επίλυση σε κάθε περίπτωση απεικονιζόταν από το ανορθόδοξο μέτωπο ή από την αταξία της εξωτερικής γραμμής, παράμετροι που υπαγόρευαν τα ορεινά τοπία. Ο Vauban δεν περιοριζόταν αυστηρά και μόνο σε προμαχωνικές οχυρώσεις, χάρην αποδοτικότητας, αλλά επαναχρησιμοποιούσε και μεσαιωνικές μορφές όπως ψηλούς και στρογγυλούς πύργους σε παραθαλάσσια και ορεινά φρούρια ή κάστρα.

Με τη γνώση ότι κάθε περιοχή παρουσιάζει τα δικά της προβλήματα, τα οποία μπορούσαν μόνο να λυθούν μέσω προσαρμογής και τοπικών ρυθμίσεων, επέμεινε στους θεμελιώδεις κανόνες όπως η διοίκηση μέσω των καβαλιέρ προκειμένου να επιβλέπει τις λοιπές οχυρώσεις δυνάμει του ύψους. Μια οχύρωση διοικεί κάποια άλλη όταν η πρώτη

54. Η Αρχή της Διοίκησης. Ο καλυμμένος διάδρομος (1) διοικείται από τον κύριο περίβολο (2) επειδή το δεύτερο βρίσκεται ψηλότερα από το πρώτο. Η κλίση της πλαγιάς ήταν η προέκταση της ανώτατης κλίσης της έπαλης, προκειμένου να υποστηρίζεται από το πίσω πυροβολικό. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 76)

βρίσκεται ψηλότερα. Αυτή η αρχή ενεργοποιεί την υπέρθεση του συγχρονισμού των πυρών από μια εσωτερική και ψηλή θέση σε μια εξωτερική και χαμηλή θέση. Ο Vauban είχε ένα γενικό άξονα άμυνας: την αντίσταση στα εχθρικά πυρά με τη χρήση τραβερσών, την αύξηση της άμυνας με τη χρήση πολλαπλών οχυρώσεων, πολλαπλασιάζοντας τα εμπόδια μπροστά από το κύριο τείχος, τη χρήση δικτύου νάρκεων και τέλος, βραδινές αντεπιθέσεις για να καταπονήσει τους πολιορκητές.

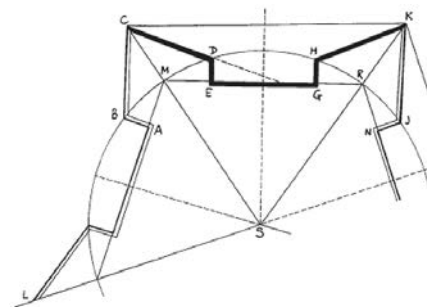
Τα τέλη του 17^{ου} αιώνα ήταν μια εποχή τροποποιήσεων και φορμαλισμού, και η στρατιωτική αρχιτεκτονική έγινε η βίβλος πολλών τεχνικών όρων που εφαρμόζονται σε μια αλλόκοτη γεωμετρία.

05.2. Προμαχωνικό Μέτωπο (Bastion Face)_

Η βάση του προμαχωνικού συστήματος ήταν το μέτωπο που όριζε, το οποίο εμπεριείχε ένα τμήμα τείχους (εν ονόματι έπαλξη – rampart ή “κορτίνα” – curtain) και δύο γειτονικούς ημι-προμαχώνες. Το μοντέλο αυτό ήταν το αποτέλεσμα μιας τεχνολογικής εξέλιξης με απαρχές από την Ιταλία το 1500. Το προμαχωνικό μέτωπο αποτελείτο από πέντε θεμελιώδεις γραμμές που συσχετιζόντουσαν από κανόνες και γεωμετρικές αναλογίες. Το μοτίβο του μοντέλου μπορούσε να επαναληφθεί κατά βούληση για να δημιουργήσει ένα φρούριο ή να περικλείσει μια πόλη. Οι πέντε αυτές γραμμές ανάλογα με το μήκος και τη γωνία τους μπορούν να δώσουν άπειρους συνδυασμούς, συντάσσοντας κάθε φορά ευέλικτους μοναδικούς τύπους οχυρώσεων για την επιθυμητή περιοχή. Στις οχυρώσεις του Vauban, οι άκρες δύο γειτονικών προμαχώνων (η εξωτερική πολυγωνική γραμμή, ή το μήκος του προμαχωνικού μετώπου) ήταν περίπου ίσο με 180 toises (περίπου 329 μ.).

05.3. Ο Προμαχώνας (Bastion)_

Οι προμαχώνες σε φρούρια και κάστρα έπερναν το όνομά τους είτε από την οικογένεια ευγενών, όπως Bastion du Roi (Προμαχώνας του Βασιλιά), Bastion de la Reine (Προμαχώνας της Βασίλισσας), που προστάτευαν, είτε από τη γειτονιά ή τη πύλη που υπερασπιζόνταν, είτε του κτιρίου με το οποίο γειτνίαζαν.

55. Βασικές γραμμές και γωνίες των προμαχωνικών οχυρώσεων. Το μήκος των γραμμών και οι κλίσεις των γωνιών, μπορούσε φυσικά, μπορούσε να μεταλλάσσεται ασταμάτητα. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 78)

56. Προμαχώνας με orillons. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 80)

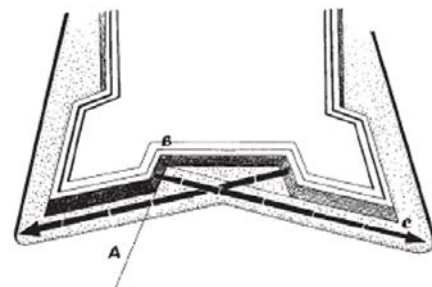

Ο προμαχώνας είναι μια προεξέχουσα, ανυψωμένη πλατφόρμα, τόσο ψηλή όσο το πολιορκητικό τείχος. Ήταν ευδιάκριτο από δύο πολύ βασικά χαρακτηριστικά, την χαμηλή επαλξωτή (ramparted) του όψη και τη ξεχωριστή του κάτοψη που έμοιαζε με πεντάγωνο βέλος.

Η όψη του προμαχώνα έχει τη μορφή έπαλξης. Αυτό σημαίνει ότι ήταν φτιαγμένη από λίθους και ότι στηριζόταν σε δύο σχετικά λεπτά τείχη που συγκρατούσαν μια τεράστια μάζα χώματος, η οποία λειτουργούσε σαν σφουγγάρι και απορροφούσε τα εχθρικά πυρά. Αν και ο προμαχώνας ήταν σχετικά χαμηλά στη γραμμή έδαφους, αποτελούσε έτσι δύσκολο στόχο στον εχθρό, ενώ η τάφρος ήταν ιδιαίτερα βαθιά αυξάνοντας το ύψος του και αποτρέποντας τη χρήση σκάλας. Παρ' όλη τη συμπαγή τους δομή και τη δυσχέρεια του εχθρού να καταστρέψει ή να προκαλέσει ζημιές, οι προμαχώνες προσέφεραν στους αμυνόμενους μια εξαιρετική βάση για το πυροβολικό, αλλά και τη δυνατότητα καταπολέμησης του εχθρικού πυροβολικού.

Η τεθλασμένη – πενταγωνική εξωτερική γραμμή του προμαχώνα απαρτιζόταν, από δύο πλευρές απέναντι στον εχθρό με προεξέχον – κοινό σημείο ζεύξης. Τα τείχη ήταν ενωμένα με την κορτίνα με τείχος εκατέρωθεν, τα οποία ονομάζονταν πλευρά. Το σημείο ζεύξης της όψης και του πλευρού ονομαζόταν ώμος. Το φαράγγι του προμαχώνα ήταν ο ανοικτός χώρος – ράμπα που οδηγούσε στο εσωτερικό της πόλης ή του φρουρίου. Η επιφάνεια που περικλείεται από αυτές τις πέντε γραμμές ονομάζεται πλατφόρμα – πλήρης γη – terreplein.

Από τις όψεις του προμαχώνα είχε κανείς ως δυνατότητα τη ρίψη βλημάτων σε μεγάλη απόσταση με το πυροβολικό και την αναχαίτηση του εχθρού με χρήση μουσκέτων. Η συγκεκριμένη μέθοδος ανακαλύφθηκε από τον Jean Errard και χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον από τον Vauban, διότι τα μουσκέτα είχαν μεγαλύτερη ακρίβεια και το κόστος επάνδρωσης ήταν πολύ λιγότερο σε αντιδιαστολή με το βαρή πυροβολικό. Οι προμαχώνες που κατασκευάστηκαν υπό την επίβλεψη του Vauban είχαν, ως επί το πλείστον, 60

57. Η 90° γωνία ABC επιτρέπει σε μέγιστο βαθμό την προστασία των πλευρών και όψεων των προμαχώνων. Οι μαύρες γραμμές υποδεικνύουν την γραμμή βολής. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 81)

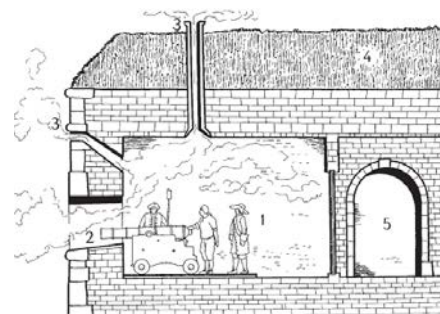
μ. έως και 90 μ. μήκος. Αυτό το μήκος καθορίστηκε από την αποτελεσματική βολή των μουσκέτων.

05.4. Πλευρά (Flanks)_

Κάθε πλευρό είχε τέτοια θέση ώστε να είναι ικανό να προσατεύσει με το πυροβολικό του τις εκατέρωθεν κορτίνες και τα πλευρά των προμαχώνων. Ένας τέτοιος τύπος παράταξης ήταν πολύ χρήσιμος στον εγκλωβισμό του εχθρού σε διασταυρούμενα πυρά και ονομαζόταν πλεύρισμα. Στην πραγματικότητα, η ρίψη βλημάτων εγκάρσια στις γραμμές του εχθρού ήταν πιο αποτελεσματική από μια άμεση κατά μέτωπο ρίψη. Τα πλευρά ωφέλησαν τους υπερασπιζόμενους, διότι η απόσταση και η ευστοχία έχασαν την βαρύτητα τους, προσφέροντας έτσι τη δυνατότητα σε μια μικρή ομάδα πυροβολικού να υπερασπιστεί μια μεγάλη περιοχή (φυσικά ανάλογα με το αν το πυροβολικό ήταν πεζικό ή βαρύ). Τα πλευρά που είχαν σχεδιαστεί ή κατασκευαστεί από τον Vauban – κατά κύριο λόγο – κυμαίνονταν από 16 μ. έως και 50 μ. Η γωνία μεταξύ του πλευρού και της κορτίνας ήταν 120°, επιτρέποντας στους αμυνόμενους να υπερασπιστούν τους γειτονικούς προμαχώνες, τις κορτίνες και την τάφρο, μια μέθοδο που υιοθέτησε από τον Blaise de Pagan.

Εμπνευσμένος από τις Ιταλικές τεχνικές που εφαρμόστηκαν τον 16^ο αιώνα, ο Vauban χρησιμοποίησε δύο είδη πλευρών. Ο πρώτος τύπος, το απλό ευθύγραμμο πλευρό, ήταν συνδεδεμένο με την κορτίνα μέσω ενός μικρού τειχίου. Ο δεύτερος τύπος, πλευρό με orillon (αφτί), είχε ως βασική λειτουργία την περαιτέρω προστασία των αμυνομένων. Το αφτί ήταν μια προεξέχουσα κατασκευή στον ώμο του προμαχώνα, αποτρέποντας τα πλάγια εχθρικά πυρά από τους αμυνόμενους, επιτρέποντας όμως ταυτόχρονα στους τελευταίους να υπερασπιστούν το τμήμα της τάφρου μπροστά από την κορτίνα. Αυτό το προστατευτικό στοιχείο ήταν στρογγυλό ή τετράγωνο, μορφές που έδωσαν τη χαρακτηριστική μορφή βέλους με οξίες ή στρογγυλές γωνίες. Ο Vauban στα φρούριά του χρησιμοποιούσε και τις δύο μορφές ανάλογα με τις απαιτήσεις της περιοχής.

Τα πλευρά ήταν συχνά ελάχιστα καμπυλωμένα και σε

58. Εγκάρσια τομή κούφιου πλευρού. 1. Θάλαμος, 2. Έπαλη, 3. Αεραγωγοί, 4. Επίχωμα, 5. Διάδρομος. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 81)

59. Προστασία κορτίνας, όψεων και πλευρών σε γειτονικούς προμαχώνες. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 80)

ορισμένες περιπτώσεις ήταν διώροφα, με τον επάνω όροφο στο ίδιο επίπεδο με την πλατφόρμα και τον κάτω στο ίδιο επίπεδο ή μερικά μέτρα πάνω από τη γραμμή εδάφους. Ο κάτω όροφος ήταν συχνά κούφιος και είχε θαλάμους. Οι θάλαμοι αυτοί είχαν μέσα βαρύ πυροβολικό και πυριτιδαποθήκες, κατασκευασμένες από παχιά τοιχοποιία που προστάτευε τους χειριστές, τα όπλα και τα πυρομαχικά. Παρ' όλα αυτά η χρήση του θαλάμου είχε μειονεκτήματα. Η επιτρεπόμενη γωνία ήταν αρκετά περιορισμένη, το οπτικό πεδίο των χειριστών ήταν ιδιαίτερα μειωμένο. Ο αερισμός του θαλάμου, ήταν ένα βασικό δυσεπίλητο πρόβλημα. Παρά τους αεραγωγούς, τις κατακόρυφες καμινάδες και άλλων τύπων εξαγωγών αέρα, η διαφυγή του καπνού ήταν δύσκολη. Ύστερα από μερικές ριπές ο θάλαμος ήταν γεμάτος με καπνό και ο χειρισμός του πυροβολικού ήταν πρακτικά αδύνατος. Τα μειονεκτήματα αυτά προέτρεψαν το Vauban να χρησιμοποιεί συχνά την πλατφόρμα και σπανίως τους θαλάμους για το πυροβολικό.

Μολονότι η τοιχοποιία στις γωνίες ήταν το πιο ευάλωτο σημείο του προμαχώνα, ήταν ιδιαίτερα επανδρωμένες. Η επάνδρωση επετεύχθει με τη χρήση μεγάλων διαστάσεων λίθων (ογκόλιθων), συγκροτώντας την τοιχοποιία και προσφέροντας αυξημένη σταθερότητα στο τείχος. Ενώ εσωτερικά, κατά μήκος των τειχών, κατασκευάστηκαν αντιρίδες με τον ίδιο τύπο τοιχοποιίας προσδίδοντας και εδώ αυξημένη σταθερότητα.

05.5. Μορφές Προμαχώνων (Shapes of Bastions)_

Η εξωτερική γραμμή του προμαχώνα ως επί το πλείστον ήταν συμμετρική και ανταποκρινόταν σε συγκεκριμένους γεωμετρικούς κανόνες. Παρ' όλα αυτά, ανάλογα με τις προσαρμογές στο έδαφος και τις τοπικές συνθήκες, προκειμένου να αποφευχθούν νεκρές γωνίες (τυφλές γωνίες), το αρχικό σχέδιο του προμαχώνα ακολουθούσε μια ακανόνιστη εξωτερική γραμμή. Σε ορισμένες περιπτώσεις η κατασκευή είχε τη μορφή ενός ημι-προμαχώνα (ο ημι-προμαχώνας θυμίζει ουσιαστικά ένα ολοκληρωμένο προμαχώνα, με τη διαφορά ότι η μία του όψη συνδεόταν απευθείας με την κορτίνα). Σε άλλες περιπτώσεις κατασκευαζόταν ένας κενός (άδειος) προμαχώνας όπου μόνο ο καλυμμένος δρόμος έφτανε στο ίδιο ύψος με

60. Συμπαγής Προμαχώνας. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 84)

61. Προμαχώνας με Καβαλιέρ. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 84)

τις αντιρίδες. Η κενή πλατφόρμα πίσω από τον καλυμμένο δρόμο ήταν το κατάλληλο μέρος για την ανέγερση μιας πυριτιδαποθήκης για παράδειγμα. Ένας συμπαγής (ή γεμάτος) όταν η πλατφόρμα βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με τον καλυμμένο δρόμο και κατ' επέκταση με τις αντιρίδες. Στην επιφάνεια ενός συμπαγούς προμαχώνα, μπορούσε να τοποθετηθεί ένα κάβαλιερ. Το κάβαλιερ ήταν μια κατασκευή πιο ψηλά από την έπαλξη και είχε τις ίδιες αναλογίες με τον προμαχώνα αλλά σε σμίκρυνση. Ο σκοπός αυτής της κατασκευής ήταν η παρατήρηση, η αύξηση της δύναμης του πυροβολικού ως ένα επιπρόσθετο επίπεδο, και η αύξηση του ύψους του βασικού προμαχώνα για τη διοίκηση και την επίβλεψη των γειτονικών. Επίσης, το καβαλιέρ λειτουργούσε ως ασπίδα, αποτρέποντας τα εχθρικά πυρά και προστατεύοντας τα κτίρια του φρουρίου ή της πόλης. Παρ' όλα αυτά το καβαλιέρ λόγω του ύψους του ήταν εύκολος στόχος.

Ένας προμαχώνας μερικές φορές ήταν χωρισμένος στη μέση από μια τραβέρσα, μια παχιά, στιβαρή κατακόρυφη τοιχοποιία, με άξονα το εξέχον σημείο του προμαχώνα. Σκοπός της τοιχοποιίας ήταν η προστασία των αμυνόμενων από τα εχθρικά πυρά. Η τραβέρσα ήταν διάτρητη με μία ή περισσότερες θολωτές πύλες, η οποία επέτρεψε στη φρουρά τη συνεχή ροή από το ένα μισό του προμαχώνα στο άλλο. Ο Vauban χρησιμοποιούσε τις τραβέρσες κυρίως σε φρούρια που ήταν πάνω σε βουνά.

Ο προμαχώνας σε ορισμένες περιπτώσεις ήταν αμβλύς και οι όψεις του δεν δημιουργούσαν εξέχον – οξυκόρυφο σημείο ή ήταν ελάχιστα εμφανές.

Πολύ σπάνια, ένας προμαχώνας ήταν οργανωμένος ή άμεσα συνδεδεμένος με το λιμάνι, όπως στο Φρούριο του Φιρκά στο Παλιό Ενετικό Λιμάνι των Χανίων.

Σε ορισμένες μεγάλες πόλεις, ο ένας από τους προμαχώνες του βασικού περιβάλλοντος, ήταν χωροθετημένος απέναντι από το κάστρο και είχε τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί ως ρεντουίτο, σαν μικρό φρούριο ή σαν μικρό κάστρο. Σε αυτή την περίπτωση το φαράγγι του ήταν προστατευμένο από τοίχους εκατέρωθεν, μια τάφρο στα μετ'

62. Προμαχώνας με Τραβέρσα. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 84)

63. Κένος Προμαχώνας. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 84)

όπισθεν και με μια κινούμενη γέφυρα. Ο Vauban χρησιμοποίησε όλα τα είδη των προμαχώνων στα φρούρια στη Gravelines, στη Landau, στο φρούριο Griffon στο Besançon και στο φρούριο του Saint Sauveur στη Lilles.

05.6. Προμαχωνικός Πύργος (Bastioned Tower)_

Στο δεύτερο και τρίτο “σύστημά” του ο Vauban απομάκρυνε μερικούς προμαχώνες από τον βασικό περίβολο μέσω της τάφρου. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο αποκομμένος προμαχώνας μπορούσε να θεωρηθεί ως *counterguard*. Τα χαρακτηριστικά του αποκοιμμένου προμαχώνα βοήθησαν στη σύλληψη του “προμαχωνικού πύργου”. Βασικές λειτουργίες αυτού του οχυρωματικού έργου ήταν η παροχή πλευρικών πυρών, προς τον εχθρό, και η προστασία του βασικού τείχους. Λόγω των σχετικά μικρών του διαστάσεων, ο προμαχωνικός πύργος δεν ήταν εύκολος στόχος για τα εχθρικά πυρά και δεν ήταν ευάλωτος σε διασταυρούμενα, πλευρικά ή εξωστρακιζόμενα πυρά. Η δομή του αναλυόταν σε δύο κούφια επίπεδα. Το χαμηλότερο επίπεδο συνόρευε με την τάφρο ενώ το ανώτατο επίπεδο προστάτευε και “διοικούσε” τον αποκολλημένο προμαχώνα που βρισκόταν μπροστά από αυτόν. Η οροφή του πύργου είτε είχε τη μορφή πλατφόρμας για την τοποθέτηση πυροβολικού είτε ήταν κλειστή με στέγη για την προστασία των ανδρών από την κακοκαιρία και τα εχθρικά πυρά. Μολονότι ο προμαχωνικός πύργος ήταν κούφιος και κατασκευασμένος με απλή τοιχοποιία, ήταν πολύ πιο ακριβός από τους συμπαγείς προμαχώνες. Επίσης, παρ’ όλο που οι θάλαμοι είχαν αεραγωγούς για την απομάκρυνση του αποπνικτικού καπνού, το βασικό σύστημα καλού αερισμού παρέμενε άλυτο.

05.7. Κορτίνα (Curtain)_

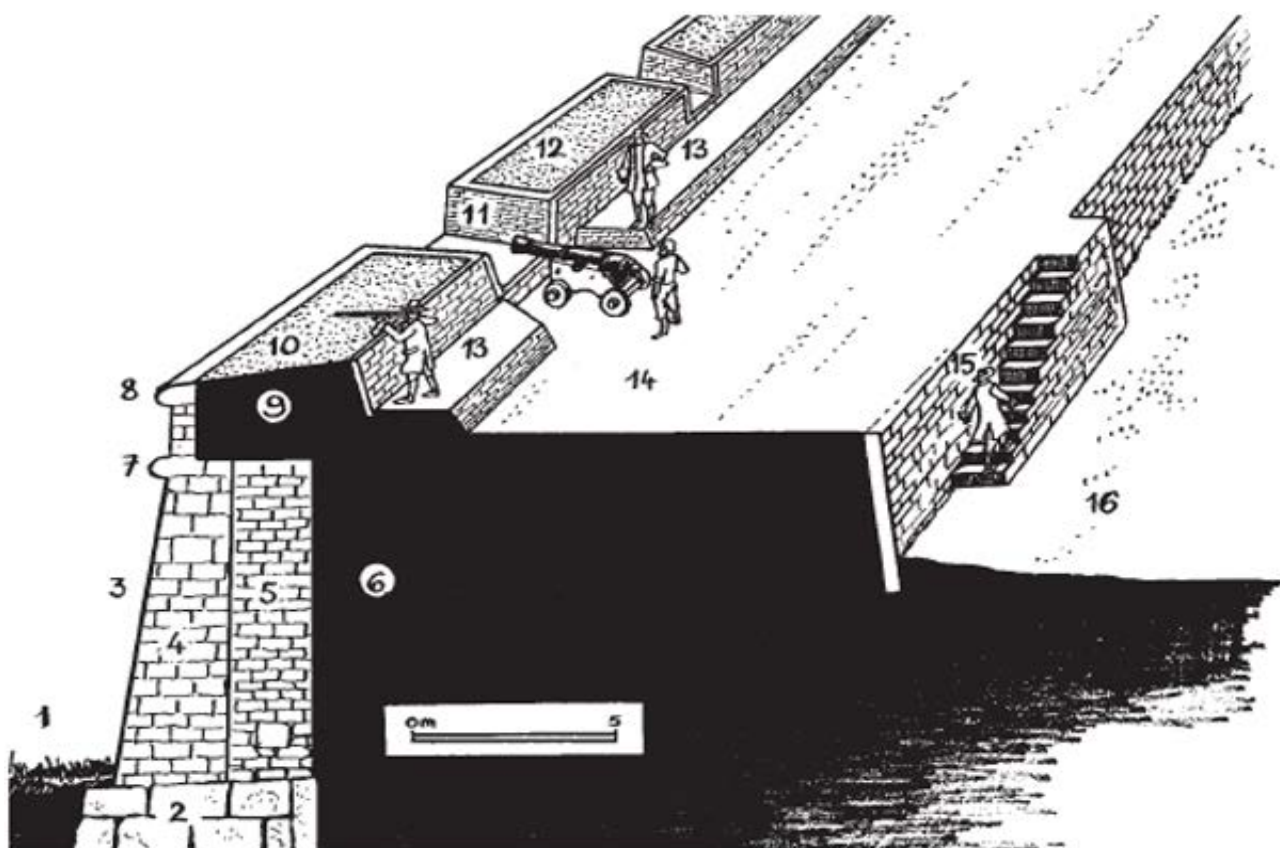
Η κορτίνα ήταν το τμήμα της έπαλξης μεταξύ δύο προμαχώνων. Το μήκος της ήταν ανάλογο του μήκους βολής των όπλων που χρησιμοποιούσαν οι αμυνόμενοι και των ιδιοτεροτήτων της περιοχής. Τα οχυρωματικά έργα του Vauban είχαν μέσο μήκος τα 350 μ. (εκτός κάποιων πολύ συγκεκριμένων πόλεων στη Γαλλία). Το ύψος της κορτίνας ήταν ίδιο με του προμαχώνα, συνήθως 8 μ. έως 10 μ., ώστε να

64. Ημι-προμαχώνας. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 84)

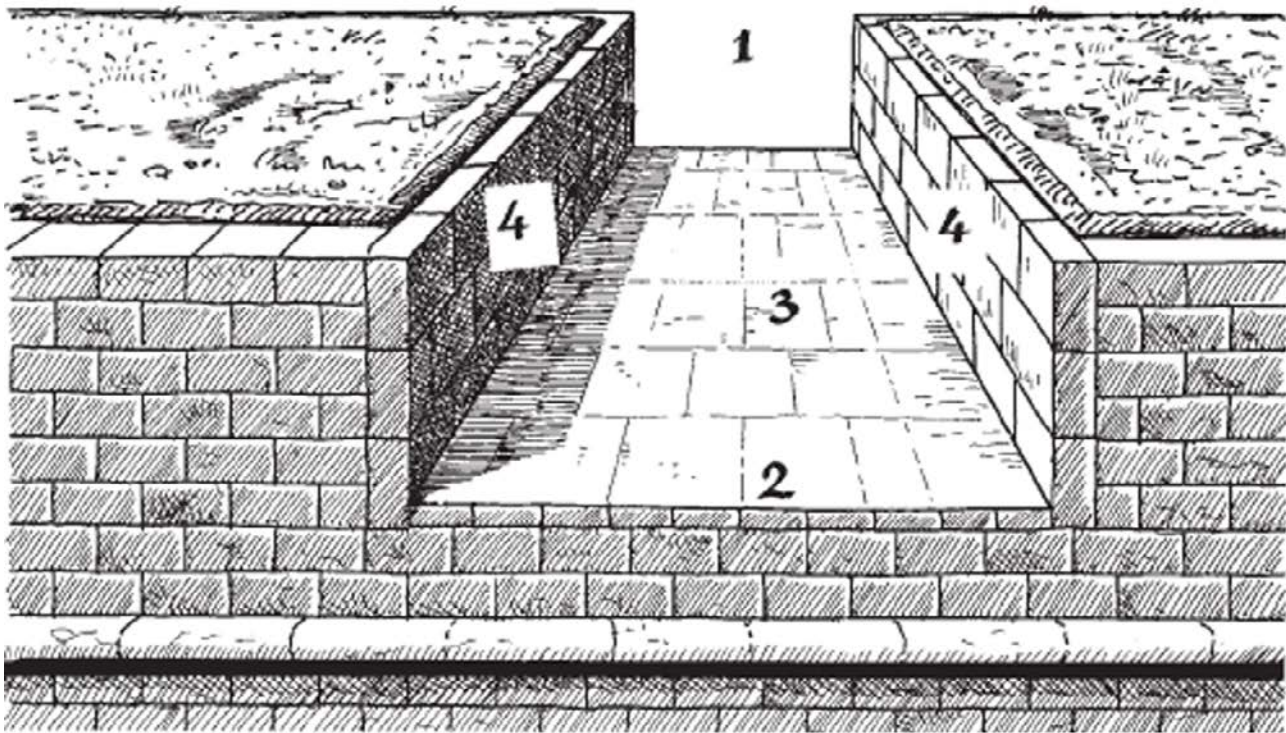

65. Αμβλύς Προμαχώνας. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 84)

αντικρούουν την ανέλκυση με σκάλες. Το πάχος της κορτίνας εναλλασσόταν σύμφωνα με το πάχος του προχώματος και του καλυμμένου διαδρόμου. Η μορφή της ήταν κυρίως ευθεία, αλλά σε ένα φρούριο στη Γαλλία στο Neuf-Brisach, ο Vauban τη “διακόσμησε” με δύο τοίχους – σε εσοχή – με πυριτιδαποθήκες για να αυξήσει τις αμυντικές ικανότητες των πλευρών. Το στοιχείο αυτό, που ονομάζεται (ordre renforcé) ενισχυμένο σύστημα, εφευρέθηκε από τον Ιταλό μηχανικό Zanchi το 1554. Η κορτίνα προστατευόταν από εξωτερικές οχυρώσεις όπως παράλληλα προτειχίσματα (fausse-braie), τενάλλιες ή ημισέληνους (demi-lunes). Στο σχέδιο κάτοψης, οι κορτίνες και οι προμαχώνες σχημάτιζαν την εξωτερική γραμμή – περίμετρο του περιβόλου, την οποία επίσης αποκαλούσαν κύρια γραμμή (magistral line). Στην τομή της κορτίνας η εξωτερική γραμμή

66. Εγκάρσια Τομή Κορτίνας. 1. Τάφος, 2. Θεμέλια, 3. Σκάρπα, 4. Εξωτερική Επένδυση, 5. Αντιρίδα, 6. Μάζα γης, 7. Κορδόνι, 8. Ταμπλέτα, 9. Επίχωμα - Στηθαίο, 10. Ανώτατη κλίση στηθαίου, 11. Έπαλη, 12. Μερλόνι, 13. Βήμα - Έδρανο, 14. Καλυμμένος Διάδρομος, 15. Εσωτερική Επένδυση, 16. Πλατφόρμα. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 81)

ονομαζόταν σκάρπα (scarp) και η εσωτερική γραμμή εσωτερική πλαγιά (interior slope).

05.8. Καλυμμένος Διάδρομος και Επίχωμα (Wall-walk and Breastwork)_

Οι καλυμμένοι διάδρομοι ήταν περάσματα που βρίσκονταν στο ανώτατο ύψος των κορτινών και των προμαχώνων. Ο καλυμμένος διάδρομος επέτρεπε την τοποθέτηση σκοπιάς, ανεμπόδιστη επικοινωνία με τις υπόλοιπες οχυρώσεις και την τοποθέτηση πυροβολικού υπό την προστασία επιχώματος. Ο διάδρομος έπρεπε να είναι ιδιαίτερα ευρύς προκειμένου να επιτρέπει την κυκλοφορία των στρατευμάτων, των όπλων και των πολεμοφοδίων. Εξάλλου, έπρεπε να είναι εφικτή η χρήση κανονιών, που σημαίνει ότι έπρεπε να έχει ικανοποιητικό χώρο για την όπλιση του κανονιού και χώρο πίσω από αυτό για την ανάκρουση.

Η είσοδος στον καλυμμένο διάδρομο γινόταν μέσω ραμπών ή αναβάσεων, των οποίων η κλίση και το

67. Λεπτομέρεια Έπαλξης. Η έπαλξη ήταν ένα άνοιγμα στο στηθαίο που επέτρεπε την τοποθέτηση πυροβολικού. Και ήταν χωρισμένη στα εξής: 1.Λαιμός, το εσωτερικό άνοιγμα με πλάτος ικανό για να δέχεται την κάνη του πυροβόλου, 2.Στόμα, το εξωτερικό άνοιγμα με πλάτος που διέπεται από την ποσότητα που απαιτείται από την πλευρική κάλυψη, 3.Πέλμα - Γλώσσα, η κατώτερη επιφάνεια, η κλίνουσα προς το εξωτερικό, 4.Μάγουλο, οι πλευρές του ανοίγματος. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 87)

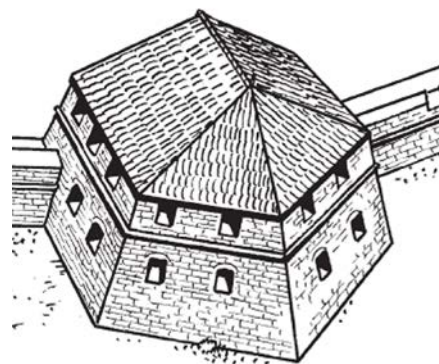

πλάτος υπολογιζόταν προκειμένου να διευκολύνουν την κυκλοφορία του πυροβολικού και των πολεμοφοδίων. Οι αναβάσεις τοποθετούνταν στα φαράγγια των προμαχώνων για να διευκολύνουν την κίνηση και την ελαστικότητα των στρατιωτών. Στη βάση της εσωτερικής κλίσης της έπαλξης, υπήρχε ένα πέρασμα ή ένας χωματόδρομος που είχε τοποθετηθεί και επέτρεπε τη γρήγορη επικοινωνία και μετακίνηση σε όλο το μέτωπο του φρουρίου. Το πεζικό μπορούσε να φθάσει στον διάδρομο μέσω κλιμάκων που βρίσκονταν στην εσωτερική κλίση της έπαλξης.

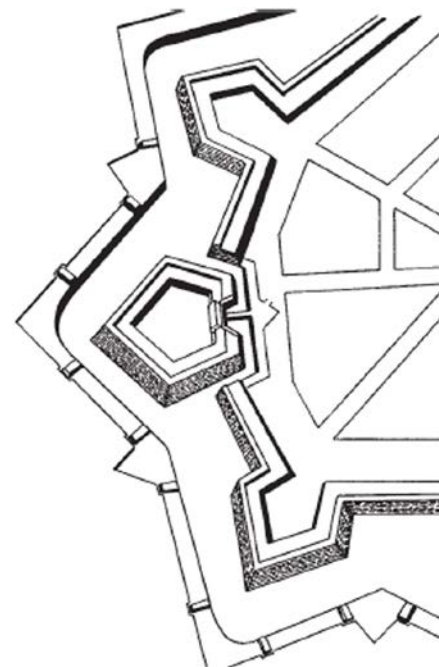
Το επίχωμα, το οποίο αποκαλούσαν και στηθαίο, ήταν ένα παχύ, στο ύψος ανθρώπου, ογκώδες τμήμα τοίχου που προστάτευε τον καλυμμένο διάδρομο. Ένα έδρανο – βήμα επέτρεπε στο πεζικό να έρχεται στο ίδιο ύψος με το στηθαίο και να πυροβολεί. Η θέση βολής που γινόταν πάνω από το στηθαίο χωρίς την χρήση πολεμίστρας ονομαζόταν *en bar-bette*. Η ανώτατη κλίση του στηθαίου, που ονομαζόταν *plongée*, περιοριζόταν μεταξύ της σκάρπας και του τείχους της έπαλξης.

Η θέση βολής των κανονιών από το στηθαίο, γινόταν μέσα από τις κανονιοθυρίδες. Αυτά τα ανοίγματα ήταν σύγχρονες προσαρμογές των μεσαιωνικών πολεμίστρων (το συμπαγές τμήμα μεταξύ δύο πολεμίστρων ονομαζόταν *merlon*). Οι πολεμίστρες προσέφεραν προστασία στο πεζικό, στα όπλα και στα εφόδια, όμως ο σχηματισμός V – με το άνοιγμα εξωτερικά – έκανε την υποχώρηση της κάνης του όπλου επιτακτική ανάγκη.

Ο καλυμμένος διάδρομος ήταν στρωμένος με πλίνθους ενώ οι πολεμίστρες και το στηθαίο ήταν κατασκευασμένα από λίθους. Όμως η εμπειρία επέτρεψε στους μηχανικούς να κατασκευάσουν τους διαδρόμους από πατητό χώμα, και να μην τους επενδύσουν με πλίνθους, γιατί σε καταστάσεις συνεχών βομβαρδισμών θα παρήγαγαν πολλά θραύσματα. Για τον ίδιο ακριβώς λόγο το στηθαίο, τα μερλόνια και οι πολεμίστρες να άρχισαν κατασκευάζονται από λεπτή στρώση τοιχοποιίας, τις οποίες γέμιζαν με χώμα. Είχε παρατηρηθεί το φαινόμενο πως οι πλίνθοι παρήγαγαν λιγότερα θραύσματα από τους λίθους.

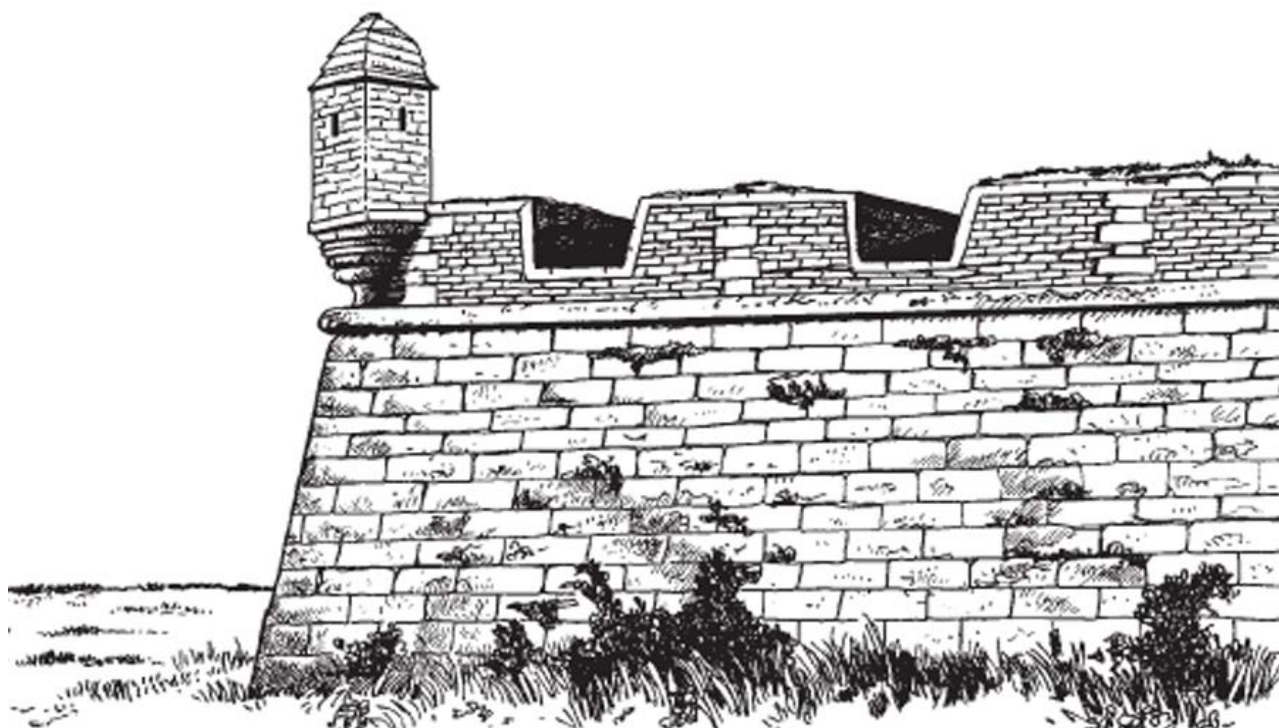

68. Προμαχωνικός Πύργος. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 85)

69. Απομονωμένος Προμαχώνας. Το φαράγγι είναι κλειστό με τείχος και προστατεύεται με οπίσθια τάφρο. Τότε ο προμαχώνας μετραπετόταν σε φρουρίδιο ή ρεντουίτο. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 85)

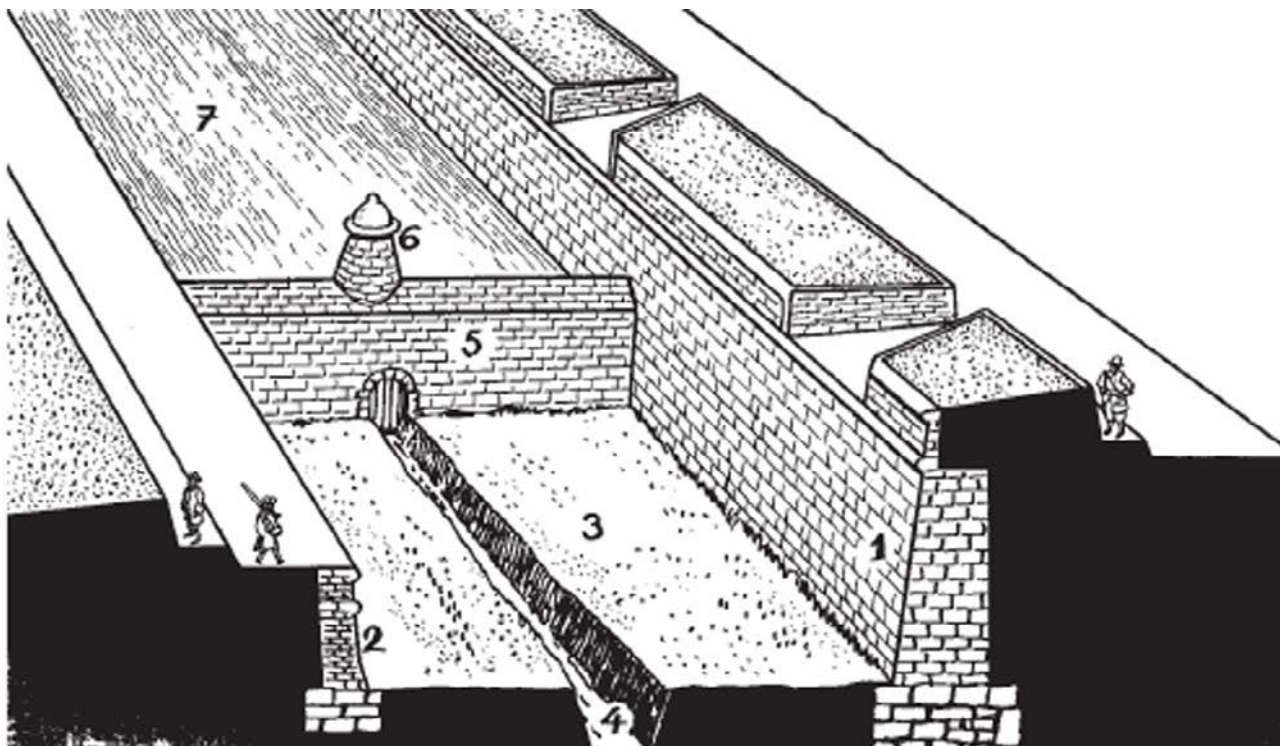

Στα σημεία, που ήταν το βαρύ πυροβολικό, το έδρανο ερχόταν στο ίδιο ύψος με τον διάδρομο τοποθετούσαν μακριά και φαρδιά ξύλινα δοκάρια ώστε τα κανόνια να μην βυθιστούν σε περίπτωση υποχώρησης του εδάφους μετά από μεγάλη κακοκαιρία.

05.9. Σκάρπα (Scarp)_

Η σκάρπα ήταν το εσωτερικό τείχος της τάφρου ή, αν η τάφρος είχε νερό, ήταν η εσωτερική όχθη του καναλιού. Η κάτοψη της σκάρπας ακολουθούσε τον κύριο περίβολο που σχηματιζόταν από τις κορτίνες και τους προμαχώνες. Είχε κατακόρυφη μορφή από τη βάση της τάφρου έως και το κορδόνι (- cordon: χυτευτό ημικυλινδρικό γείσο). Η σκάρπα ήταν πάντα κατασκευασμένη με τοιχοποιία που συγκρατούσε μεγάλες ποσότητες χώματος, και ήταν ελάχιστα κεκλιμένη για λόγους ευστάθειας. Στο τελείωμα η τοιχοποιία της σκάρπας ήταν διακοσμημένη με δύο ημικυλινδρικά στοιχεία: το κορδόνι (cordon) και την ταμπλέτα (tablet). Το κορδόνι βρισκόταν

70. Φυλάκιο στο Brouage. Η σκάρπα είναι κατασκευασμένη από παχείς λίθους ενώ το στηθαίο και οι πολεμίστρες είναι κατασκευασμένες από οπόπλινθους και είναι γεμισμένες με χώμα για να αποφευχθούν τυχόν θραύσματα. Σημασία της εικόνας βρίσκεται στο ισχυρό κορδόνι που συγκρατεί το φυλάκιο. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 89)

πάντα στο ύψος του καλυμμένου διαδρόμου ενώ η ταμπλέτα στο τελείωμα του στηθαίου. Στη βάση της σκάρπας υπήρχε το μπέρμα (berm ή αλλιώς ένας στρογγυλεμένος δρόμος) που επέτρεπε το αποσπώμενο χώμα να πέσει μέσα στην τάφρο. Οι επάλξεις στο τελείωμα της σκάρπας (και οι προμαχώνες και οι κορτίνες) μπορούσαν να είναι φυτεμένες με δέντρα, τα οποία πρόσφεραν στο κοινό ένα σκιερό χώρο περιπάτου, σε περιόδους ειρήνης. Η ξυλεία ήταν πάντα σε μεγάλη ζήτηση, με διάφορους τύπους χρήσης: από καυσόξυλα μέχρι κατασκευαστικό υλικό. Σε καιρούς πολέμου, τα δέντρα πρόσφεραν απόθεμα ξυλείας η οποία μπορούσε να μετατραπεί σε πασσαλωτές οχυρώσεις (palisade: ένα εμπόδιο με τη μορφή πασσαλωτού φράχτη), ή σε άβατο (abatis: μια αυτοσχέδια άμυνα από κλαδιά δέντρων, το ένα πάνω στο άλλο, που στόχος τους ήταν να καθυστερήσουν τον εχθρό).

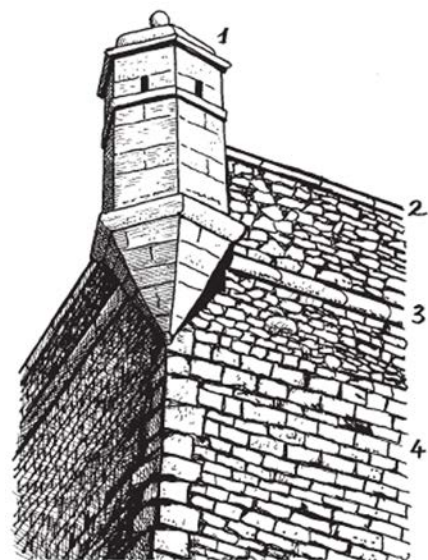
05.10. Τάφρος (Ditch)_

Η τάφρος ήταν μια παθητική, εκβραχισμένη αμυντική

71. Λεπομέρεια Τάφρου. 1.Σκάρπα, 2.Αντισκάρπα, 3.Στεγνή Τάφρος, 4.Υδρορροή, 5.Διαχωριστικός Τείχος, 6.Φάρος, 7.Υγρή Τάφρος. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 91)

κατασκευή που περιέβαλε το φρούριο. Στις οχυρώσεις του Vauban, η τάφρος, περικλείει τους προμαχώνες και τις κορτίνες. Ο φάρδος της κυμαινόταν από 10 μ. έως 30 μ. και το βάθος της από 8 μ. έως 10 μ. Η τάφρος περιοριζόταν από την σκάρπα εσωτερικά (από τη μεριά όπου επικοινωνούσε με το φρούριο) και από την αντι-σκάρπα εξωτερικά (στη μεριά που επικοινωνούσε με την πόλη ή το ύπαιθρο). Η αντι-σκάρπα ήταν συχνά ένας τοίχος κατασκευασμένος με τη μορφή τοιχοποιίας για να καθυστερήσει την φυσική διάβρωση ή τις εσκεμμένες κατολισθήσεις από τους πολιορκητές. Η άμυνα της τάφρου πραγματοποιούνταν από τα πλευρά του προμαχώνα και από τα εξωτερικά οχυρωματικά έργα. Οι τάφροι μπορούσαν να είναι άδειες ή γεμάτες νερό ανάλογα με τα αποθέματα νερού.

Μια απλή – άδεια τάφρος ήταν κατά κύριο λόγο βαθιά και σχετικά στενή. Δημιουργούσε ένα συνεχές εμπόδιο γύρω από το φρούριο. Η τάφρος έπρεπε να είναι αρκετά φαρδιά ώστε να συγκρατήσει μια ομάδα ή ένα στρατό από πολιορκητές και να δυσχεράνει την ανέλκυση των πολιορκητών, αλλά όχι τόσο φαρδιά ώστε να επιτρέψει στον πολιορκητή να φθάσει στη βάση της σκάρπας με βαρύ πυροβολικό. Η άδεια τάφρος χρησιμοποιήτο σε καιρό ειρήνης ως χώρος εκπαίδευσης των στρατιωτών. Σε καιρό πολέμου χρησίμευε ως προσφυγικός χώρος που φυγάδευαν τον άοπλο πλυθησμό της υπαίθρου και τα οικόσιτα ζώα, ή ως δρόμος εμπορίου και επικοινωνίας, καθώς επίσης και ως χώρος συνάθροισης των αμυνόμενων που ετοιμάζονταν να εξορμίζουν. Η είσοδος στην τάφρο γινόταν μέσω πυλίδων ή στεγασμένων – κρυφών λιμανιών, που ήταν θολωτά περάσματα ή μικρές θολωτές πύλες κτισμένες με τοιχοποιία κάτω από τις επάλξεις. Μια άδεια τάφρος είχε συνήθως μια υδρορροή, ένα στενό σε σχήμα V κανάλι που ήταν σκαμμένο στη μέση και κατά μήκος της τάφρου και σκοπό είχε την απορροή των ομβρίων υδάτων και την καθυστέρηση του εχθρού. Όπου υπήρχε απόθεμα νερού, η άδεια τάφρος μπορούσε να πλημμυρίσει με νερό μέσα από υδατοφράκτες από ένα κοντινό ποτάμι και να δημιουργήσει ένα ξαφνικό κύμα ικανό να καταστρέψει κάθε προσωρινή γέφυρα που κατασκεύαζαν οι πολιορκητές στην προσπάθειά

72. Λεπτομέρεια (Α) Φυλακίου. 1. Φυλάκιο, 2. Ταμπλέτα, 3. Κορδόνι, 4. Σκάρπα. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 89)

73. Λεπτομέρεια (Β) Φυλακίου. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 89)

τους να προσπεράσουν την τάφρο.

Μια υγρή τάφρος ήταν πάντα γεμάτη νερό. Αποτελούσε ένα ικανό και αποδοτικό εμπόδιο προστασίας ενάντια σε ένα αντιπερισπασμό και αποθάρρυνε την ανασκαφή λαγουμιών. Παρ' όλα αυτά φρόντιζαν η τάφρος όταν είχε νερό να μην είναι στάσιμο διότι διάβρωνε και κατέστρεφε την τοιχοποιία της σκάρπας. Για το λόγο αυτό σε αρκετά σημεία στην τάφρο υπήρχαν εγκάρσια τείχη που ένωναν τις σκάρες και έδινε τη δυνατότητα στους αμυνόμενους να ελέγχουν τη ροή του νερού.

05.11. Φυλάκιο (Echauguette)_

Το φυλάκιο (echauguette ή guérite) ήταν ένας μικρός πύργος κατασκευασμένος από τοιχοποιία στο ανώτατο σημείο του τείχους και σκοπός του ήταν να παρακολουθεί την τάφρο. Για το λόγο αυτό τα φυλάκια τα τοποθετούσαν σε φουρούσια στα κρίσιμα σημεία και στους ώμους των προμαχώνων, αλλά και των εξωτερικών οχυρώσεων. Ο προεξέχον πύργος προστάτευε μονάχα ένα στρατιώτη από τις καιρικές συνθήκες. Η σκοπιά ήταν εφοδιασμένη με μικρά και στενά κενά για παρακολούθηση και για να πυροβολούν, εάν παραστεί ανάγκη. Η είσοδος γινόταν από ένα στενό διάδρομο που ήταν τοποθετημένος στο επίχωμα. Στην κάτοψη το φυλάκιο ήταν στρογγυλό ή πολυγωνικό και η οροφή του ήταν διακοσμημένη, με θολωτό τρούλο. Τα φυλάκια είχαν και μια διακοσμητική λειτουργία λόγω των κομψών σχημάτων, με την ευγενή τους μορφή και την σύνδεσή τους με το κορδόνι και την ταμπλέτα. Μερικά ήταν περίτεχνα, διακοσμημένα με εραλδικές συσκευές και άλλα διακοσμητικά στοιχεία. Οι σκοπιές παρ' όλα αυτά ήταν σχετικά εύθραυστες. Πολλές καταστράφηκαν, και σε πολλές περιπτώσεις, μόνο οι βάσεις τους είναι ευδιάκριτες.

05.12. Θυρωρείο (Gatehouse)_

Όπως ήταν φυσικό το θυρωρείο ή αλλιώς η πύλη ήταν το πιο ευπρόσβλητο σημείο σε ένα φρούριο. Απώτερη συνέπεια αυτού ήταν ότι ο αριθμός των εισόδων στα φρούρια, κάστρα και στις οχυρωμένες πόλεις ήταν περιορισμένος όσο το δυνατόν περισσότερο. Στις οχυρώσεις στα τέλη του 17^{ου} αιώνα, η πύλη τοποθετούνταν πάντα στο μέσον της

74. Λεπτομέρεια (Α) Θυρωρείου. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 93)

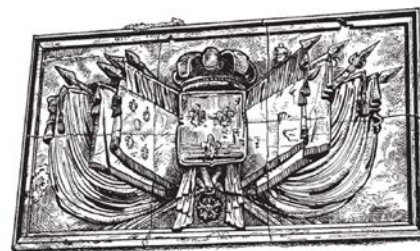

75. Λεπτομέρεια (Β) Θυρωρείου. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 93)

κοτρίνας προκειμένου να προστατεύεται από τους γειτονικούς προμαχώνες. Η είσοδος ήταν ένα τούνελ που περνούσε κάτω από την έπαλξη. Για λόγους ασφαλείας το πλάτος του επέτρεπε την είσοδο σε ένα μόνο βαγόνι ή καρότσι την φορά, οπότε σε πολυάσχολες μέρες στην αγορά της πόλης γινόταν αισθητό το φαινόμενο του μποτιλιαρίσματος. Το τούνελ περνούσε κάτω από ένα κτίριο, που ονομαζόταν θυρωρείο (porte), το οποίο είχε αρκετές ασχολίες, ειδικά για τους φρουρούς και τους φύλακες. Και στις δύο άκρες το τούνελ ήταν κλειστό με μια βαριά, δίφυλη πόρτα ενισχυμένη με μεταλλικά στοιχεία και μεγάλους πύρους και κλειδωμένη με ένα μεγάλο ξύλινο δοκάρι. Μια πυλίδα, μια μικρή πόρτα, είχε τοποθετηθεί στην κεντρική πόρτα προκειμένου οι πεζοί να μπορούν να εισέρχονται χωρίς να χρειάζεται οι φρουροί να ανοίγουν συνέχεια την κεντρική πόρτα. Πάνω από την πύλη κρεμόταν μια χειρολαβή (την οποία αποκαλούσαν herse ή orgue). Ήταν τμήμα μιας αναπροσαρμογής της μεσαιωνικής σιδεριάς, η οποία ήταν ένα βαρύ φράγμα κατασκευασμένη από βαριά ξύλινα καδρόνια και ανυψωνόταν από το μηχανισμό που ήταν τοποθετημένος σε ένα θάλαμο στο πρώτο όροφο του θυρωρείου. Σε μερικές περιπτώσεις η χειρολαβή, λόγω βάρους, γλιστρούσε προς τα κάτω.

Το θυρωρείο ήταν επίσης η έκφραση της μεγαλειότητας, της δύναμης και της λαμπρότητας του Louis του ΙΝ'. Σημειώνοντας τις εισόδους της πόλης, τα θυρωρεία, προστατευόντουσαν από περισσότερες οχυρώσεις και εμπόδια, που συχνά ήταν στολισμένα με διάκοσμο. Η μεγαλοπρέπεια και η ποιότητα του χαράγματος του διακόσμου στο θυρωρείο είναι οι μάρτυρες της χρυσής εποχής της κάθε πόλης στο 17^ο αιώνα. Η εμπρόσθια όψη του θυρωρείου συχνά έμοιαζε με μια επιδεικτική ασίδα θριάμβου σε Μπαρόκ ή Γαλλικό κλασικό ύφος, αντιπροσωπευτικό μιας αρχιτεκτονικής στην οποία τα επίσημα μέτρα της κλασικής αρχαιότητας και το παγκόσμιο μεγαλείο της Αναγέννησης αναμειγνύονται με Ισπανική σοβαρότητα και Γαλλική χάρη και ελαφρότητα. Η όψη ήταν πάντα με όμορφες αναλογίες, πλούσια πλαισιωμένη με κίονες και παραστάδες, και στεμμένη με ένα διακοσμημένο αέτωμα

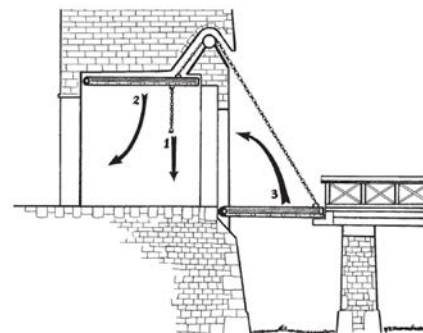

76. Θυρεός με σημαίες στο φρούριο Rochefort. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 95)

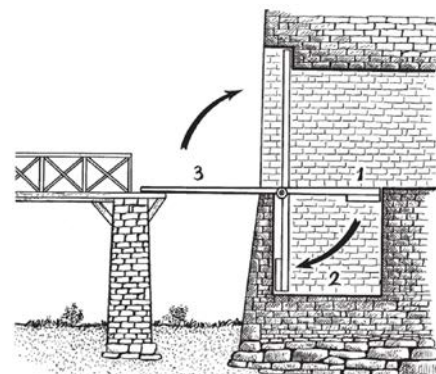
που παρουσίαζε αλληγορικά αγάλματα, στρατιωτικά τρόπαια, κλασσικά στολίδια βασισμένα στα Ελληνο-Ρωμαϊκά μοτίβα, εραλδικά στοιχεία και σημαίες με βασιλικά όπλα. Η κλασική Γαλλική αρχιτεκτονική συνδύαζε χάρη και αξιοπρέπεια για να παράξει ένα αποτέλεσμα μνημειακής αξιοπρέπειας. Παρά τις διαμαρτυρίες του Louvois, ο Vauban δεν δίστασε να διαφωνήσει με φημισμένους γλύπτες και ταλαντούχους καλλιτέχνες στο σχεδιασμό και στη διακόσμηση των θυρωρείων. Όσο για τον Louis IN', ενδιαφερόταν για επιδεικτική μεγαλοπρέπεια και αίγλη στον ίδιο βαθμό με την ασφάλεια. Οι Πύλες, όπως και οι προμαχώνες, είχαν ονόματα βασιλικών οικογενειών, γειτονιών ή ήταν ονομαστικά σε άμεση σύνδεση με διπλανά κτίρια που στέγαζαν δημόσιες λειτουργίες.

05.13. Κινητή Γέφυρα (Drawbridge)_

Λόγω της ευπάθειάς του, το θυρωρείο ήταν ιδιαίτερα προστατευμένο. Η είσοδος προστατευόταν από μία ή περισσότερες περιμετρικές οχυρώσεις, σχεδόν πάντα από μια ημι-σέληνο, και η διάβαση πάνω από την τάφρο πραγματοποιούνταν μέσω μιας γέφυρας. Στην εποχή του Vauban, η γέφυρα αποτελείτο από μη-κινητά μέρη, που ονομαζόταν port dormant, κατασκευασμένη από ξύλο που ακουμπούσε πάνω σε λίθινους πυλώνες (το συγκεκριμένο τμήμα κατά κύριο λόγο ανακατασκευάστηκε σε θολωτή τοιχοποιία τον επόμενο αιώνα). Σε απόσταση μερίπου 4,5 μ. από την πύλη, το ακίνητο τμήμα διακοπτόταν από μια κινητή γέφυρα (pont-le-vis), η οποία μπορούσε πολύ γρήγορα να αρθεί σε κρίσιμες καταστάσεις. Δύο βασικοί τύποι χρησιμοποιήθηκαν. Ο πρώτος τύπος κληρονομήθηκε από το Μεσαίωνα και αποτελείται από ένα οδόστρωμα που συγκρατείται από αλυσίδες συνδεδεμένες σε δυνατούς δοκούς και από ένα αντίβαρο. Η κινητή γέφυρα έκλεινε με το κατέβασμα του δεύτερου τμήματος της γέφυρας, η οποία αποτελούσε και πόρτα ταυτόχρονα. Ο Vauban αντιπαθούσε αυτό το σύστημα, κατακρίνοντας την ευπάθεια των δοκαριών, των αλυσίδων και των αυλακώσεων. Αντίθετα, υποστήριξε και χρησιμοποίησε από το 1680 και μετά το δεύτερο τύπο, μια διαφορετική μέθοδο αποτελούμενη από αντίβαρα τα οποία ήταν τοποθετημένα σε δύο λάκκους που

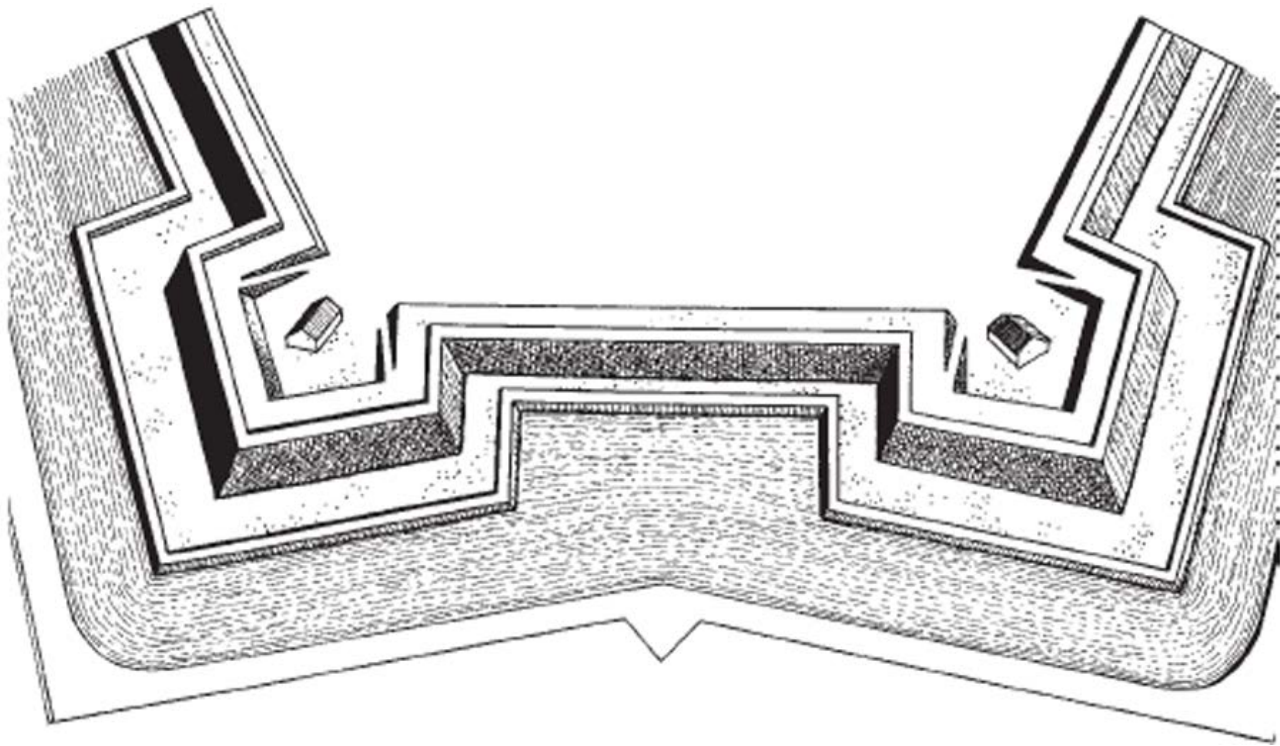

77. Εγκάρσια Τομή, κινητή γέφυρα με αντίβαρο. Τραβώντας κάτω την αλυσίδα (1), η κινητή βαριά πύλη (2), λειτουργώντας ως αντίβαρο, ανελκύει την κινητή γέφυρα - δρόμο (3). (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 97)

78. Εγκάρσια Τομή, οπισθόβαρη κινητή γέφυρα. Ταλαντεύοντας προς τα κάτω το αντίβαρο (1) ενώ βρίσκεται σε δοκούς η κινητή γέφυρα, κατεβαίνει σε δύο λάκκους, (2) που είναι τοποθετημένοι και στις δυο πλευρές της διόδου και της κινητής γέφυρας, (3) και μετακινείται σε κατακόρυφη, κλειστή θέση. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 96)

75. Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 100

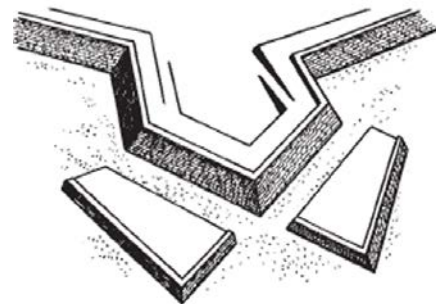
βρισκόντουσαν πλάγια και πίσω από την πύλη.

Περιμετρικές Οχυρώσεις

05.14. Fausse-braie_

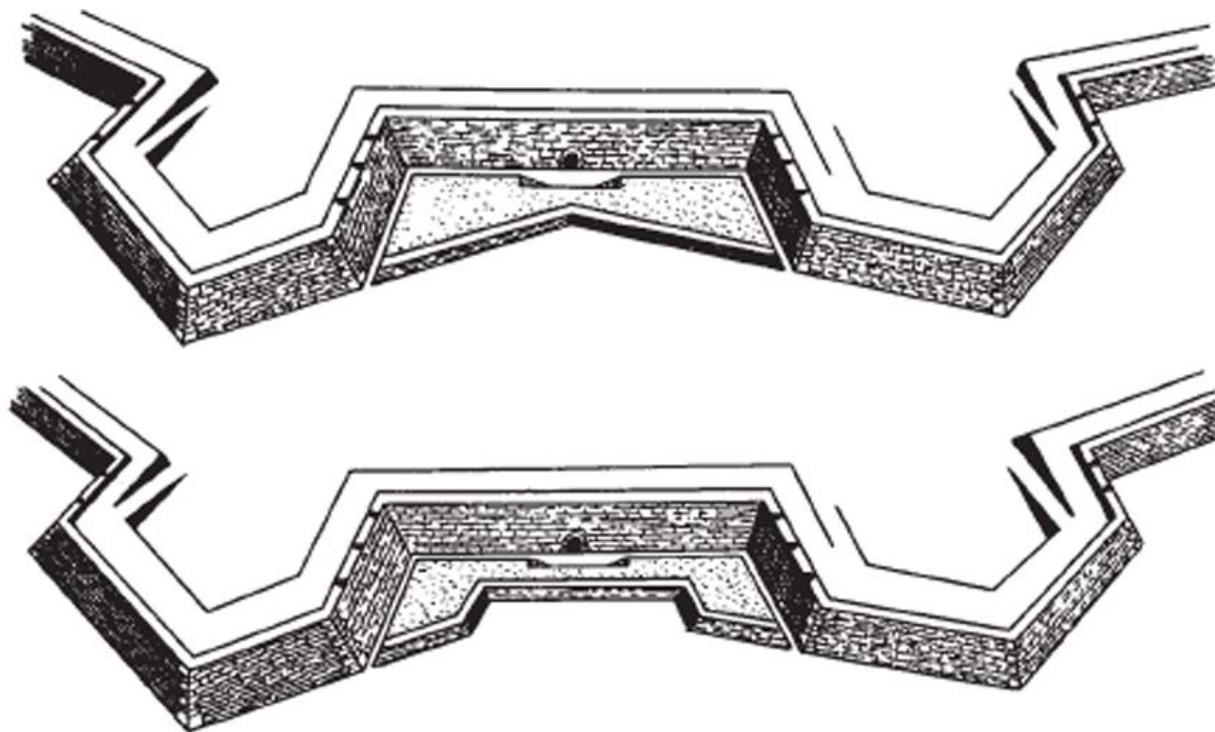
Το fausse-braie ήταν ένα χαμηλό, συνεχές στηθαίο τοποθετημένο ακριβώς μπροστά από το μέρμα της τάφρου, στη βάση της κύριας έπαλξης. Διαμόρφωνε μια γραμμή επικοινωνίας και θέση πεζού πυροβολικού, δίνοντας τη δυνατότητα απόκρουσης των εισβολέων στην τάφρο. Η επικοινωνία μεταξύ των εξωτερικών οχυρώσεων και του κύριου περιβόλου γινόταν μέσω μιας πυλίδας, που βρισκόταν κάτω από την έπαλξη. Το fausse-braie είχε χρησιμοποιηθεί ευρέως και είχε πετύχει το σκοπό του στα Ολλανδικά φρούρια, όπου η τάφρος ήταν πλατιά και πάντα γεμάτη νερό, σε αντίθεση με τα Γαλλικά όπου η τάφρος ήταν στενή και ξερή. Στην πραγματικότητα αν ο εχθρός καταλάμβανε την αντισκάρπα τότε μπορούσε πολύ εύκολα να κυριαρχήσει κατά των αμυνόμενων μιας και το fausse-braie βρισκόταν αρκετά

79. Η χρήση του fausse-braie στα παλιά Ολλανδικά φρούρια. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 100)

80. Υπεράσπιση Προμαχώνα με Τενάλιες. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 104)

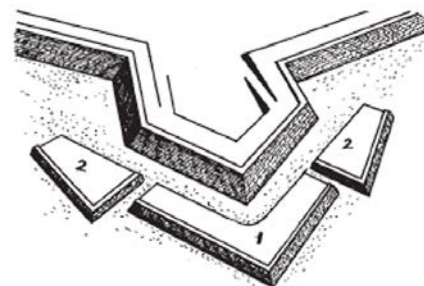

χαμηλότερα σε ύψος. Επιπροσθέτως, οι αμυνόμενοι στο *fausse-braie* ήταν εκτεθειμένοι σε μεγαλύτερο εύρος θραυσμάτων και σε πιθανή κατάρρευση του κύριου τείχους που βρισκόταν πίσω και από πάνω τους σε περίπτωση που υποβαλλόταν σε βομβαρδισμό. Για αυτό το λόγο ο Vauban προτιμούσε να χρησιμοποιεί τενάλιες – τανάλιες (*tenailles*) και παράλληλα προτειγίσματα (*counterguards*), ενώ χρησιμοποιούσε το *fausse-braie* μόνο σε ειδικές περιπτώσεις, κυριότερα σε βουνίσιες περιοχές.

05.15. Τενάλια – Τανάλια (*Tenaille*)_

Η τενάλια εφευρέθηκε, όπως φημολογείται, από τον Vauban ο οποίος την θεώρησε ως την αντικατάσταση – αναβάθμιση του *fausse-braie*.⁷⁵ Ήταν ένας χαμηλός τείχος μέσα στην τάφρο στη βάση της κύριας κορτίνας ανάμεσα στα δύο πλευρά δύο γειτονικών προμαχώνων. Το συγκεκριμένο οχυρωματικό έργο συγκροτείται από δύο τοίχους κατασκευασμένους συνευθειακά με τα πρόσωπα των

81. Λεπτομέρεια Τενάλιας. (Πάνω) Απλή Τενάλια, (Κάτω) Τενάλια με Προμαχωνικό Μέτωπο. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 100)

82. Λεπτομέρεια υπεράσπισης προμαχώνα. 1. *Bonnet*, 2. *Lunet*. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 104)

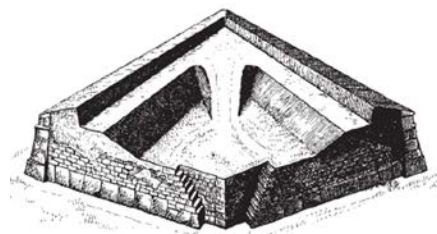

γειτονικών προμαχώνων και δημιουργούν μια εσωστρεφή γωνία μπροστά από την πυλίδα της κορτίνας. Παρ' όλα αυτά χρησιμοποιήθηκαν άλλες μορφές τενάλιας, όπως για παράδειγμα με τη μορφή ενός προμαχωνικού μετώπου ή ενός προεξέχοντος γωνιώδους οχυρώματος τοποθετημένου στο μέσον – και λίγο πιο μπροστά – των δύο γειτονικών προμαχώνων. Σκοπός της τενάλιας ήταν να προστατεύσουν τη βάση της κορτίνας και των πλευρών των προμαχώνων από τα βλήματα, καθώς και να υποχρεώσουν τους πολιορκητές να επιτεθούν στα πρόσωπα των προμαχώνων, οι οποίοι δέχονταν σοβαρή επίθεση από τα πλευρά (αν όλα ήταν σωστά). Επίσης, η τενάλια ήταν ελάχιστα ψηλότερη από το ραβελίνο (ravelin – demi-lune), και το πεζικό μπορούσε να πυροβολήσει σε αυτό αν είχε πέσει στα χέρια του εχθρού. Η τενάλια συχνά συνδυαζόταν με πολλαπλές εξωτερικές οχυρώσεις, για λόγους συνδυαστικής άμυνας της τάφρου, καθώς επίσης και στην οργάνωση και αναδιοργάνωση αμυντικών ομάδων. Για το λόγο αυτό πίσω από κάθε τενάλια υπήρχε μια πυλίδα στη βάση της οπίσθιας κορτίνας, η οποία επέτρεπε στην φρουρά να μετακινείται στις οχυρώσεις παραμένοντας καλυμμένη από τα εχθρικά πυρά και βλέμματα.

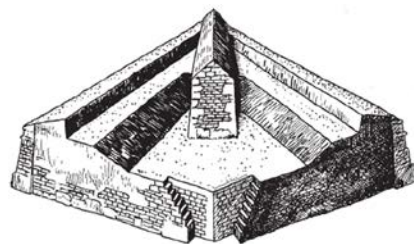
Στο πρώτο και δεύτερο “σύστημα” του Vauban, η τενάλια ήταν ένα ευρύ και αχανές αποσπώμενο έργο. Σε σπάνιες περιπτώσεις, η τενάλια συνδυαζόταν με ημι-σέληνο όπως φαίνεται και στις οχυρώσεις του οπλοστασίου του Lorient (Morbihan).

05.16. Ημι-σέληνος – Ραβελίνο (Ravelin)_

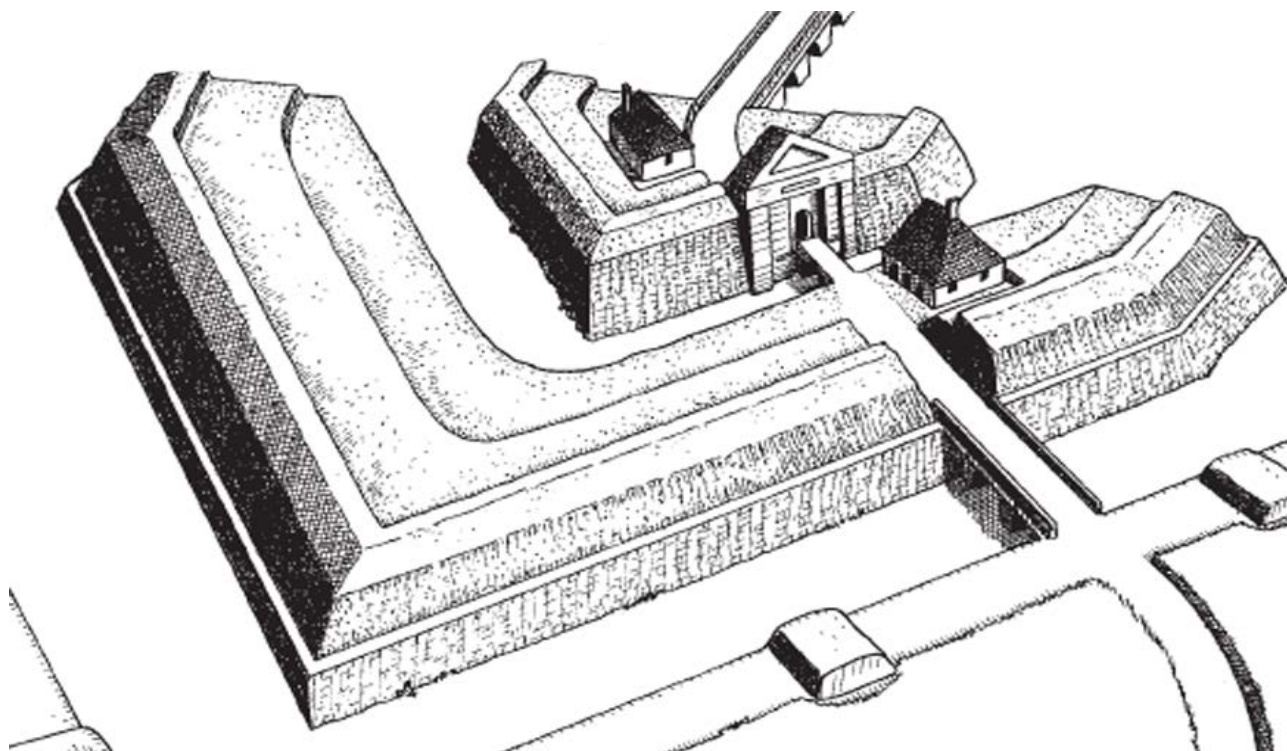
Η ημι-σέληνος (στην κυριολεξία του λόγου μισή σελήνη) ήταν μια Ιταλική εφεύρεση την οποία επίσης αποκαλούσαν και ραβελίνο (ravelin). Ήταν χωροθετημένη στην τάφρο, μπροστά από την κορτίνα, ανάμεσα σε δύο γειτονικούς προμαχώνες. Η ημι-σέληνος ήταν συμμετρικά τοποθετημένη απέναντι από πύλη ή πυλίδα και μέσα στο φαράγγι ή στην τάφρο μπροστά από τενάλιες (που συνήθως είχαν τη μορφή κορώνας ή κέρατων). Κατά αυτό τον τρόπο η ημι-σέληνος προστάτευε την κορτίνα ή την είσοδο σε ένα φρούριο, σε ένα κάστρο ή σε μια πόλη. Επίσης προστάτευε

83. Ημι-σέληνος με “ανοιχτό” φαράγγι. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 101)

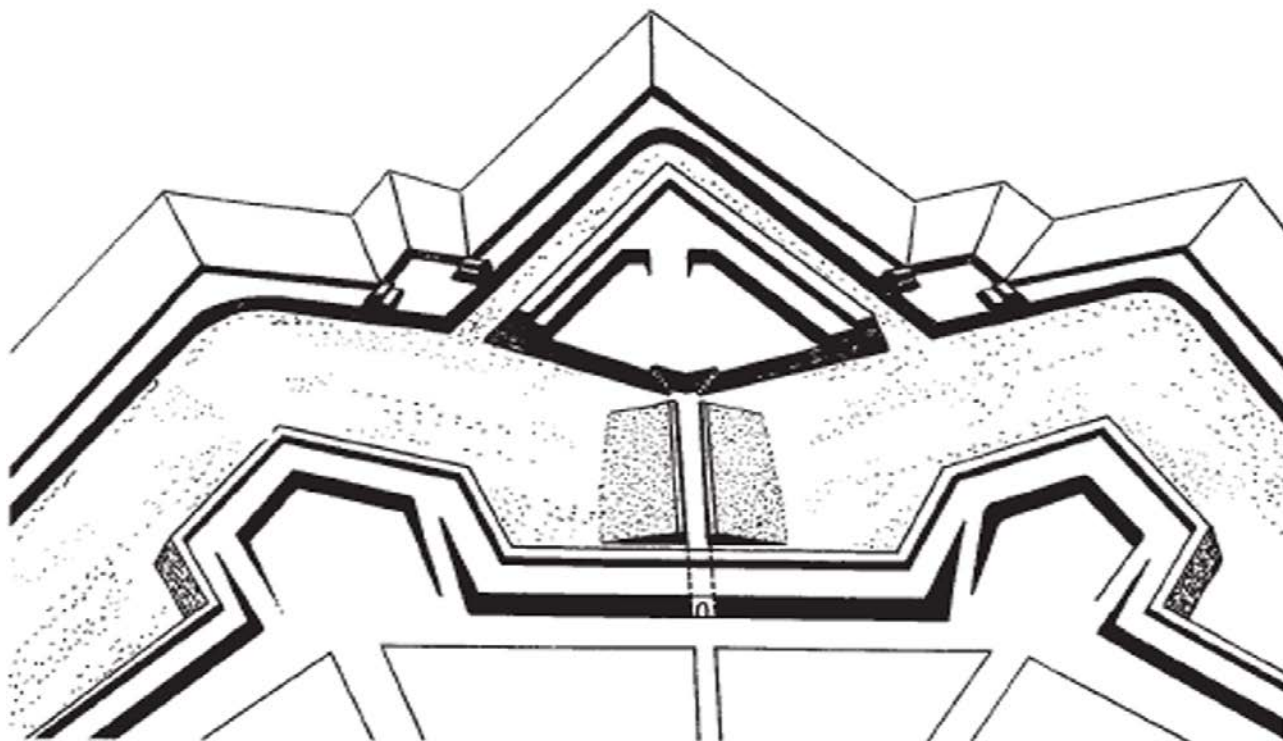

84. Ημι-σέληνος με Τραβέρσα. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 102)

τα πλευρά του προμαχώνα και αποτελούσε ένα παραπάνω εμπόδιο πριν από τη βασική οχύρωση. Ήταν συχνά τριγωνικό, αποτελούμενο από δύο όψεις που προεξείχαν προς τη μεριά του εχθρού, αλλά μπορούσε επίσης να έχει δύο ακόμα όψεις και να αποκτήσει μορφή πενταγώνου. Οι διαστάσεις του ήταν προσεκτικά ορισμένες. Σύμφωνα με τις θεμελιώδεις αρχές της διοίκησης, το προφίλ έπρεπε να είναι σε χαμηλότερο ύψος από τον βασικό περίβολο αλλά ψηλότερα από τον καλυμμένο διάδρομο. Η εξωτερική γραμμή του φαραγγιού έπρεπε να είναι κατασκευασμένη με τρόπο τέτοιο ώστε να μην εμποδίζει τα διασταυρούμενα πυρά από τα πλευρά. Στο φαράγγι του, ήταν προσαρτημένες μία ή δύο κλίμακες προκειμένου να επιτυγχάνεται η ανέλκυση στην πλατφόρμα από τη βάση της τάφρου. Η ημι-σέληνος ήταν, σε μερικές περιπτώσεις, διαχωρισμένη στο μέσο από ένα εγκάρσιο τείχος. Ο Vauban για παράδειγμα χρησιμοποίησε αυτό το χαρακτηριστικό στο Briançon (η ημι-σέληνος δυτικά της πύλης Dauphine) και

85. Ημι-σέληνος με ενδιάμεση τάφρο.
(Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 102)

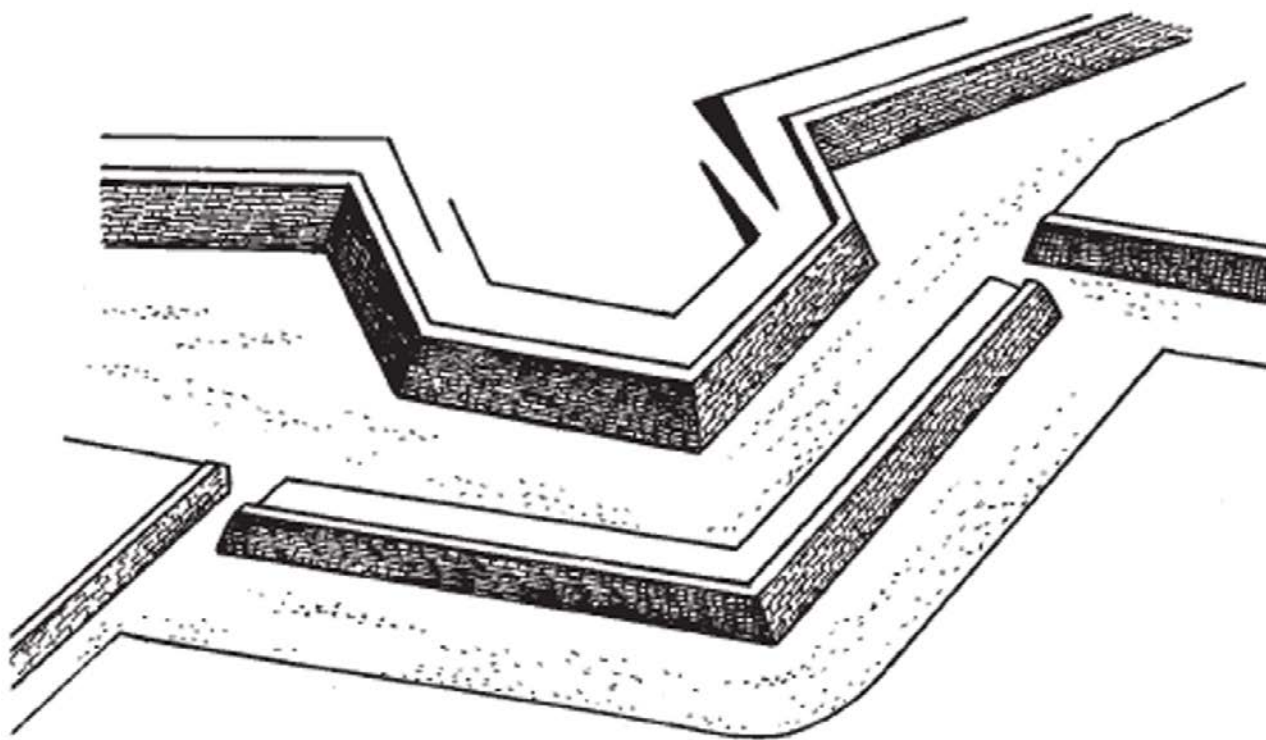

στο Besançon (οι ημι-σέληνοι μπροστά από το μέτωπο Αγίου Etienne και μπροστά από το μέτωπο Royal). Οι ημι-σέληνοι μπορούσαν επίσης να συνδυαστούν με ρενουίτο (reduit) και χωρίζονταν από μια ενδιάμεση τάφρο, όπως για παράδειγμα στο Neuf-Brisach.

05.17. Καπονιέρ (Caponier)_

Το caponier ήταν ένας τύπος καλυμμένου διαδρόμου, ο οποίος ήταν χωροθετημένος μεταξύ του βασικού περιβόλου και της ημι-σελήνου. Ήταν τοποθετημένος εγκάρσια στην τάφρο και επεκτεινόταν μπροστά από ένα κρυφό – οπίσθιο τούνελ που υπήρχε κάτω από την έπαλξη. Από μπροστά ο διάδρομος ήταν καλυμμένος από τον όγκο της ημι-σελήνου και, παραπλεύρως από δύο επικλινή επιχώματα. Αυτά ήταν συνήθως εξοπλισμένα με βήματα πεζικού πυροβολικού που επέτρεπαν τη χρήση μουσκέτου, ώστε να επεκταθεί η ενεργή άμυνα της τάφρου. Σε μερικές περιπτώσεις το caponier ήταν θολωτό και καλυμμένο με τοιχοποιϊά και χώμα, σχηματίζοντας

86. Λεπτομέρεια Caponier. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 103)

έτσι μια υπόγεια στοά.

05.18. Παράλληλο Εξωτερικό Προτείχισμα (Counterguard)_

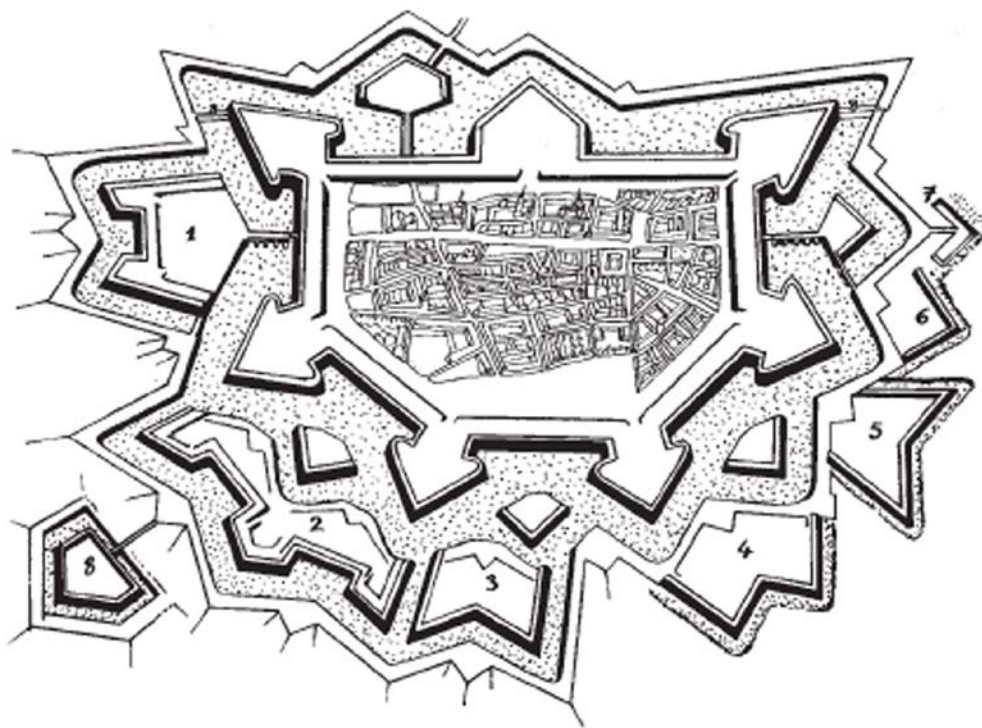
Το παράλληλο εξωτερικό προτείχισμα (counterguard) ήταν ένα οχυρωματικό έργο τοποθετημένο μπροστά από προμαχώνα ή ημι-σέληνο. Σκοπός του ήταν η προστασία του κρίσιμου – εμφανούς σημείου και των δύο όψεων. Το παράλληλο εξωτερικό προτείχισμα ήταν ένα ενεργό πυροβολείο συνδυασμένο με επίχωμα και στρατιωτική πλατφόρμα, καθώς επίσης και με ένα πλατύ διάδρομο κατάλληλο για βαρή πυροβολικό, αναβάσεις και κλίμακες. Στην περίπτωση που ο διάδρομος δεν ήταν κατάλληλος για πυροβολικό, τότε ονομαζόταν *couvre-face* – καλυμμένος διάδρομος.

Λοιπές Περιμετρικές Οχυρώσεις

Προκειμένου να αυξήσει τον αριθμό των εμποδίων που αντιτίθονταν στην πρόοδο των πολιορκητών, τα παράλληλα προτειχίσματα μπορούσαν να διαιρεθούν σε δευτερεύουσες

87. Λεπτομέρεια Counterguard. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 103)

οχυρώσεις. Δύο αυτόνομα τμήματα ονομαζόντουσαν *tenail-lons* ή αλλιώς μικρές τενάλιες, οι οποίες προστάτευαν τις όψεις και ανάλογα με τις τοπικές προσαρμογές η μία από τις δύο δεν ήταν απαραίτητη. Η κατασκευή τότε ονομαζόταν ημι-παράλληλο προτειχίσμα. Το παράλληλο προτειχίσμα σε μερικές περιπτώσεις χωριζόταν σε τρία επιμέρους τμήματα: το *bonnet* μπροστά από το κρίσιμο σημείο και από δύο *lunet* που προστάτευαν τις όψεις. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, στο πρώτο και δεύτερο σύστημα του Vauban τα παράλληλα προτειχίσματα μπορούσαν να θεωρηθούν ως αποκολλημένοι προμαχώνες.

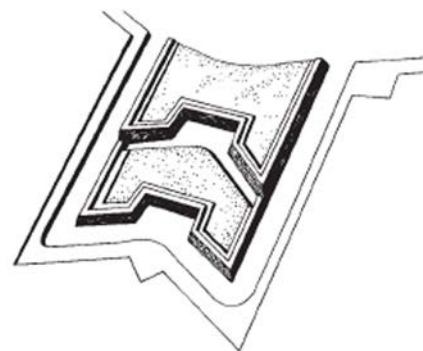
Τα παράλληλα προτειχίσματα, οι ημι-σέληνοι και κάθε άλλου τύπου δευτερεύουσας εξωτερικής οχύρωσης μπορούσαν να συνδεθούν μεταξύ τους με μικρές γέφυρες για να σχηματίσουν ένα “χαρτοφύλακα”. Αυτή η συνέχεια από συνδεδεμένα στοιχεία επέτρεψαν μια ραγδαία επικοινωνία σε όλο το φρούριο και αποτέλεσε άλλη μια συνεχή εξωτερική

88. Λεπτομέρεια - άποψη εξωτερικών οχυρώσεων. 1.”Κέρατο”, 2.”Κορώνα”, 3.Τενάλια, 4.”Μίτρα Επισκόπου”, 5.”Ουρά Χελιδονιού”, 6.Redan - Γωνιώδες οχύρωμα, 7.Βέλος, 8.Lunette. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 113)

γραμμή άμυνας.

Εξωτερικές Οχυρώσεις

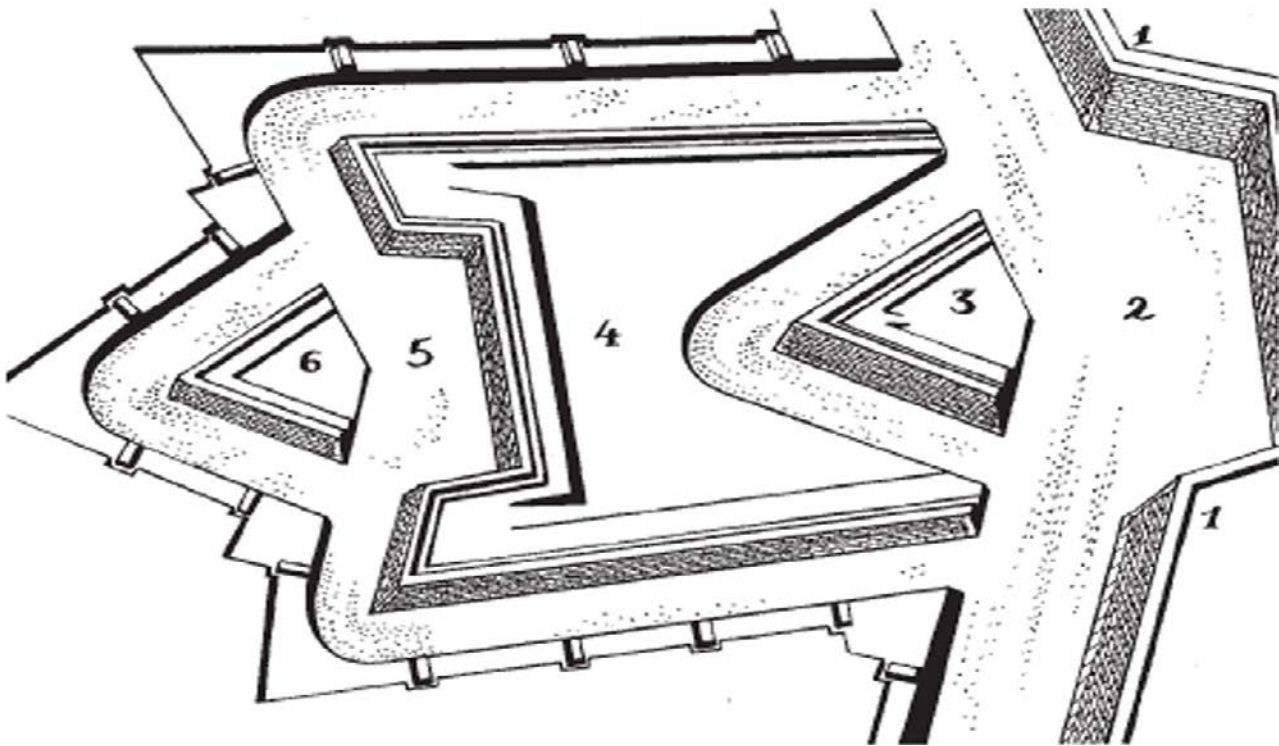
Βασικό αποτέλεσμα των αρχών του Vauban περί στρατηγικής άμυνας εις βάθος, συμπεραίνουμε ότι ήταν η εγκατάσταση εξωτερικών οχυρώσεων εκτός του βασικού κέντρου αντίστασης. Τέτοια στοιχεία είχαν φυσικά υπάρξει σε αρχαιότερους χρόνους, αλλά η εξάσκηση του Vauban στη διαχείριση των οχυρώσεων έγινε ευρέως διαδεδομένη και οιονεί σύστημα. Ο Vauban έκανε μια σαφή διάκριση μεταξύ των περιμετρικών οχυρώσεων (ouworks – dehors) που τοποθετούσαν στη βασική τάφρο μέσα στην περίμετρο του καλυμμένου δρόμου και στις εξωτερικές οχυρώσεις (advance works – ouvrages avancés) που τις τοποθετούσαν μπροστά από τη βασική τάφρο. Οι εξωτερικές οχυρώσεις ήταν προεξέχουσες θέσεις μάχης οι οποίες καταλάμβαναν ένα τμήμα της πλαγιάς μπροστά από μια κορτίνα ή ένα προμαχώνα. Ήταν σχεδιασμένες να προτρέπουν τους πολιορκητές να ξεκινήσουν την πολιορκία τους σε μεγαλύτερη απόσταση και ήταν πάντα τοποθετημένες σε σημεία που δεν υπήρχε καλή ορατότητα του εδάφους από το βασικό περίβολο. Σχημάτιζαν εξωτερικές οχυρωμένες θέσεις και διατηρούσαν την αμυντική συνέχεια με τον βασικό περίβολο, τις περιμετρικές οχυρώσεις και τα παράλληλα προτειχίσματα. Αύξησαν σημαντικά την αμυντική περίμετρο και ως εκ τούτου ανάγκασαν τους πολιορκητές να πολλαπλασιάσουν την ανάπτυξη των προσεγγίσεων και έτσι τον αριθμό των στρατιωτών και των εργατών, τοποθετώντας έτσι μια ζώνη ασφαλείας μπροστά από τον βασικό περίβολο. Μια πολιορκία ήταν ουσιαστικά η αλληλουχία πολλών μαχών που ξεκινούσαν από τις εξωτερικές οχυρώσεις, συνέχιζαν προς τον καλυμμένο δρόμο και στις θέσεις του πυροβολικού, αργότερα στις περιμετρικές οχυρώσεις και τέλος στο βασικό περίβολο. Σαν τελευταίο καταφύγιο, οι πολιορκούμενοι – σε περίπτωση που ήθελαν να πολεμίσουν μέχρι τελικής πτώσης – οπισθοχωρούσαν μέσα στο κάστρο. Οι εξωτερικές οχυρώσεις σε κάποιες περιπτώσεις ήταν προσωρινές, γρήγορα κατασκευασμένες πριν ή κατά τη διάρκεια της πολιορκίας. Μερικές από αυτές ήταν μόνιμες και κατασκευασμένες μαζί με το

89. Λεπτομέρεια τενάλιας με τη μορφή “κέρατου”. Συνδυασμός δύο τεναλιών με προμαχωνικό μέτωπο. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 111)

90. Λεπτομέρεια συνδυασμού τεναλιών. Τενάλια σχήματος “κέρατου” και “κορώνας”. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 111)

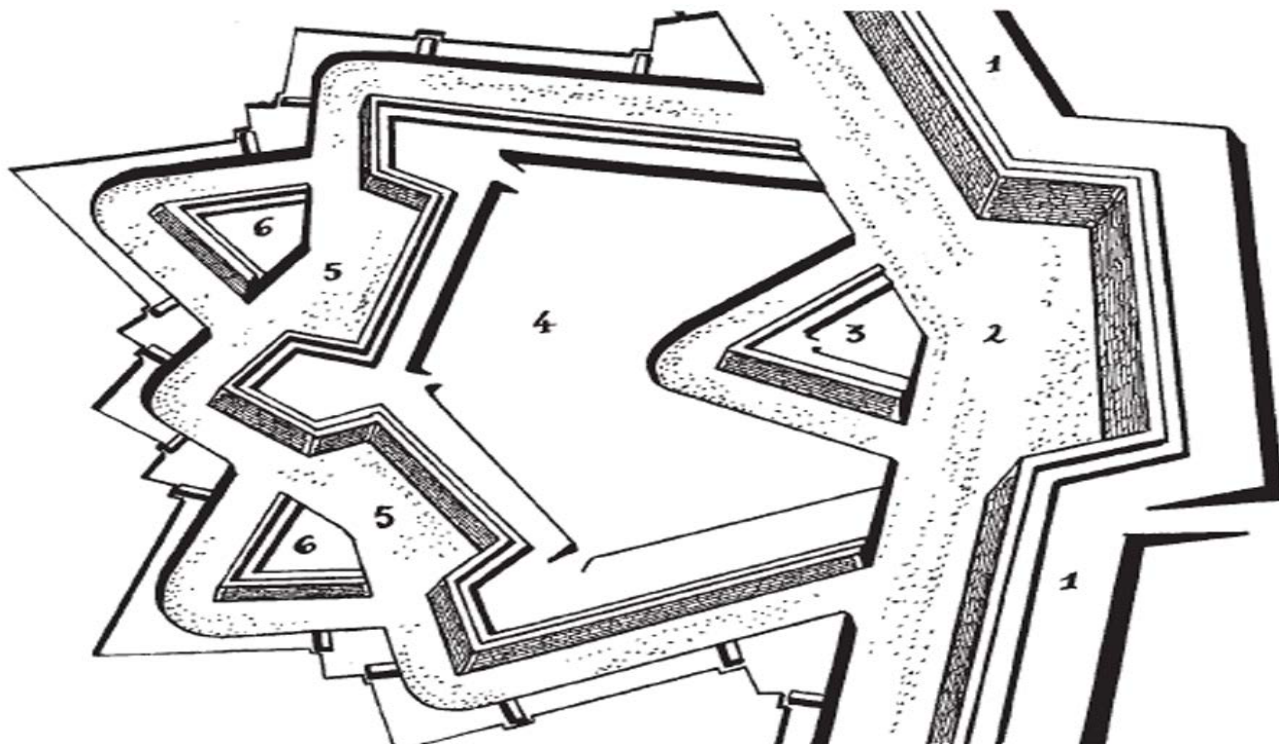

φρούριο και συντηρούνταν συνεχώς. Άλλες ήταν ημι-μόνιμες, που σημαίνει ότι οι συγκεκριμένες οχυρώσεις αναθεωρήθηκαν, επανακαταλήφθηκαν και επανα-εξοπλίστηκαν μόνο σε περιόδους πολέμου και όταν η απειλή για πολιορκία ήταν πολύ κοντά. Στα τέλη του 17^{ου} αιώνα, την εποχή του φορμαλισμού, οι εξωτερικές οχυρώσεις ήταν κωδικοποιημένες. Οι πιο συχν χρησιμοποιούμενες εξωτερικές οχυρώσεις ήταν τα κέρατα – hornwork και οι κορώνες – crownwork, το βέλος – flèche, το γωνιώδες οχύρωμα – redan, ο απομονωμένος προμαχώνας – lunette και ποικίλες μορφές τενάλιων.

05.19. Κέρατα – Κορώνες (Hornwork – Crownwork)_

Το κέρατο (ouvrage á corne) διαμορφωνόταν από ένα προμαχωνικό μέτωπο (μία κορτίνα και δύο ημι-προμαχώνες) οι οποίοι ήταν συνδεδεμένοι, στο πίσω μέρος, με την κύρια τάφρο με δύο παράλληλα τείχη (ailes). Κατά μήκος των τειχών, τα οποία έφταναν μέχρι και 200 μ. μήκος, μπορούσαν

91. Λεπτομέρεια συνδυασμού τεναλιών και ημι-σέληνων. 1.Βασικό τείχος, 2.Κύρια τάφρος, 3.Ημι-σέληνος τοποθετημένη στο ανοικτό φαράγγι του “κέρατου”, 4.Τενάλια σχήματος “κέρατου”, 5.Τάφρος τενάλιας, 6.Ημι-σέληνος μπροστά από την τενάλια. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 111)

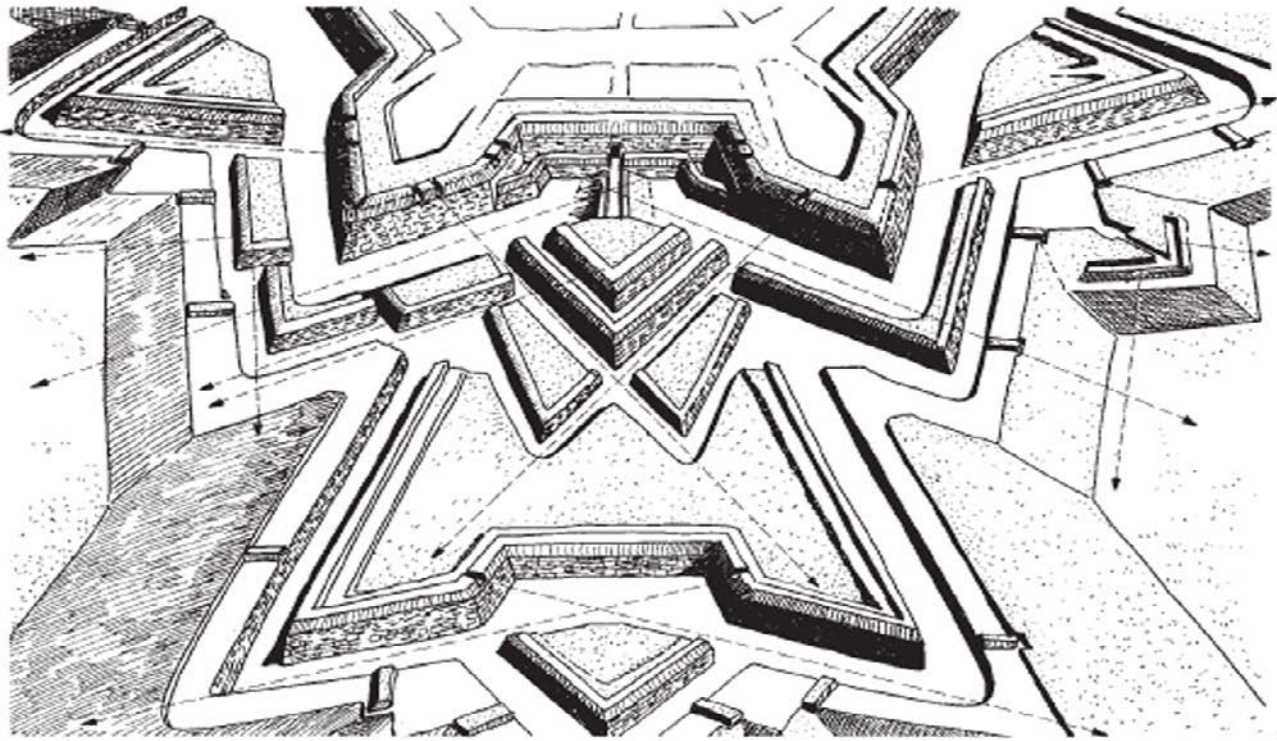

να τοποθετηθούν πολλά κανόνια για να προστατέψουν τις παρακείμενες οχυρώσεις και την πλαγιά. Μια μόνιμη οχύρωση με σχήμα κέρατο ήταν συνδυασμένη με τα ίδια στοιχεία όπως και ο βασικός περίβολος: καλυμμένος διάδρομος, στηθαίο, κλίμακες, κορδόνια κ.ο.κ. Ήταν πάντα περιτριγυρισμένα από την δική τους τάφρο και τον δικό τους καλυμμένο διάδρομο. Ημι-σέληνοι μπορούσαν να προστεθούν για να καλύψουν τη μπροστινή κορτίνα και η τεράστια πλατφόρμα της ήταν δυνατό να μοιραστεί σε επιμέρους περιχαράκωσεις συμπεριλαμβανομένου έναν δεύτερο προμαχωνικό μέτωπο, μια τενάλια ή μια ημι-σέληνο προκειμένου να αντικρούσει μια επίθεση. Οι οχυρώσεις με τη μορφή κέρατου χρησιμοποιούντουσαν ευρέως στα φρούρια του 17^{ου} αιώνα και ήταν ευδιάκριτες από την ιδιαιτερότητα της εξωτερικής τους γραμμής.

Η κορώνα (ouvrage á coronne) διαμορφωνόταν από τη σύζευξη δύο κεράτων, περιλαμβάνοντας έτσι προμαχωνικά

92. Λεπτομέρεια κάτοψης "κορώνας". 1.Κύριο τείχος, 2.Κύρια τάφρος, 3.Ημι-σέληνος τοποθετημένη στο ανοικτό φαράγγι της "κορώνας", 4."Κορώνα", 5.Η τάφρος της "κορώνας", 6.Ημι-σέληνοι τοποθετημένοι μπροστά από την "κορώνα". (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 112)

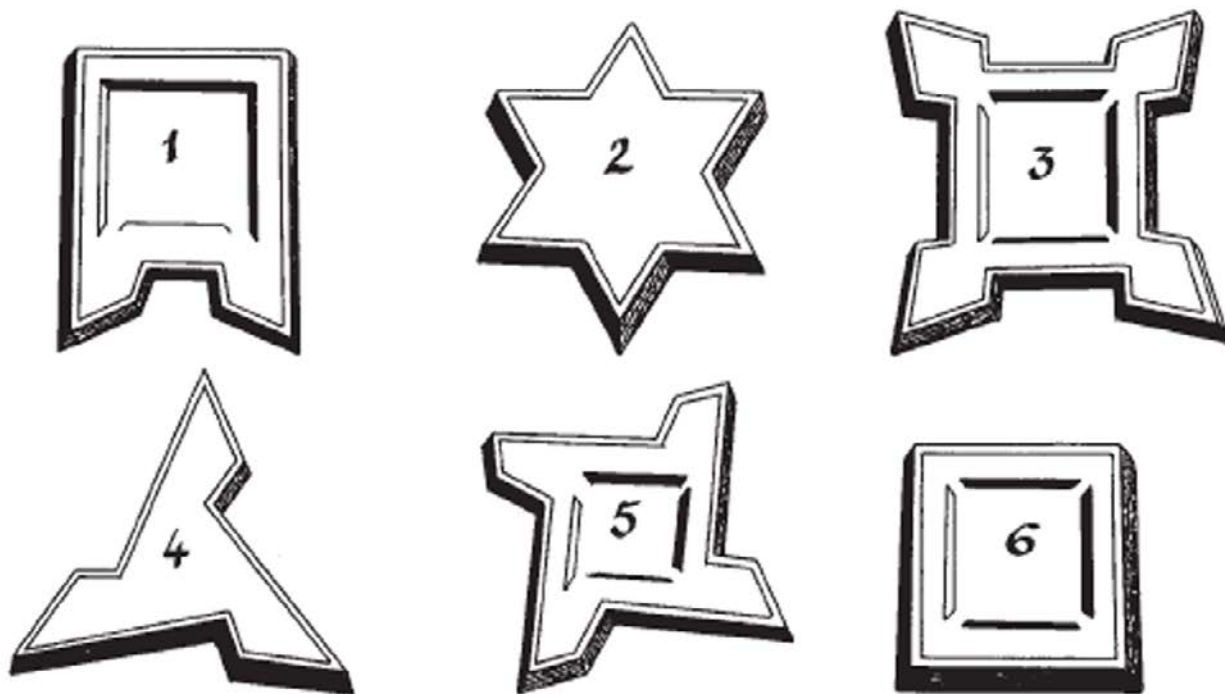
μέτωπα αποτελούμενα από δύο κορτίνες, ένα προμαχώνα και από δύο ημι-προμαχώνες. Εκτός από τις δύο μικρές τους πλευρές, οι κορώνες περιείχαν όλα τα χαρακτηριστικά των κεράτων.

05.20. Βέλος – Γωνιώδες Οχύρωμα – Απομονωμένος Προμαχώνας (Flèche – Redan – Lunette)_

Ένα βέλος – flèche, το οποίο επίσης αποκαλούσαν frecia, ήταν μια μικρή, εξωτερική οχύρωση υπό τη μορφή βέλους, ένα περιχαράκωμα διαμορφωμένο από δύο προεξέχουσες όψεις. Ο Vauban χρησιμοποίησε πολύ αυτό το στοιχείο, το οποίο τοποθετούσε είτε μπροστά από το κρίσιμο σημείο του προμαχώνα είτε μπροστά από σημείο – θέση πυροβολικού. Και στις δύο περιπτώσεις, το πίσω μέρος του βέλους ήταν συνδεδεμένο με τον καλυμμένο διάδρομο από ένα στενό βυθισμένο πέρασμα.

Το γωνιώδες οχύρωμα – redan ήταν μια μικρή οχύρωση, σχηματιζόμενη από δύο προεξέχουσες όψεις. Το γωνιώδες

93. Γραμμές Βολής. Θεωρητικές μελέτες στη γεωμετρία και τα μαθηματικά, αλλά επίσης και η φύση του εδάφους και οι τοπικές συνθήκες καθιέρωναν τη μορφή που έπρεπε να πάρει ένα φρούριο ή μια περιτειχισμένη πόλη. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 116)

οχύρωμα ήταν ενσωματωμένο πάνω σε αμυντικό τείχος και κυρίως σε στρογγυλεμένα σημεία. Μπορούσε επίσης να χρησιμοποιηθεί για να αντικαταστήσει ένα προμαχώνα σε ένα φρούριο. Το φαράγγι του ήταν πάντα ανοικτό και σε ορισμένες περιπτώσεις ήταν ενισχυμένο με δύο μικρότερες γωνίες.

Ο απομονωμένος προμαχώνας ήταν μια εξωτερική οχύρωση που είχε τη μορφή προμαχώνα. Ήταν τοποθετημένος μπροστά από μια πλαγιά για να αντιτάσσεται στις προσεγγίσεις των πολιορκητών. Ο απομονωμένος προμαχώνας συχνά κατείχε δική του τάφρο και καλυμμένο δρόμο. Το φαράγγι του μπορούσε να είναι κλειστό με έπαλξη και η είσοδος γινόταν από κινητή γέφυρα. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο θεωρείται και απομονωμένη οχύρωση.

05.21. Απομονωμένες Οχυρώσεις (Detached Works)_

Καθώς οι περιμετρικές και οι εξωτερικές οχυρώσεις ήταν πάντα σε άμεση σχέση με τον κύριο περίβολο, και επιπροσθέτως

94. Μορφές πρόχειρων οχυρών. 1.Κλειστό κέρατο, 2.Πρόχειρο οχυρό με τενάλιες, 3.Τετράγωνο πρόχειρο οχυρό με προμαχωνικό μέτωπο, 4.Τριγωνικό οχυρό με ημι-προμαχώνες, 5.Τετράγωνο πρόχειρο οχυρό με ημι-προμαχώνες, 6.Απλό τετράγωνο πρόχειρο οχυρό. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 116)

είχαν πάντα ανοικτά φαράγγια, οι απομονωμένες κατασκευές ήταν περιθωριοποιημένες – οχυρωμένες θέσεις. Όταν μια οχυρωμένη πόλη είχε κατοίκους, οι απομονωμένες οχυρώσεις ήταν αποκλειστικά στρατιωτικές, επειδή μπορούσαν να προσκολληθούν σε όλες τις πλευρές, ώστε να κλείσουν κενά και να δοθεί πλήρης αυτονομία. Ήταν κατασκευασμένες σε σημαντικές στρατηγικές θέσεις όπως σταυροδρόμια, κανάλια, κυρίαρχους λόφους, περάσματα, βουνά, κοιλάδες κ.ά. Ήταν επίσης, ιδιαίτερα χρήσιμες σε παραλιακές άμυνες, για περιπολία και μάχη. Απομονωμένες οχυρώσεις κτίζονταν μόνιμα ως τμήματα ενός οργανωμένου αμυντικού συστήματος, ή κτίζονταν παροδικά κατά τη διάρκεια μιας εκστρατείας ή κατά τη διάκρεια ενός πολέμου. Οι διαστάσεις, η μορφή και η δύναμη κυμαινόταν ανάλογα με τη σημασία των στόχων που έπρεπε να προστατευθούν. Σε μια οχύρωση γίνονταν διακριτές πολλές απομονωμένες οχυρώσεις από μικρής μέχρι και μεγάλης κλίμακας: post, lunette, battery, redoubt και fort.

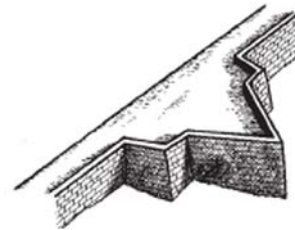
Το post ή αλλιώς πόστο ήταν μια μικρή θέση επανδρωμένη από μερικούς στρατιώτες που είχαν ως αποστολή το χειρισμό, την παρατήρηση ή την επιτήρηση – ήταν ένα είδος σημείου ελέγχου, στη σύγχρονη γλώσσα. Το πόστο μπορούσε να είναι ένα απλό οχύρωμα όπως η ημι-σέληνος, το βέλος ή το γωνιώδες οχύρωμα.

Η πυροβολαρχία ή αλλιώς battery ήταν μια πυροβολική θέση ειδικά διαμορφωμένη για να λαμβάνει όπλα του ίδιου τύπου βολής στην ίδια κατεύθυνση και προς ένα κοινό στόχο. Αν ήταν μόνιμη κατασκευή, η πυροβολαρχία ανά περιπτώσεις αποτελείτο από στρατώνες για χειριστές πυροβολικού, μια αποθήκη, πυριτιδαποθήκη και ένα οχυρωμένο περίβολο, που σε μερικές περιπτώσεις μπορούσε να μεγαλώσει και να αποκτήσει τις διαστάσεις οχυρού ή φρουρίου.

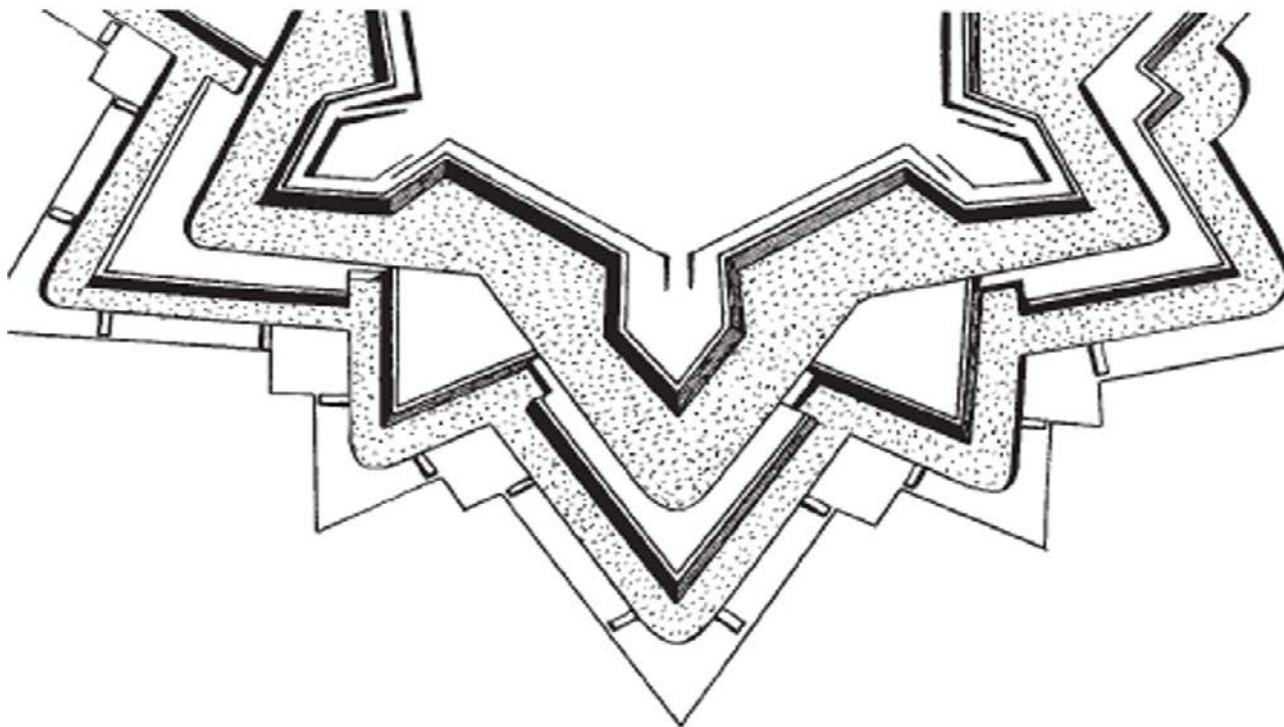
Το πρόχειρο οχυρό ή αλλιώς redoubt ήταν ένα μικρό φρούριο. Αν ήταν παροδικό, το οχυρό ήταν ένα πρόχωμα που χρησιμοποιούσαν, για παράδειγμα σε μια πολιορκία. Αν ήταν μόνιμο, ήταν κατασκευασμένο από τοιχοποιία, και απόλυτα αυτόνομο, με τάφρο, κινητή γέφυρα και καλυμμένο διάδρομο. Στις οχυρώσεις του 17^{ου} αιώνα, το οχυρό κτιζόταν σύμφωνα

95. Λεπτομέρεια απλού redan. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 113)

96. Λεπτομέρεια ενισχυμένου redan. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 113)

με ένα κωδικοποιημένο συνδυασμό κανονικών προμαχωνικών μορφών: τριγωνικούς, τετραγωνούς ή ορθογώνιους, με τρεις ή τέσσερις προμαχώνες ή ημι-προμαχώνες. Μπορούσαν, επίσης, να έχουν εξωτερική γραμμή με τη μορφή άστρου όταν ήταν διαμορφωμένη από τενάλιες αλλά επίσης, ήταν ανάλογη με ιδιαιτερότητες της περιοχής, μια τελείως ακανόνιστη κάτοψη εδάφους.

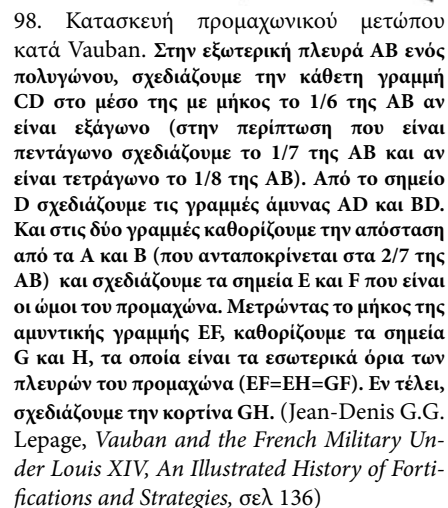
Ένα φρούριο διαφοροποιούταν αμέσως από ένα οχυρό από τις μεγαλύτερες διαστάσεις του και μόνο, από τις δυνατότητες του, από τη δύναμη του πυροβολικού και από το γεγονός ότι συχνά είχε τη δική του φρουρά. Σε πολλές περιπτώσεις, ένα φρούριο ήταν ένα παλιό Μεσαιωνικό κάστρο που είχε εκσυγχρονιστεί και προσαρμοστεί στις σύγχρονες πολεμικές επιχειρήσεις. Αν το φρούριο είχε κτιστεί πρόσφατα και οι συνθήκες ήταν ευνοϊκές, η μορφή του ήταν κατά κύριο λόγο ορθογωνική ή πενταγωνική, με τέσσερις ή πέντε προμαχώνες και διέθετε τάφρο, περιμετρικές οχυρώσεις,

97. Λεπτομέρεια “Φάκελου”. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 104)

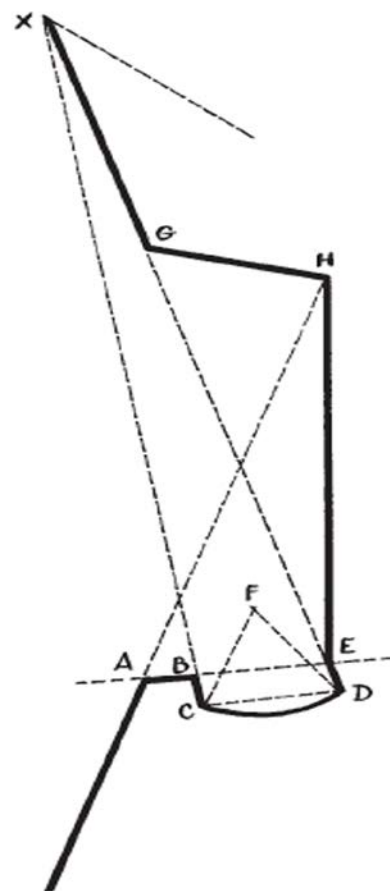
Το Προμαχωνικό Σύστημα Οχύρωσης

Όταν τα θέματα είχαν συναφθεί, τότε ο εργολάβος προσλάμβανε εργάτες και εξειδικεύμενο προσωπικό. Ο αριθμός των εργατών καθώς και η διάρκεια της κατασκευής ήταν ανάλογη της σημαντικότητας του έργου. Ορισμένα εργοτάξια ήταν υπερμεγέθη, η κατασκευή διαρκούσε για χρόνια και χρειάζονταν χιλιάδες εργάτες. Ακόμα και στρατιώτες που είχαν προσληφθεί είχαν πληρωθεί ως κοινοί εργάτες. Η κατασκευή αναστάτωνε ολόκληρη την πόλη και μερικές φορές ολόκληρη τη χώρα. Απαιτούσε τεράστια υποδομή: λατομεία πέτρας, μετακίνηση (βαγόνια και εσωτερικές βάρκες για τα οποία έπρεπε να κατασκευαστούν δρόμοι και κανάλια), εργοστάσια οπτόπλινθων, φούρνους κιμωλίας, αμέτρητα εργαλεία, ξύλινες σκαλωσιές και σανίδες, καταφύγια, στέγαστρα και

αποθήκες. Επιπροσθέτως, οι κινητοποιημένοι εργαζόμενοι χρειαζόντουσαν τρόφιμα και κατασκηνώσεις. Για παράδειγμα, στο κάστρο της Lille, που κατασκευάστηκε μεταξύ του 1668 και 1671, απαιτήθηκε η απασχόληση εξήντα επαγγελματιών κτιστών, τετρακοσίων εξειδικευμένων υλοτόμων και χιλίων τετρακοσίων αγροτών. Χρειάστηκαν δώδεκα χιλιάδες τεμάχια αμμόλιθων που διανεμήθηκαν, από το λατομείο της Lezennes μέσω τεχνητού καναλιού, και εξήντα εκατομμύρια οπτόπλινθοι που ψήθηκαν στο εργοτάξιο. Το τελικό κόστος εκτιμήθηκε στο ενάμιση εκατομμύριο λίρες.

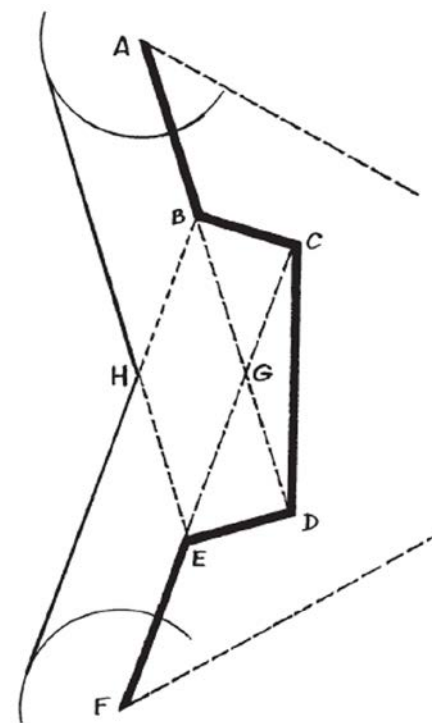
Πριν την κατασκευή, ήταν μερικές φορές απαραίτητο η μερική ή η ολική κατεδάφιση παλαιών οχυρώσεων, η επιχωμάτωση παλαιών τάφρων, ακόμη και η καταστροφή συγκεκριμένων τμημάτων της πόλης (ειδικά εάν επρόκειτο να ανεγερθεί κάστρο). Όπως έχει ήδη επισημανθεί, καθώς οι μεσαιωνικές άμυνες ήταν κατακόρυφες, οι προμαχωνικές οχυρώσεις χαρακτηρίζονταν από οριζοντιότητα και βάθος. Απλώνονταν και καταλάμβαναν περιοχές που μερικές φορές ήταν μεγαλύτερες από τις κατοικήσιμες πόλεις. Οι οχυρώσεις του Huningen, για παράδειγμα, ήταν επτά φορές μεγαλύτερες σε μέγεθος σε σχέση με το μέγεθος της πόλης. Επομένως, έπρεπε κάποια τμήματα γης να αγοραστούν υπό εξαναγκασμό και να καταβληθεί αποζημίωση. Απαλλοτρίωση, διενέξεις και μελέτες σε μεγάλες εκτάσεις γης έδωσαν ζωή σε πολύπλοκες διαδικασίες και ακατάπαυστες δίκες. Όταν όλες οι διαδικασίες είχαν ολοκληρωθεί, οι εργασίες ξεκινούσαν. Οι εργάτες και το εργοτάξιο υπόκειντο σε στρατιωτικούς κανονισμούς που προέβλεπαν, για παράδειγμα, συγκεκριμένες ώρες εργασίας (γενικά από την ανατολή μέχρι και τη δύση), την οργάνωση των εργατών και τις προφυλάξεις που έπρεπε να παρθούν για την χρήση πυρίτιδας για τις κατεδαφίσεις. Υπό την επίβλεψη μηχανικού και με βάση το σχέδιο, οι επιθεωρητές της γης που ετοιμάζαν το σχέδιο, συνήθως ξεκινούσαν από τα κρίσιμα σημεία δύο γειτονικών προμαχώνων. Με τη χρήση αλυσίδων σημείωναν τις αποστάσεις και πάσσαλοι καρφωνόντουσαν στο χώμα, διαμορφώνοντας έτσι σταδιακά όλη την εξωτερική γραμμή. Αργότερα, πλήθος εργατών ξεκινούσαν την διάνοιξη

99. Κατασκευή αφτιού σε πλευρό. Το κάτω πλευρό το χωρίζουμε σε τέσσερα ισόποσα τμήματα. Από το κρίσιμο σημείο X του γειτονικού προμαχώνα, σχεδιάζουμε τη γραμμή XB και την προεκτείνουμε και 10 μ. ακόμα για να καθορίσουμε το σημείο C. Τότε σχεδιάζουμε τη γραμμή XE, ισόποσα προεκτεινόμενη κατά 10 μ. και βάζουμε το σημείο D. Η γραμμή CD σχηματίζει τη βάση ισοσκελούς τριγώνου με κορυφή το F. Με κέντρο το F σχεδιάζουμε το τμήμα περιφέρειας CD, που δίνει την τελική καμπύλη του πλευρού. Το εσωτερικό τμήμα CB ονομάζεται “απόσυρση” και το τμήμα DE ονομάζεται “κορτίνα απόσυρσης”. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 136)

της τάφρου και αφαιρούσαν τεράστιες ποσότητες χώματος. Εκρηκτικά χρησιμοποιήθηκαν για την απομάκρυνση των βράχων. Όταν ένας τομέας της τάφρου διανοιγόταν, ομάδες κτιστών έκτιζαν τα θεμέλια των τειχών. Σε σταθερό χώμα, μεγάλοι επίπεδοι λίθοι τοποθετούνταν με κλίση προς το εσωτερικό για να δέχονται την ώθηση του τείχους που βρισκόταν πάνω από τη γραμμή του εδάφους. Όταν το χώμα δεν ήταν τόσο σταθερό, οι κτίστες τοποθετούσαν πρώτα πλαισιωμένη ξυλεία και σε ελώδης έδαφος τοποθετούσαν σωρούς ξυλείας που ξεκινούσαν από μεγάλο βάθος. Όταν τα θεμέλια ήταν έτοιμα, οι κτίστες ξεκινούσαν να κτίζουν τους σφικτήρες στις γωνίες των προμαχώνων και των περιμετρικών οχυρώσεων, αμέσως μετά κατασκεύαζαν τις επενδύσεις και τις αντιρίδες στις σκάρες και στις αντι-σκάρες. Οι σκαλωσιές ψήλωναν σταδιακά και οι εργάτες ή τα ανυψωτικά μηχανήματα ανέβαζαν τα υλικά, τους λίθους και τους οπτόπλινθους. Σταθερά, μηχανικοί, αρχιτέκτονες και πρωτομάστορες επόπτευαν το σύνολο της κατασκευής, ακολουθούσαν και καθοδηγούσαν τις διαδικασίες, ρύθμιζαν τα προγράμματα, έλεγχαν την ποιότητα των υλικών και χρονομετρούσαν τις ώρες των εργατών για τη μισθοδοσία. Το εκβραχισμένο χώμα της τάφρου (*déblai*) το χρησιμοποιούσαν για να γεμίσουν τα κενά μεταξύ των αντιρίδων. Το χώμα των αντιρίδων (*remblai*), συσσωρευόταν πίσω από την έπαλξη και συμπιεζόταν.⁷⁶ Τα άχρηστα τμήματα από τα δέντρα, όπως τα κλαδιά, τα τοποθετούσαν μέσα στη γη ως ενίσχυση. Από τους μηχανικούς γίνονταν υπολογισμοί και εκτιμήσεις προκειμένου το ποσό του εκβραχισμένου χώματος από την τάφρο να ταιριάζει με το ποσό του χώματος που έπρεπε να πέσει πίσω από την έπαλξη, γιατί η μεταφορά χώματος από άλλο μέρος στο εργοτάξιο, ήταν ακριβή. Στο σύνολο της κατασκευής ενός φρουρίου εντάσσονταν κι άλλες εργασίες όπως η επιπέδωση της πλαγιάς και η κατασκευή του δικτύου με τις νάρκες, τα φυλάκια, τα θυρωρεία, οι στρατώνες, οι πυριτιδαποθήκες, τα φυλάκια κ.ά. Η σύλληψη και η κατασκευή των οχυρώσεων ήταν ακόμη πιο πολύπλοκη σε βουνίσιες τοποθεσίες όπου η μεταφορά ήταν δύσκολη και ο καιρός απρόβλεπτος. Θεαματικές

76. Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 138

100. Κατασκευή της τάφρου. Μπροστά από ένα προμαχωνικό μέτωπο ABCDEF, σχεδιάζουμε, από τα κρίσιμα σημεία A και F, δύο κύκλους με ακτίνας ίση με το επιθυμητό πλάτος της τάφρου (γενικά μεταξύ 10 μ. και 20 μ.). Τότε από τα σημεία των όμων B και E, σχεδιάζουμε εφαπτόμενες στους κύκλους οι οποίοι δίνουν την εξωτερική γραμμή της αντι-σκάρας και το φαράγγι της ημι-σελήνου. Ακολουθώντας τη συγκεκριμένη αλληλουχία παγιώνουμε την καλή προστασία της τάφρου. Προεκτείνοντας τη γραμμή GH προς τα έξω, καθορίζουμε την βασική γραμμή της ημι-σελήνου. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 137)

δυσκολίες παρατηρούσαν όσοι εργάζονταν σε παραθαλάσσιες τοποθεσίες ή λιμάνια όπου έπρεπε να σχεδιαστεί και σύστημα για τις πλημμύρες.

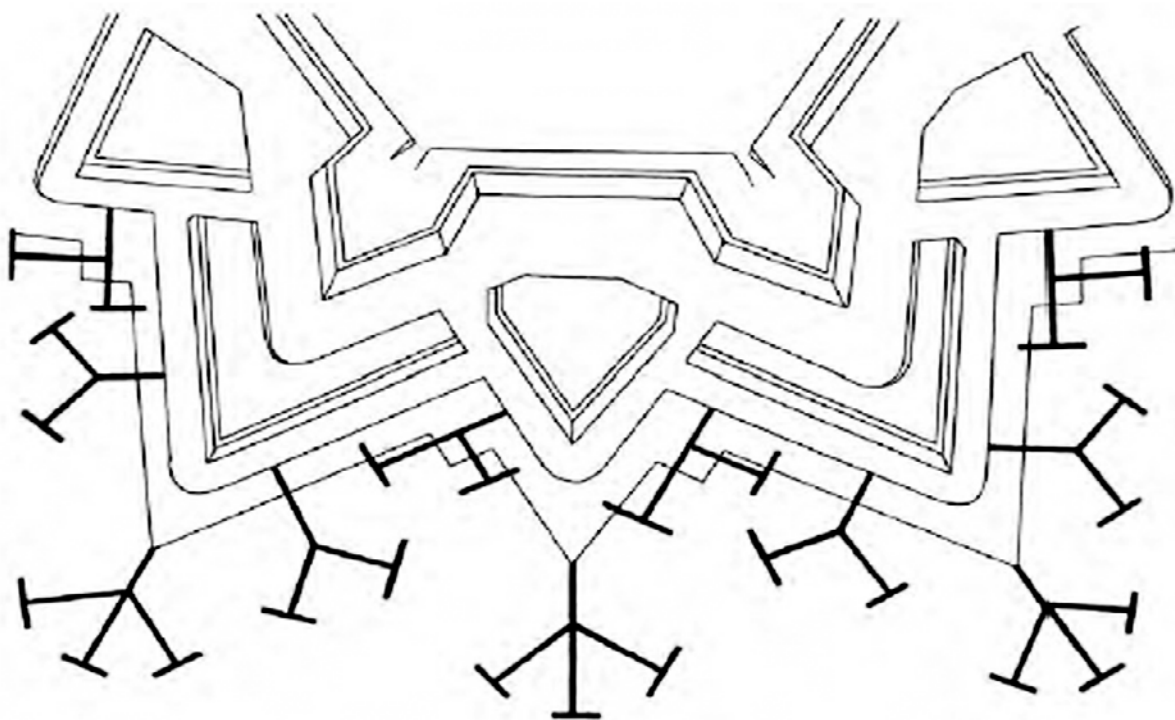
Ο Vauban είχε κακτικά πληροφορίες σχετικά με την εξέλιξη του εργοταξίου μέσω γραμμάτων και αναφορών. Επίσης, έκανε επιθεωρητικές περιηγήσεις για να δει και ο ίδιος αν οι εργασίες προχωρούσαν βάσει προγράμματος και για να ελέγξει αν τα σχέδιά του είχαν εκτελεστεί σωστά. Έλεγχε τα πάντα και πρόσεχε και την παραμικρή λεπτομέρεια. Παρακινούσε τους κτίστες δίνοντάς τους τεχνικές συμβουλές και έγραψε πολλά πρακτικά εγχειρήδια όπως “Σειρά Πραγμάτων να Κάνω σε μια Πόλη που Απειλείται από Βομβαρδισμούς”, “Γενικά Χαρακτηριστικά των Οχυρώσεων με Επεξηγηματικό Πίνακα”, “Οδηγίες για την Κατασκευή Υπόγειων Κτιστών Καλυμμάτων”, “Κατασκευάζοντας Θεμέλια από Τοιχοποιία στο Νερό” και “Πραγματεία για Καλά και Κακά Περιφράγματα”. Ο Vauban δεν φοβόταν να κρίνει μια κακή εκτέλεση, επισημαίνοντας την ανικανότητα ή την απροσεξία. Από την άλλη μεριά, γνώριζε και καταλάβαινε τις δυσκολίες που εμφανίζονταν στο εργοτάξιο. Όταν ήταν ικανοποιημένος, ήταν ευγνώμων και συνιστούσε θερμά στο Louvois και στο Louis IN’ τους τίμιους, έξυπνους και ικανούς συνεργάτες.

Καθώς ο Vauban ήταν αντίθετος στον περιττό πολλαπλασιασμό των φρουρίων, ο Louis IN’ δεν ακολούθησε τη σοφή του συμβουλή. Παρ’ όλες τις προσπάθειες για τον ισολογισμό του βασιλικού ταμείου, το πολυτελές βιοτικό επίπεδο του Louis IN’, τα πολεμικά κεφάλαια και οι αμυντικές δαπάνες πτώχευσαν τη Γαλλία. Σύμφωνα με το Βέλγο ιστορικό Jean-Pierre Rovire, οι οχυρώσεις κόστιζαν από το 1671 έως το 1715, κατ’ εκτίμηση, το κολοσσιαίο ποσό των 105.543,368 λίβρων (Γαλλικές λίρες).

05.23. Δίκτυο με Νάρκες και Αντι-σκάρες (Counterscarp and Counter-mine Network)_

Η αντι-σκάρα ήταν η εξωτερική πλευρά μιας αποστραγγισμένης τάφρου ή η εξωτερική όχθη μιας υγρής τάφρου. Παρ’ όλα αυτά ο όρος συμπεριελάμβανε το εξωτερικό τείχος, τον καλυμμένο διάδρομο και την πλαγιά. Στις κλασικές

Γαλλικές προμαχωνικές οχυρώσεις, οι αντι-σκάρπες ήταν κατά κύριο λόγο τοιχοποιία, επενδεδυμένη με αντιρίδες και διακοσμημένες με κορδόνι και ταμπλέτα. Το στοιχείο αυτό σε μερικές περιπτώσεις διέθετε μια στοά (*coursière*), η οποία ήταν ουσιαστικά ένας καλυμμένος διάδρομος επικοινωνίας κατασκευασμένος εσωτερικά της μάζας της τοιχοποιίας. Η στοά ανά περιπτώσεις ήταν φινιρισμένη με επαναλαμβανόμενα κενά που επέτρεπαν τον οπίσθιο πυροβολισμό του εχθρού που βρισκόταν εντός της τάφρου.

Από αυτή τη στοά ένας λαβύρινθος από ναρκοπέδια μπορούσε να σκαφτεί, κάτω ακριβώς από την πλαγιά, με την προϋπόθεση φυσικά να το επιτρέπει το έδαφος. Ένα ναρκοπέδιο αποτελείτο από υπόγειους χώρους όπου ακουστικά γινόταν αντιληπτή η προσέγγιση του εχθρού (ειδικοί χώροι, που ονομάζονταν *escoutes*, από τα οποία οι παρατηρητές μπορούσαν να αντιληφθούν την εχθρική δραστηριότητα) και από στοές με θολωτή τοιχοποιία κάτω από την πλαγιά.

101. Δίκυο με νάρκες. Οι μαύρες γραμμές υποδεικνύουν μόνιμες σύραγγες από τοιχοποιία, κάτω από την πλαγιά, από τις οποίες ήταν δυνατό να ανοιχτούν νέες δευτερεύουσες σύραγγες. (Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, σελ 105)

Αυτά τα υπόγεια κλαδιά, ήταν διανοιγμένα ασύμμετρα, με ακανόνιστο μοτίβο, σχεδιαζόντουσαν και διανοιγόντουσαν ταυτόχρονα με την ανέγερση του φρουρίου. Οι είσοδοι ήταν στις πλευρές του καλυμμένου διαδρόμου ή στης ημι-σελήνου. Από τις κεντρικές στοές, δευτερεύοντα κλαδιά διανοίγονταν όταν η εχθρική δραστηριότητα γινόνταν αντιληπτή. Τότε τοποθετούσαν πυρίτιδα και πυροδοτούσαν με το σκεπτικό να ανατινάξουν τις εχθρικές σύραγγες – στοές, σκοτώνοντας τους επιτιθέμενους και ανατινάζοντας τα αμυντικά έργα των επιτιθέμενων. Επίσης, ήταν δυνατό οι επιτιθέμενοι και οι αμυνόμενοι να συγκρουστούν, εκούσια ή ακούσια. Τότε επιτιθέμενοι και αμυνόμενοι έδιναν μια τρομακτική μάχη κάτω από την επιφάνεια της γης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ .06

Δεύτερη Αποβίβαση στην Πελοπόννησο- Οχυρωματική Αρχιτεκτονική του 18^{ου} αιώνα- Εφαρμογές και Φρούρια_

Έχοντας θέσει και αναλύσει, μέσα σε ένα συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο, τη συχνότητα των πολεμικών επιχειρήσεων σκιαγραφήθηκε η γοργή μεταφορά της τεχνολογίας και της τεχνογνωσίας της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής στο χώρο της σημερινής Ευρώπης. Γνώσεις και εμπειρίες αποτέλεσαν τους βασικούς άξονες σχεδιασμού, ενώ οι λόφοι, τα βουνά και τα λιμάνια έγιναν η βάση πάνω στην οποία, οι Ιταλοί αρχιτέκτονες και μηχανικοί δοκίμασαν και εξύψωσαν την οχυρωματική αρχιτεκτονική.

Η περιοχή του Ναυπλίου κυριεύθηκε για πρώτη φορά το 1470 από τους Βενετούς. Κατά την περίοδο της Α' Βενετοκρατίας οι Βενετοί επέκτειναν και ενίσχυσαν σε μεγάλο βαθμό το κάστρο της Ακροναυπλίας, μη δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στο λόφο του Παλαμηδίου. Με την επανακατάληψη της Πελοποννήσου, το 1686, ο Francesco Morosini εγκαθιδρύει το *Βασίλειο του Μορέως*, το οποίο και κράτησαν μέχρι το 1715. Η Πελοπόννησος υπό την κυριαρχία των Βενετών αναπτύχθηκε οικονομικά και γεωργικά σε μεγάλο βαθμό. Ιδρύθηκαν τέσσερις διοικήσεις με αντίστοιχο στρατιωτικό και πολιτικό διοικητή, τους *Προνοητές (Provveditore)*, τους *Δικαστικούς (Ρέκτορες -*

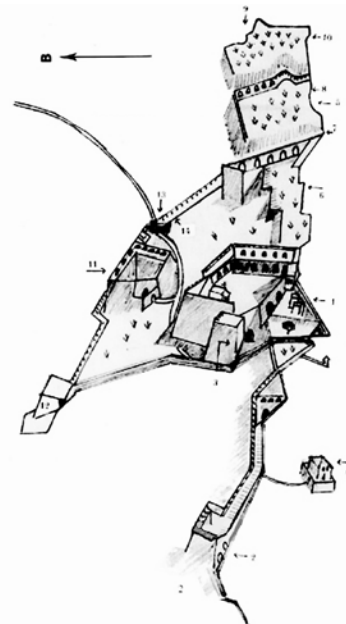
102. Πανοραμική άποψη του Παλαμηδίου.
(<http://argolikivivliothiki.gr/tag/παλαμήδι>, 29
Ιουλίου 2015)

Rettore) και τους Οικονομικούς Επιτρόπους (*Carmelengo*), υπό τη γενική εποπτεία ενός *Γενικού Προβλεπτή*. Τότε για πρώτη φορά αντιλήφθηκαν την ιδιαιτερότητα της θέσης του λόφου, που με φυσικό τρόπο προστάτευε την είσοδο στον Αργολικό κόλπο, και ίδρυσαν ένα φρούριο το οποίο ενσωματώνει όλες τις αρετές και τις εμπειρίες που είχαν κατακτηθεί στην οχυρωματική έως και το 18^ο αιώνα.

Ο ομώνυμος λόφος βρίσκεται στα νοτιο-ανατολικά της παλαιάς πόλης του Ναυπλίου. Ο λόφος αυτός ουσιαστικά είναι ένας συμπαγής βράχος με ύψος 216 μ., και στο ανώτατο ύψος του έχει διαστάσεις 1000 μ. επί 500 μ. Όταν επανακαταλήφθηκε το Ναύπλιο το 1686, ο Francesco Morosini πρώτος υπέδειξε την ανάγκη για την εκπόνηση οχυρωματικών έργων για την προστασία του Παλαμηδίου, και μέσω αυτού ολόκληρου του Ναυπλίου. Όμως ο Francesco Morosini απεβίωσε, το 1690, κατά τη διαμονή του στο Ναύπλιο και τη συνέχεια των έργων ανέλαβε ο Jacopo Corner, Γενικός Προβλεπτής του Μορέως, όπως αναφέρεται και σε σχετική έκθεσή του προς τις Βενετικές αρχές. Τα σχέδια του φρουρίου έγιναν από τους Giachich και La Salle. Τα σχέδια του φρουρίου βασίζονται σε σύστημα αλληλοϋποστηριζόμενων προμαχώνων (*ντάπιες*), οι οποίοι αναπτύσσονται κλιμακωτά στον άξονα Δύσης - Ανατολής και συνδέονται μεταξύ τους με τείχη.

Τα έργα που αφορούσαν το φρούριο και την επικοινωνία του με την πόλη αποπερατώθηκαν επί των ημερών του Agostino Sagredo, όπως αναφέρεται και σε σχετικά υπομνήματα που υπέβαλε ο ίδιος προς τις αρχές της Βενετίας. Ο Agostino Sagredo βοηθούμενος σ' όλη τη διάρκεια του σημαντικού του έργου από τους Zorzi Grimani και Antonio Cirvan, μετέτρεψε το Παλαμήδι στο σπουδαιότερο οχυρό του Ναυπλίου.

Οι προμαχώνες στο Παλαμήδι είναι κατασκευασμένοι με τη χαρακτηριστική βενετσιάνικη τοιχοποιία, από λίθους 30 εκ. επί 75 - 120 εκ. Στο ανώτατο σημείο της έπαλξης παρατηρείται το χαρακτηριστικό κορδόνι, που χρησιμοποιούσαν οι Βενετοί. Η έπαλξη στη βάση είναι ενισχυμένη με μεγάλους ογκόλιθους και είναι ελαφρώς κεκλιμένη με μεγαλύτερη κλίση. Η είσοδος στο φρούριο

103. Σκαρίφημα των Οχυρώσεων του Παλαμηδίου. (<http://argolikivivliothiki.gr/tag/παλαμήδι>, 29 Ιουλίου 2015)

104. Προμαχώνας Francesco Grimani. (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

επιτυγχάνεται μέσω μιας κλίμακας χιλίων σκαλοπατιών, η οποία χωροθετείται αριστερά από έναν εξωτερικό προμαχώνα στα βόρεια του φρουρίου. Ο προμαχώνας πήρε το όνομά του από το μεγάλο μηχανικό Grimanì και αντικρίζει - υπερασπίζεται το λιμάνι του Ναυπλίου. Ο προμαχώνας είναι ενισχυμένος με καβαλιέρ, παράλληλο προτείχισμα στα βορειοανατολικά και τραβέρσα, ενώ το στηθαίο βρίσκεται εσωτερικά της έπαλξης. Επίσης, διαθέτει ένα φυλάκιο στο κρίσιμο σημείο, καλυμμένο διάδρομο στα αριστερά ο οποίος οδηγεί προς την Ακροναυπλία και τα πλευρά του είναι διακοσμημένα με το λιοντάρι του Αγ. Μάρκου.

Κατά την άνοδο από την κλίμακα παρατηρούνται τυφεκιοθυρίδες, ενώ σε αρχικό σημείο της ανόδου υπάρχει θολωτό πέρασμα που ενώνεται με διάδρομο και οδηγεί σε ανώτερα σημεία άμυνας. Αρχικά, χαμηλότερα ήταν σκεπασμένη με θολωτή στέγη κατά διαστήματα, για να μπορεί να φωτίζεται από το φως του ήλιου. Η κλίμακα είναι ιδιαίτερα απότομη και αρκετά στενή, καθώς όπως ήταν σημαντικό έπρεπε να επιτρέπει την άνοδο σε συστοιχίες του ενός ατόμου. Τέλος, σε όλη τη διάρκεια της ανόδου υπάρχουν θέσεις φρουράς οι οποίες είναι σε εσοχή πάνω στα τείχη και είναι ικανές να χωρέσουν έως και δύο άτομα.

Ο προμαχώνας **Ρομπέρ** (ή αλλιώς **Ντενίζ Τάπια στα Τούρκικα**) πήρε το όνομά του από τον ομώνυμο ηρωϊκό Γάλλο ταγματάρχη που έπεσε κατά την πολιορκία της Ακρόπολης της Αθήνας. Ο συγκεκριμένος προμαχώνας είναι μικρών διαστάσεων και τετράπλευρος, που λόγω διστάσεων και επειδή διαθέτει μόνο ένα χώρο, θυμίζει περισσότερο πύργο, και είναι κυριολεκτικά σφηνωμένος στα πλευρά του λόφου. Σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να ταυτιστεί με πύργο και αυτό γιατί στο κρίσιμο σημείο του διαθέτει μικρό πεντάπλευρο φυλάκιο.

Σκοπός αυτού του προμαχώνα ήταν κυρίως η παρατήρηση και η φρούρηση της ανόδου, καθώς επίσης και η παρακολούθηση του λιμένα, του Μπούρτζι και της Ακροναυπλίας. Στα μετ' όπισθεν, ο προμαχώνας συνορεύει με ένα μεγάλο και ψηλό μονόχωρο δωμάτιο το οποίο πρέπει να χρησίμευε ως πυριτιδαποθήκη και ως δωμάτιο της φρουράς.

105. Η άνοδος του Παλαμηδίου. (<http://www.news.gr/ellada/nea-ths-perifereias/article-wide/210589/kleisto-to-palamhdi-apo-ta-diashma-999-skalia-toy.html>, 2 Νοεμβρίου 2015)

106. Οι τυφεκιοθυρίδες της ανόδου του Παλαμηδίου. (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

107. Οι θέσεις φρουράς στην άνοδο του Παλαμηδίου. (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

Αυτό συνέβαινε διότι ενδιάμεσα στον προμαχώνα και στο δωμάτιο αυτό υπάρχει ράμπα που οδηγεί σε ένα ανοικτό διπλού επιπέδου χώρο που βρίσκεται ακριβώς πάνω από το μονόχωρο δωμάτιο. Τα δυο επίπεδα του ανοικτού διαχωρίζονται με μικρά σκαλοπάτια και διαθέτουν πολεμίστρες και κανονιοθυρίδες που αντικρίζουν τμήμα της πόλης. Ταυτόχρονα η δυτική πλευρά στρέφεται προς τον προμαχώνα του Αγ. Ανδρέα. Συνεχίζοντας την πορεία προς το εσωτερικό του φρουρίου στα δεξιά υπάρχει ένα μικρό κτίσμα. Ο προμαχώνας δεν διέθετε κινστέρνες ή στρατώνες. Λόγω του μικρού μεγέθους του ήταν σε άμεση εξάρτηση από το υπόλοιπο συγκρότημα και όπως ήταν φυσικό η φρουρά του κατήρχετο από τους κεντρικούς στρατώνες που βρίσκονταν στον Προμαχώνα του Θεμιστοκλή. Τέλος, ψηλά στις επάλξεις, διακρίνεται ο κλιμακωτός διάδρομος που μπορούσαν να χρησιμοποιούν οι φρουροί για την επικοινωνία με το υπόλοιπο συγκρότημα.

Πάνω, στην πρώτη κορυφή του Παλαμηδιού έχει ανεγερθεί το φρούριο του **Αγίου Γεράρδου** ή γνωστό και ως **Προμαχώνας Άγιος Ανδρέας** (ή αλλιώς **Τζιδάρ Τάπια** όπως ονομάστηκε κατά την δεύτερη Τουρκοκρατία μιας και εκεί ήταν η έδρα του διοικητή). Αρχικά έφερε το όνομα του Προβλεπτή Agostino Sagredo, όπως γίνεται γνωστό και από μια εντοιχισμένη πλάκα με το ανάγλυφο πτερωτό λιοντάρι της Βενετίας, πάνω από τη μεγάλη πύλη του προμαχώνα.

Η πύλη στο ανώτατο σημείο της διαθέτει σήμερα κωδωνοστάσιο, που δεν αποκλείει το γεγονός στη θέση του να προϋπήρχε καταχύστρα όπως συμβαίνει με πολλούς από τους υπόλοιπους προμαχώνες. Η είσοδος ασφαλιζόταν από μια δίφυλλη πύλη, η οποία εσωτερικά πρέπει να είχε σιδερένια καγκελόθυρα όπως μαρτυρούν τα λίθινα αυλάκια στο εσωτερικό των παραστάδων της πύλης και ήταν ενισχυμένη με τυφεκιοθυρίδες.

Αμέσως μετά την πύλη χωροθετείται η πλατεία του προμαχώνα, δεξιά της οποίας υπάρχει μιας μεγάλη κινστέρνα και απέναντι βρίσκεται η πύλη που οδηγούσε στην είσοδο με τα σκαλιά και στον Προμαχώνα Ρομπέρ. Αμέσως δεξιά από αυτή την πύλη υπάρχει ένας μικρός δρόμος που οδηγεί σε

108. Η βάση του φυλακίου του Προμαχώνα Ρομπέρ. (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

109. Προμαχώνας Αγίου Ανδρέα. (<http://argolikivivliothiki.gr/tag/παλαμήδι>, 29 Ιουλίου 2015)

110. Η Πύλη του Αγίου Ανδρέα. (<http://argolikivivliothiki.gr/tag/παλαμήδι>, 29 Ιουλίου 2015)

μια άλλη πύλη πίσω από την οποία βρίσκεται ο Προμαχώνας Θεμιστοκλής.

Στο βάθος της εσωτερικής αυλής, σε θέση ισχύος, βρίσκεται το ομώνυμο εκκλησάκι του Αγίου Ανδρέα (το οποίο αρχικά ήταν αφιερωμένο στον Άγιο Σαγρέδο - *San Girardo* προστάτης της οικογένειας των *Sagredo*).⁷⁷ Το εκκλησάκι είναι ένας απλός μονόχωρος ναός, του οποίου το ήμισυ είναι κάτω από το βράχο. Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας το εκκλησάκι είχε μετατραπεί σε πυριτιδαποθήκη. Νότια του ναού βρίσκεται μια μικρή κλίμακα που οδηγεί σε μια συστοιχία έξι μεγάλων καμάρων (γαλαρίες) που καταλαμβάνουν σχεδόν όλη τη νότια πλευρά του προμαχώνα. Οι καμάρες αυτές είχαν διττό ρόλο. Στήριζαν αφ' ενός τον ευρύ δρόμο πίσω από την έπαλξη, ένα στοιχείο απαραίτητο για την εγκατάσταση κανονιοσυστοιχίας, και αφ' ετέρου δημιουργούσαν ζωτικούς χώρους απαραίτητους για στρατώνες της φρουράς και για αποθήκες τροφίμων και πυρομαχικών. Στο βάθος της πρώτης καμάρας, που βρίσκεται δίπλα στο ναό, υπάρχει μια μικρή δίοδος που οδηγούσε σε ένα τετράπλευρο δωμάτιο. Ένας χώρος που αποτελούσε εφεδρική πυριτιδαποθήκη. Αριστερά από το ναό χωροθετούνται οι κατοικίες του διοικητή και στρατηγού φρουράς και αμέσως αριστερά κάτω από τη ράμπα υπάρχουν δύο καμάρες για τη φρουρά.

Η βόρεια πλευρά του προμαχώνα καταλαμβάνεται από μια δεξαμενή, η οποία μάλιστα είναι και η μεγαλύτερη του φρουρίου. Νότια της κινστέρνας βρίσκεται ένας ανηφορικός δρόμος που οδηγεί στις επάλξεις του προμαχώνα και άλλος ένας μικρότερος που οδηγεί στον διάδρομο μπροστά από τις καμάρες. Κατασκευάστηκε δρόμος αντί σκάλας προκειμένου να μπορούν να συρθούν τα τηλεβόλα όπλα στις επάλξεις. Δυτικά της αυλής, σε ψηλότερο επίπεδο, μια πυλίδα οδηγούσε σε συμπληρωματικά κτίσματα της φρουράς, μπροστά από τα οποία σχηματίζεται μια τετράπλευρη αυλή. Το βόρειο τείχος του προμαχώνα αντικρίζει την πόλη, όπως και ο Ρομπέρ, και προστατεύει το διαβατικό που ενώνει τον συγκεκριμένο προμαχώνα με τον προμαχώνα του Λεωνίδα. Η ανατολική όψη με το φυλάκιο στα βορειοανατολικά αντικρίζει τον

77. <http://argolikivivliothiki.gr/tag/παλαμήδι>, 29 Ιουλίου 2015

111. Ο προμαχώνας του Αγίου Ανδρέα (εξωτερική άποψη). (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

113. Το ομώνυμο εκκλησάκι του προμαχώνα του Αγίου Ανδρέα. (<https://greece.terraviva.com/argolis/el/page/agios-andreas-palamidi-ou>, 2 Νοεμβρίου 2015)

113. Ο δρόμος βόρεια του Αγίου Ανδρέα που οδηγεί στον Μιλτιάδη και στον Επαμεινώνδα. (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

προμαχώνα του *Μιλτιάδη* και του *Επαμεινώνδα*. Στα βόρεια αμέσως μετά την είσοδο υπάρχει υψωμένη πλατφόρμα με κανονιοθυρίδες και τυφεκιοθυρίδες που στρέφονται στο εσωτερικό του προμαχώνα, σε περίπτωση που επιτιθόταν ο εχθρός από τη νότια πυλίδα έχοντας ήδη καταλάβει τους προηγούμενους προμαχώνες, και παραπάνω θυρίδες με ανατολικό προσανατολισμό που προστάτευαν το διαβατικό. Ο προμαχώνας έχει μία σειρά τείχος και καλυμμένο διάδρομο που καταλήγει στον ακραίο πύργο (*Maschio*), που προστατεύει την πύλη της καθόδου από το Βουνό προς την πόλη. Ο πύργος *Maschio* διαθέτει δυο υπόγειες κρύπτες, ενώ η Πύλη βρίσκεται στο πλευρό του πύργου και στο εσωτερικό είναι επανδρωμένη με τείχος και καγκελώθυρα. Από τον πύργο *Maschio* μέχρι την είσοδο του *Άγιου Ανδρέα* έχει κατασκευαστεί εσωτερική σκάλα στη βάση του τείχους με φάρδος δέκα πόδια, για λόγους διευκόλυνσης της επικοινωνίας.

Τέλος, πρέπει να αναφερθεί πως όλες οι γωνίες του προμαχώνα *Άγιος Ανδρέας* είναι ενισχυμένες με φυλάκια. Για το λόγο αυτό πήρε και το όνομα *φρουραρχείο* ή *διοικητήριο*, καθώς βρίσκεται σε διοικητικά ψηλότερη θέση από τους υπόλοιπους προμαχώνες.

Από τον προμαχώνα του *Αγίου Ανδρέα* ένας ανηφορικός δρόμος, μπροστά από την Πύλη που αντικρίζει τη θάλασσα, επικοινωνεί με το *οχυρό* του *Αγίου Αυγουστίνου* ή γνωστός ως *Προμαχώνας Θεμιστοκλής* (ή αλλιώς *Καρά Τάπια στα Τούρκικα*) που κτίστηκε στα χείλη του γκρεμού, πάνω στη δεύτερη ψηλότερη κορυφή του λόφου. Ο *Θεμιστοκλής* είναι ένας μεγάλων διαστάσεων ορθογωνικός προμαχώνας, που υψώνεται ανάμεσα στον *Φωκίωνα* και τον *Αχιλλέα*, από την μεριά του οποίου ενισχύεται με τείχος. Ο προμαχώνας *Θεμιστοκλής* προστατεύεται απέναντι από δεύτερο προμαχώνα και στο ενδιάμεσο υπάρχει τάφος, όπου στο ένα άκρο της τάφρου βρίσκεται και τρίτος προμαχώνας. Η δυτική πλευρά είναι ενισχυμένη με κανονιοθυρίδες για την προστασία του *Αγίου Ανδρέα* και με φυλάκιο που ελέγχει τον *Άγιο Ανδρέα*, την *Ακροναύπλια* και την περιοχή δυτικά από αυτήν. Πρέπει να σημειωθεί πως τα εσωτερικά τείχη του προμαχώνα *Θεμιστοκλή*

114. Η μεγάλη τάφος. Χωρίζει τον προμαχώνα *Θεμιστοκλής* (*S. Agostino*) δεξιά, από τον προμαχώνα *Φωκίωνα* (*Mezzo Bastione*) αριστερά. Στο βάθος ο προμαχώνας *Μιλτιάδης* (*Baloardo staccato*). (<http://argolikivivliothiki.gr/tag/παλαμήδι>, 29 Ιουλίου 2015)

115. Διπλή τυφεκιοθυρίδα σε εσωτερικό τοίχο στον Προμαχώνα *Θεμιστοκλή*. (*Προσωπικό αρχείο*, 15 Ιουλίου 2015)

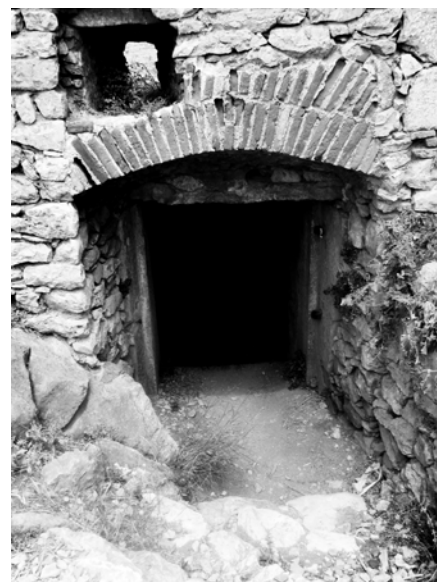
116. Φυλάκιο με άνοδο στο εσωτερικό του *Θεμιστοκλή*. (*Προσωπικό αρχείο*, 15 Ιουλίου 2015)

είναι αρκετά χαμηλότερα σε ύψος, σε σχέση με τα εξωτερικά. Η βόρεια πλευρά του προμαχώνα διαθέτει πυλίδα που οδηγεί προς τον προμαχώνα *Επαμεινώνδα* και προστατεύεται εκατέρωθεν από τυφεκιοθυρίδες, οι οποίες προστατεύουν και το διαβατικό που οδηγεί στον προμαχώνα *Μιλτιάδη*. Δεξιά της πυλίδας υπάρχει υπερυψωμένη πλατφόρμα με τυφεκιοθυρίδες και κάτω από αυτήν χωροθετείται η πυριτιδαποθήκη του προμαχώνα. Αμέσως δεξιά από την πυριτιδαποθήκη, παράλληλα και εσωτερικά του τείχους, υπάρχει ένας μακρόστενος στεγασμένος ευρύχωρος στρατώνας για τη φρουρά ο οποίος διαθέτει δυο πόρτες, μια στο κέντρο και μια στο τέλος. Στο τελείωμα, ο χώρος αυτός επιμηκύνεται ακόμα περισσότερο προς τα βόρεια, απέναντι από την *Caroniera*. Επίσης, διαθέτει και τις κατοικίες του διοικητή της Φρουράς, των λοχαγών και των χειριστών πυροβολικού. Η εσωτερική αυλή του προμαχώνα είναι χωρισμένη σε μικρότερους απροστάτευτους χώρους με περίπου 2 μ. υψομετρική διαφορά. Πρέπει επίσης να αναφερθεί, πως δεξιά από την ράμπα υπάρχει ένας μικτόγραμμος πυργίσκος κάτω από τον οποίο υπάρχει πυλίδα και απότομη κατάβαση που οδηγεί σε διαβατικό το οποίο οδηγεί στο δεξί άκρο της τάφρου και εν τέλει μέσω ανόδου σε ενδιάμεσο χώρο πριν τον προμαχώνα *Αχιλλέα*.

Η τάφρος διαστάσεων πλάτους σαράντα και πλέον ποδών (13 μ.) και βάθους είκοσι επτά ποδών (9 μ.) είναι σκαμμένη σε καθαρό βράχο. Η τάφρος με όψη τη θάλασσα, με προσανατολισμό νότιο προς βορειοανατολικό, μέσω ράμπας οδηγεί σε ακόμα ψηλότερο ενδιάμεσο χώρο με έπαλξη, στηθαίο και επιχώματα που προστατεύουν την τάφρο μεταξύ του *Θεμιστοκλή* και του *Αχιλλέα*, όπως επίσης και το διαβατικό που οδηγεί από τον *Αχιλλέα* στον *Επαμεινώνδα* και στον *Μιλτιάδη*, μέσω δρόμου.

Στα δέξια του προμαχώνα *Θεμιστοκλή*, λίγα μέτρα από τη γωνία του περιβόλου, κτίστηκε στο χείλος του γκρεμού μια πύλη εξόδου από την οποία είναι δυνατή η κατάβαση μέσω μιας σκάλας σκαλισμένης πάνω στο βράχο. Η σκάλα επικοινωνεί μέσω μιας στενής προεξοχής με την τάφρο. Η τάφρος επικοινωνεί με την αποκαλούμενη *Διπλή Τενάλια* ή

117. Κάθοδος που οδηγεί σε υπόγειο θάλαμο για τη φρουρά, κάτω από υπερυψωμένη πλατφόρμα στον *Θεμιστοκλή*. (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

118. Πυλίδα που οδηγεί σε απότομη κάθοδο, η οποία συνδέεται με διαβατικό και συνδέει τον *Θεμιστοκλή* με τον *Αχιλλέα*. (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

γνωστή ως **προμαχώνας Αχιλλέας** (ή αλλιώς **Γιουρούς Τάπια** στα Τούρκικα), που βρίσκεται στην τρίτη ψηλότερη κορυφή του λόφου. Ύστερα από την θύρα εξόδου, στο δεξιό πλευρό του προμαχώνα, υπάρχει μια Πύλη επανδρωμένη εξωτερικά με τοίχο και πολεμίστρες. Ο Αχιλλέας κλείνει στα ανατολικά του με μια βαθειά τεχνητή τάφρο που σηματοδοτεί και το τέλος της βενετσιάνικης οχύρωσης.

Ο συγκεκριμένος προμαχώνας είναι σχετικά μεγάλος σε έκταση, με μακρόστενο σχήμα στον άξονα Ανατολής - Δύσης και όπως δηλώνει και το όνομά του ήταν ο πιο ευπρόσβλητος προμαχώνας. Οι προμαχώνες **Μιλτιάδης** και **Αχιλλέας** αποτελούσαν ανεξάρτητα οχυρά. Το τείχος τους δεν είχε μεγάλο ύψος, έφθανε μέχρι τα 3 μ. Από την πλευρά της ξηράς διαθέτει μακρύ, ευθύγραμμο τείχος, ενώ από την πλευρά της θάλασσας ακολουθεί την άκρη του βράχου. Από την πλευρά του **Θεμιστοκλή** αποχωρίζεται με τάφρο, ενώ από την πλευρά του **Προμαχώνα του Φωκίωνα** χωρίζεται με μικρότερη και ενισχύεται με τείχος.

Οι Βενετοί γνωρίζοντας ότι αυτό ήταν το πιο ευπρόσβλητο σημείο των τειχών, ενίσχυσαν τη νοτιοανατολική γωνία του με κανονιοσυστοιχία. Επίσης, κατασκεύασαν την τάφρο και ένα ακόμα εξωτερικό τείχος στα ανατολικά του. Στο εσωτερικό του προμαχώνα Αχιλλέα σώζεται μεγάλου μεγέθους θολοσκέπαστη κινστέρνα και οι χώροι της φρουράς. Στο νοτιοδυτικό τελείωμα του προμαχώνα υπάρχει μικρή πύλη, με καταχύστρα παρόμοια σαν αυτή του **Θεμιστοκλή**, που οδηγεί προς τον **Φωκίωνα**. Ως κενός προμαχώνας ο Αχιλλέας είχε βασικό χαρακτηριστικό την ενδιάμεση ράμπα και εκατέρωθεν αυτής τις πυριτιδαποθήκες. Στα σημεία ένωσης του μετώπου με τους ώμους ξεπροβάλλουν τα φυλάκια, όπου το ένα παρακολουθούσε την πόλη βόρεια, το άλλο τη θάλασσα στα νότια και την Ακροναυπλία στα νοτιοδυτικά, ενώ όπως ήταν φυσικό ο **Προμαχώνας Φωκίωνα** ήταν στην πρώτη θέση στην ιεραρχία παρακολούθησης. Ο προμαχώνας στο κρίσιμο σημείο του διαθέτει *redan* και φυλάκιο, ενώ ήταν ενισχυμένος με τυφεκιοθυρίδες και κανονιοθυρίδες που υπερασπιζόντουσαν την τάφρο και τον **Φωκίωνα**.

119. Ο προμαχώνας Αχιλλέας. Η *“Opera Dopria Tenaglia”* των Βενετών και *“Yürüyüş tabyası”* των Τούρκων. Αυτή υπέστη την πρώτη επίθεση των Τούρκων το 1715. (<http://argolikivivliothiki.gr/tag/παλαμήδι>, 29 Ιουλίου 2015)

120. Η θολωτή κινστέρνα στον Προμαχώνα του Αχιλλέα (εσωτερικά). (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

121. Η θολωτή κινστέρνα στον Προμαχώνα του Αχιλλέα (εξωτερικά). (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

Αμέσως μπροστά από τον Αχιλλέα βρίσκεται ο **Προμαχώνας Φωκίωνας** (ή αλλιώς **Τάβελ Τάπια** στα Τούρκικα) που είναι ο μεγαλύτερος προμαχώνας σε έκταση από όλους τους υπόλοιπους. Επικοινωνεί με τον προμαχώνα του Αχιλλέα μέσω ενός στενού διαδρόμου που οδηγούσε στη μικρή τάφρο, στη νοτιοδυτική πλευρά του. Στο εσωτερικό του περιελάμβανε μεγάλη κινστέρνα και συγκρότημα στρατώνων. Μια μικρή πύλη υπάρχει στη νότια πλευρά, η οποία οδηγεί έξω από το φρούριο επάνω από τη βραχώδη ακτή της Αρβανιτιάς. Στο αριστερό τέλος της τάφρου υπάρχει τείχος με διάδρομο και τυφεκιοθυρίδες που αντικρίζουν την ενδοχώρα.

Στόχος των πολεμίστρων του Αχιλλέα, που κατασκευάστηκαν υπό την εποπτεία του Agostino Sagredo, ήταν η προστασία του αναχώματος του **προμαχώνα του Λεωνίδα** ή αλλιώς **Αμυγδαλίτσα** (ή **Τομπράκ Τάπια** στα Τούρκικα), που βρίσκεται στο χείλος της απόκρυμνης προεξοχής που δεσπόζει στην αρχή του στενού δρόμου, που οδηγεί από την ύπαιθρο στην πόλη. Ο Λεωνίδας έχει τραπέζιο σχήμα σε κάτοψη και τα τείχη του υψώνονται σε μεγάλο ύψος, περίπου στα 20 μ., αν συγκριθεί άμεσα με τον προμαχώνα **Μιλτιάδη** που είναι ο ψηλότερος και φτάνει τα 22 μ. Το εσωτερικό ανάχωμα, έχει τέσσερις υπόγειες κρύπτες και μια διπλή κινστέρνα. Ο συγκεκριμένος προμαχώνας συνδέεται με εξωτερικό τείχος, διατηρημένο από τυφεκιοθυρίδες, με τον προμαχώνα του **Αγίου Ανδρέα**. Τέλος, ανυψώθηκαν μερικά τείχη πάνω από τις υπόγειες αποθήκες, σχηματίζοντας ανάχωμα και τα παραπετάσματα.

Στη συνέχεια της έκθεσής του, ο Agostino Sagredo, αναφέρει την κατάσταση στην οποία είχε αφήσει τις εργασίες στο Παλαμήδι. Περιγράφει πως οι εργασίες έγιναν από καθαρή πέτρα και ασβεστοκονίαμα. Οι γωνίες και τα μαρμάρινα διαζώματα δουλεύτηκαν *a la rustica*. Τέλος, αναφέρει πως όλοι οι προαναφερθείς προμαχώνες έχουν αμυντική διάταξη τέτοια που να μην είναι ευάλωτοι, ώστε με μεγαλύτερη ασφάλεια να εκπληρώσουν το σκοπό τους.

Το τείχος του προηγούμενου προμαχώνα επεκτάθηκε για να περιλάβει το αριστερό μέτωπο του **Χωριστού οχυρού**

122. Ο Προμαχώνας Φωνίωνας εσωτερικά, Προσωπικό αρχείο. (15 Ιουλίου 2015)

123. Ο Προμαχώνας Λεωνίδα. (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

124. Το καλυμμένο διαβατικό στο εσωτερικό του Λεωνίδα. (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

ή αλλιώς του **Προμαχώνα Μιλτιάδη** (ή γνωστός και ως **Μπαριζιάν Τάπια** στα Τούρκικα) και βυθίζεται σε σημείο τέτοιο ώστε να βρίσκεται χαμηλότερα από το ύψος του λόφου. Εν τω μεταξύ ενώ οι αμυνόμενοι, λόγω του βάθους, θα βρίσκονταν σε πλεονεκτική θέση έναντι των επιτιθέμενων, η συχνότητα των επιθέσεων θα ήταν ακόμα μικρότερη εξαιτίας της απόκρυμνης και απότομης κατωφέρειας.

Ο Προμαχώνας Μιλτιάδης είναι ο μεγαλύτερος και ταυτόχρονα ο πιο αυτοτελής προμαχώνας από τους υπόλοιπους οκτώ, χωροθετημένος στα βορειοανατολικά του Λεωνίδα. Είναι ένα πλήρως ανεξάρτητο οχυρό με πεντάπλευρο σχήμα και τα τείχη του υψώνονται στα 22 μ. Πάνω στα τείχη υπάρχουν πολλές κανονιοθυρίδες και πολεμίστρες, από τις οποίες οι υπεραπιστές είχαν τη δυνατότητα να βάλουν προς όλα τα γύρω οχυρά καθώς και προς όσα βρίσκονταν χαμηλότερα. Ο προμαχώνας εσωτερικά διαθέτει μια μεγάλη κινστέρνα για βρόχινο νερό και επτά θολωτούς χώρους-κελιά. Από τη νότια και την ανατολική πλευρά διέθετε βαθιά τάφρο. Η πρόσβαση επιτυγχάνεται μόνο από τη δυτική πλευρά. Εκεί υπήρχε μια χαμηλή πύλη που οδηγούσε σε μια μικρή εξωτερική, περιτειχισμένη αυλή. Τα τείχη της αυλής είναι εφοδιασμένα με τυφεκιοθυρίδες, ενώ μια δεύτερη γραμμή άμυνας σχηματιζόταν από τις τυφεκιοθυρίδες του ίδιου του προμαχώνα. Το μικρό εμβαδόν της αυλής δεν επέτρεπε τον συνωστισμό πολλών επιτιθέμενων, ένα γεγονός που σε συνδυασμό με την διπλή καταχύστρα της πύλης δρούσε καταλυτικά στην πετυχημένη άμυνα του προμαχώνα.

Απ' ότι φαίνεται ο συγκεκριμένος προμαχώνας είχε χαρακτήρα μεγάλου στρατώνα και αποθήκης. Παρ' όλα αυτά από τις μεγάλες αυλές υπάρχει κλίμακα που οδηγεί στο ανώτατο σημείο της έπαλξης, όπου υπήρχαν κανονιοθυρίδες και τυφεκιοθυρίδες για την προστασία της τάφρου του Λεωνίδα και του καλυμμένου διαβατικού, του δρόμου που οδηγεί στον Θεμιστοκλή και τον Άγιο Ανδρέα. Στο τέλος της ανάβασης, αριστερά, υπάρχει μικρός τετράγωνος χώρος ενισχυμένος με κανονιοθυρίδες για την υπεράσπιση του Λεωνίδα, αντικρίζοντας βόρεια το νεό τμήμα της πόλης του

125. Ο Προμαχώνας Μιλτιάδης. (<http://argolikivivliothiki.gr/tag/παλαμήδι>, 29 Ιουλίου 2015)

126. Το κρίσιμο σημείο του Μιλτιάδη. Είναι το πιο αιχμηρό κρίσιμο σημείο του προμαχώνα, καθώς δεν υπάρχει παρόμοιο του σε ολόκληρο το φρούριο αλλά και σε πολλές οχυρώσεις. (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

Ναυπλίου. Η ανάβαση συναντά ένα πλατύσκαλο και στρίβει προς τα δεξιά όπου οδηγεί σε έναν ακόμα υπερυψωμένο χώρο, διαχωρισμένο σε δύο μικρότερους. Στα αριστερά του τελειώματος της ανάβασης ανοίγεται το ανατολικό τμήμα της έπαλξης με το στηθαίο και τα επιχώματα, ενισχυμένη με πέντε αντιρίδες οι οποίες έχουν και διαχωριστικό ρόλο για τα κανόνια, διατηρημένη από κανονιοθυρίδες και τυφεκιοθυρίδες. Πίσω από τον διάδρομο υπάρχει μια δεύτερη μικρότερη ανάβαση που οδηγεί στο δεύτερο μισό, νότια πλέον, όπου παρατηρούμε τη νότια έπαλξη που ενισχύεται και διαχωρίζεται από έξι αντιρίδες, καθώς επίσης, είναι διατηρημένη από κανονιοθυρίδες και τυφεκιοθυρίδες για την προστασία του δρόμου που οδηγεί στον *Επαμεινώνδα* και στον *Θεμιστοκλή*.

Η απόσταση μεταξύ του προμαχώνα *Μιλτιάδη* και του προμαχώνα *Θεμιστοκλή* συνδέθηκε με δρόμο, προστατευμένο με τείχος πάνω στο αντέρεισμα, και φτάνει μέχρι τη *Διπλή Τενάλια* και στη μέση της απόστασης του παραπετάσματος έγινε η Κύρια Πύλη που είναι και η κανονική έξοδος του Φρουρίου.

Στο σημείο που υψώνεται ο *Προμαχώνας Μιλτιάδης* το ισχυρό τείχος που περιβάλλει την κορυφή του λόφου και περικλείει τους προμαχώνες κάμπτεται προς τα βόρεια σχηματίζοντας ένα τριγωνικό πλάτωμα στην βορειοανατολική γωνία του, κοντά στον *Προμαχώνα Επαμεινώνδα* (ή αλλιώς *Σειτάν Τάπια* στα Τούρκικα).

Πρόκειται για ένα μικρό, πεντάπλευρο προμαχώνα με κανονιοστοιχίες στην ανατολική πλευρά. Μια έντονη πτύχωση του τείχους, βόρεια της πύλης, καθιστά τον προμαχώνα εντελώς αθέατο από τα μάτια του επιτιθέμενου. Με αυτό τον τρόπο η Μεγάλη πύλη εξασφάλιζε πλήρη προστασία από εχθρικούς κανονιοβολισμούς. Ο προμαχώνας ήταν εφοδιασμένος με μεγάλη κινστέρνα, ανατολικά αμέσως μετά την είσοδο, ενώ στη θέση που είναι σήμερα τα εκδοτήρια υπήρχαν οι θάλαμοι της φρουράς, οι οποίοι εκτείνονταν και προς τα δυτικά, κατά μήκος του τείχους. Τέλος, οι κανονιοθυρίδες προστάτευαν τον *Μιλτιάδη* και το διαβατικό που ένωνε τον *Μιλτιάδη* και τον *Λεωνίδα*.

127. Το πρόπυλο του *Μιλτιάδη*. Στο βάθος υπάρχει η πύλη του προμαχώνα και φαίνεται η καταχύστρα που υπάρχει ακριβώς από πάνω της. (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

128. Το διοικητήριο του *Μιλτιάδη*. Διώροφη κατάσκηνη με τις κατοικίες των στρατηγών, των διοικητών και των μηχανικών του φρουρίου. (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

Παρ' όλη, όμως τη μεγαλοπρέπεια των οχυρώσεων απαιτούν το βάρος μιας πολυάριθμης φρουράς, αν και ένας μέτριος αριθμός στρατιωτών θα ήταν επαρκής για την φρούριση του Παλαμηδίου. Αυτό γιατί η φρουρά του Παλαμηδίου είναι ταυτόχρονα και φρουρά της ίδιας της πόλης, η οποία δεν είναι ποτέ δυνατόν να υποστεί επίθεση, παρά μόνο στην περίπτωση που θα έχουν καταληφθεί οι οχυρώσεις του φρουρίου. Οι οχυρώσεις του Παλαμηδίου έχουν τοποθετηθεί και σχεδιασθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε ο κάθε προμαχώνας να υποστηρίζει τους γειτονικούς αλλά και ο καθένας να είναι ικανός να αμυνθεί αυτοτελώς. Όλοι οι προμαχώνες και ειδικότερα ο προμαχώνας του Αγίου Ανδρέα, εφόσον ήταν επαρκώς εφοδιασμένοι, μπορούσαν να είναι ανεξάρτητοι για έως και δύο χρόνια. “Αν τα πεδινά οχυρά, που εγείρονται προσωρινά στην εκστρατεία από χώμα και ξύλα για την αντιμετώπιση του εχθρού, θεωρούνται ικανά να αντιμετωπίσουν τον εχθρό, πολύ περισσότερο πρέπει να περιμένει κανείς από τα οχυρά του Παλαμηδίου, που δεν χτίστηκαν από ξύλο και χώμα, αλλά από ασβεστοκονίαμα και πέτρα, εξαιρετικού μεγέθους, και με την πιο στέρεη κατασκευή, σε σημείο που καθένας που θα τα ιδεί, θα δυσκολευτεί να πιστέψει ότι ανεγέρθηκαν σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα, και θα σχηματίσει τη γνώμη ότι η Υμετέρα Γαληνοτάτη θα είχε ξοδέψει ένα τεράστιο ποσό χρημάτων.”⁷⁷

Τον αντίλογο στην τεχνολογική καινοτομία της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής του 18^{ου} αιώνα έρχεται να κάνει το φρούριο του Ακροκορίνθου, όπου παρ' όλη την απαρхайωμένη, οχυρωματική του τεχνολογία επιδεικνύει ένα πλήθος ομοιοτήτων, αλλά και αντιθέσεων.

Μολονότι το Παλαμήδι του Ναυπλίου είναι ένα σύγχρονο φρούριο και ο Ακροκορίνθου είναι ένα βυζαντινό μεσαιωνικό φρούριο, εμφανίζουν βασικές χαρακτηριστικές ομοιότητες. Και τα δύο φρούρια όπως φαίνεται και από τους χάρτες είχαν ως βασικό χαρακτηριστικό ότι υπερασπιζόντουσαν παραθαλάσσια πόλη, με τη διαφορά ότι το Παλαμήδι βρισκόταν στην πρώτη γραμμή άμυνας ενώ ο Ακροκορίνθος στη δεύτερη. Τα δύο αυτά φρούρια είχαν ανεγερθεί στη θέση ισχύος της περιοχής, σε λόφο και σε βουνό αντίστοιχα. Το Παλαμήδι

129. Η εσωτερική αυλή του Προμαχώνα Μιλτιάδη. (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

130. Εσωτερικό κελιού του Προμαχώνα Μιλτιάδη. (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

131. Η έπαλη εσωτερικά του Προμαχώνα Μιλτιάδη. (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

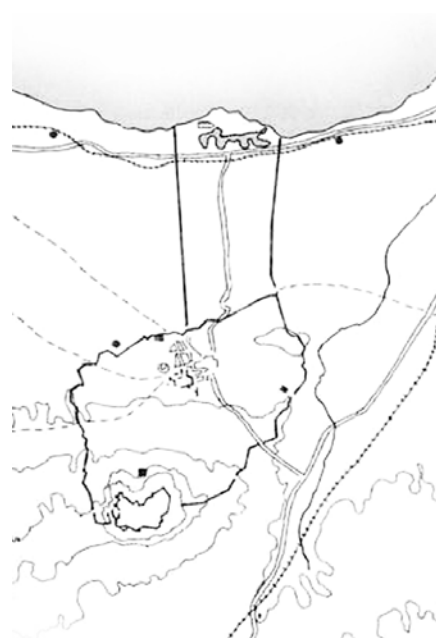
συνδεόταν άμεσα με την πόλη και η πρόσβαση γινόταν από τα σκαλοπάτια, ενώ ο Ακροκόρινθος ήταν αρκετά μακριά από την πόλη και η πρόσβαση γινόταν μέσω δρόμου. Επίσης, επειδή ήταν δύσκολο και για τα δύο φρούρια να ελέγχουν και να υπερασπίζονται όλη την γύρω περιοχή, διέθεταν μικρά οχυρά. Το Παλαμήδι είχε το ξακουστό Μπούρτζι, ένα φρουρίδιο μέσα στη θάλασσα, ενώ ο Ακροκόρινθος είχε ως υποστήριξη το φρούριο Πεντεσκούφι. Φυσικά το Πεντεσκούφι δεν μπορεί να θεωρηθεί φρουρίδιο διότι διαθέτει όλα τα χαρακτηριστικά ενός ολοκληρωμένου φρουρίου, αλλά η θέση του έδρασε καταλυτικά στις βασικές λειτουργίες του Ακροκόρινθου.

Το Πεντεσκούφι και ο Ακροκόρινθος βρίσκονται σε απόσταση 1300 μ. από τη νότια γραμμή πυροβολικού και 1520 μ. από τη βόρεια γραμμή πυροβολικού. Κατά αυτό τον τρόπο είχαν την παρακολούθηση και του τμήματος που εκτεινόταν πέρα από τον βράχο των Πεντεσκούφίων. Φυσικά δεν γίνεται να υπωθεί με σιγουριά ότι το σύστημα αυτό μεταφέρθηκε από ένα οχυρωματικό σύστημα, σε υψόμετρο 580 μ. πάνω από τη γραμμή της θάλασσας, για να δημιουργηθεί ένα εκ νέου σύστημα στο επίπεδο της θάλασσας. Όμως όπως ήταν φυσικό, με βάση τη διοικητική αρχή, κάθε φρούριο είχε το δικό του παρατηρητήριο. Παρ' όλα αυτά, και η απόσταση μεταξύ φρουρίου και παρατηρητηρίου είναι σχεδόν ίδια, με το Παλαμήδι να απέχει μόλις 1458 μ. από το Μπούρτζι.

Η διοικητική αρχή ή η ανάγκη για παρατήρηση ήταν ο παράγοντας που έδρασε καταλυτικά στον τρόπο άρθρωσης των πύργων στον Ακροκόρινθο και των προμαχώνων του Παλαμηδίου. Στον Ακροκόρινθο οι πύργοι δεν απαντώνται σε κάποιο συγκεκριμένο σύστημα όπως και στο Παλαμήδι, έχουν αντίστοιχα τοποθετηθεί σε κομβικά σημεία. Στο φρούριο της Κορίνθου οι πύργοι είναι τοποθετημένοι σε σημεία όπου δεν υπήρχε καλή ορατότητα και σε σημεία όπου ήταν αναγκαία η υπεράσπιση των τειχών. Ενώ στο πιο ευπρόσβλητο σημείο του φρουρίου, στα βόρεια τμήματα του τείχους, οι Ενετοί αργότερα πρόσθεσαν ένα ραβελίνο, δίπλα στην βόρεια πύλη. Το συγκεκριμένο οχυρωματικό έργο, δεν είναι το μοναδικό σε όλο το φρούριο που έχει τοποθετηθεί εκτός της ωφέλιμης

132. Ο Προμαχώνας Επαμεινώνδας (μπροστά από την δευτερεύουσα πύλη). (Προσωπικό αρχείο, 15 Ιουλίου 2015)

133. Τοπογραφικό: Ο Ακροκόρινθος και τα Αρχαιοελληνικά τείχη που προστάτευαν τον εμπορικό δρόμο που οδηγούσε στο λιμάνι (συνδυασμός περιόδων). (<http://blogs.sch.gr/9gymkall/2011/02/22/o-diolokos/>, 4 Νοεμβρίου 2015)

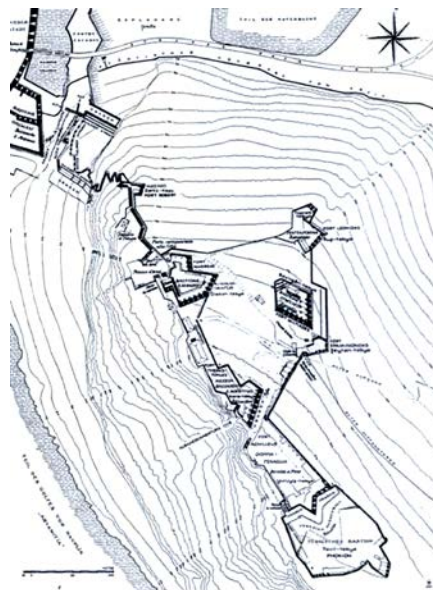
επιφάνειας, πάνω στο πλευρό του βράχου. Σε σημείο τέτοιο που είναι ικανό να υπερασπιστεί την βατή πλαγιά στα βόρεια-βορειοανατολικά, με τη χρήση πεζικού και βαρύ πυροβολικού, όπως γίνεται με τις πρώτες γραμμές άμυνας που υπερασπίζονται τις τρεις πύλες από τις οποίες πρέπει να περάσει ο επιτιθέμενος.

Υπό αυτό το πρίσμα οι Ενετοί τοποθέτησαν τους οκτώ προμαχώνες και ανήγειραν το φρούριο του Παλαμηδίου, όπως επίσης τοποθέτησαν και τον προμαχώνα *Grimani* εκτός, στη βάση του φρουρίου απέναντι από το λιμένα του Ναυπλίου.

Οι τρεις από τους οκτώ προμαχώνες είναι τοποθετημένοι στις βάσεις κορυφών πάνω στο λόφο, τρεις ακόμα είναι τοποθετημένοι στην εσωτερική οφέλιμη επιφάνεια του λόφου, ενώ ο τελευταίος προμαχώνας είναι κυριολεκτικά σφηνωμένος πάνω στο βράχο του λόφου.

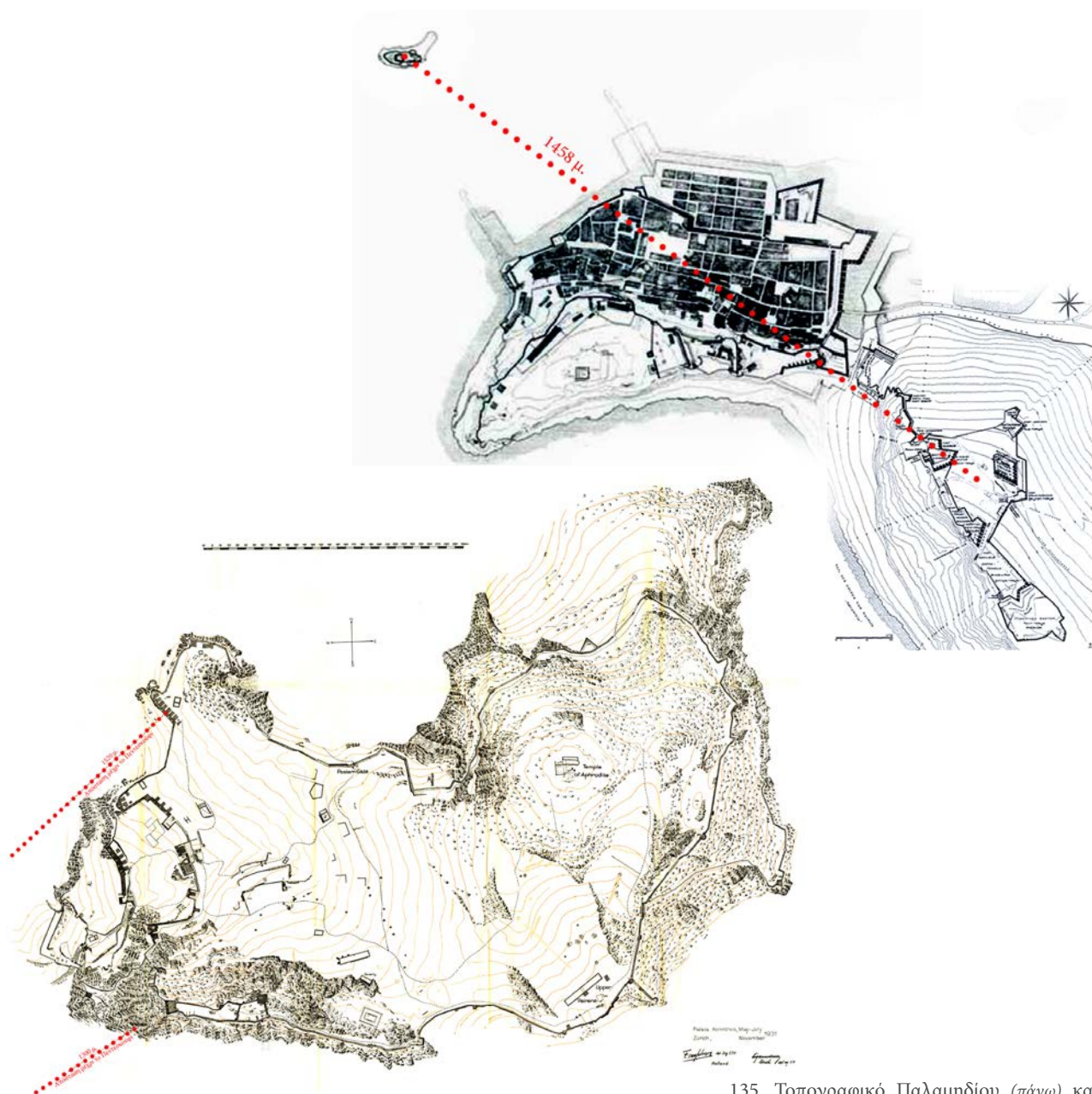
Οι τρεις προμαχώνες ο Άγιος Ανδρέας, ο Θεμιστοκλής και ο Αχιλλέας που είναι στις κορυφές του φρουρίου έχουν ανεγερθεί με βάση την διοικητική αρχή, ειδικότερα ο Άγιος Ανδρέας ή αλλιώς το Φρουραρχείο που βρίσκεται σε εξέχουσα θέση και εποπτεύει όλο το φρούριο. Οι υπόλοιποι τρεις προμαχώνες ο Μιλτιάδης, ο Επαμεινώνδας και ο Φωκίωνας βρίσκονται στα πλατώματα του φρουρίου, με τον Μιλτιάδη να αποτελεί τον πυρήνα της φρουράς, των πυρομαχικών και της τροφοδοσίας. Ενώ ο πρώτος, αλλά και τελευταίος στη σειρά περιγραφής, ο προμαχώνας *Ρόμπερ* προστέθηκε με μοναδικό σκοπό την εποπεία και υπεράσπιση της ανόδου προς το φρούριο. Όμως πρέπει να αναφερθεί η σημαντικότητα και ο ξεχωριστός ρόλος του προμαχώνα *Grimani* που είναι τοποθετημένος βόρεια, εξωτερικά του φρουρίου, στη βάση του. Σκοπός αυτού του προμαχώνα ήταν η προστασία του λιμένα του Ναυπλίου, καθώς επίσης, του δρόμου που οδηγεί στην Ακροναύπλια και της ανάβασης που οδηγεί στο φρούριο. Μολονότι το φρούριο ήταν μπροστά από την πόλη για να την προστατεύει, ένα μέρος του ήταν στραμμένο προς την πόλη αλλά και προς την ενδοχώρα, εκεί που σήμερα είναι η νέα πόλη.

Όπως πολλές φορές έχει διατυπωθεί οι προμαχώνες

134. Τοπογραφικό: Το Παλαμήδι. Η σχέση του με την ακτογραμμή και ο ρόλος του ως προστάτης της πόλης του Ναυπλίου. Το φρούριο βρίσκεται εδώ στην πρώτη γραμμή άμυνας. (file:///C:/Users/Χάρης/Downloads/EDU_FORTIFICATION_01.pdf, 4 Νοεμβρίου 2015)

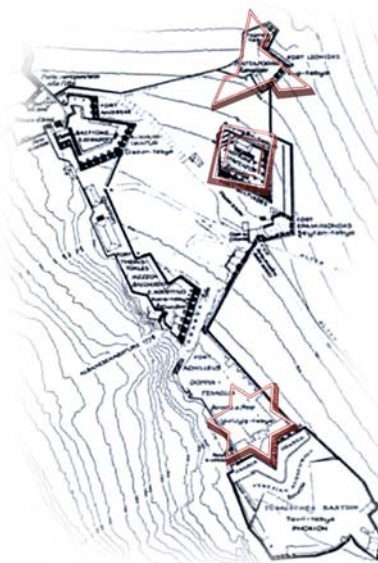
135. Τοπογραφικό Παλαμηδίου (πάνω) και Ακροκορίνθου (κάτω). Η σχέση - απόσταση φρουρίου και φρουριδίου - παρατηρητηρίου. Σύστημα ομοεπίπεδο και ανισόπεδο της θαλάσσιας γραμμής. (Προσωπικό αρχείο (επεξεργασμένο υλικό), 4 Νοεμβρίου 2015)

του Ναυπλίου είναι αυτοτελείς και αλληλοεξαρτώνται ο ένας από τον άλλο. Η συγκεκριμένη θεωρία δεν αντικατοπτρίζεται μόνο από τις εγκαταστάσεις του εκάστοτε προμαχώνα, από τον αριθμό των δεξαμενών και των θαλάμων της φρουράς, αλλά και από τη μοναδικότητα και τις αρχές οργάνωσης των επιμέρους τμημάτων του φρουρίου.

Οι προμαχώνες του Παλαμηδιού ανήκουν σε μια ειδική κατηγορία προμαχώνων τους *Απομονωμένους Προμαχώνες*. Στη συγκεκριμένη κατηγορία οι προμαχώνες είναι πλήρως αποκολλημένοι από το υπόλοιπο φρούριο, ενώ συνδέονται με αυτό μέσω μιας κινητής γέφυρας ή με τείχος και καλυμμένο διάδρομο. Στην συγκεκριμένη περίπτωση το σύνολο του φρουρίου απαρτίζεται από οκτώ ουσιαστικά απομονωμένους προμαχώνες που συνδέονται μεταξύ τους με μακρά τείχη, τα όποια ορίζουν και τις πλευρές των πολλαπλών τάφρων που βρίσκονται ενδιάμεσα των προμαχώνων. Επίσης, οι προμαχώνες συνδέονται μεταξύ τους με δρόμους ή διαβατικά και όχι με γέφυρες, ενώ τις περισσότερες φορές είναι καλυμμένοι με τείχη ενισχυμένα με τυφεκιοθυρίδες ή και κανονιοθυρίδες. Το σύστημα αυτό μας δίνει στο σύνολο του τη γενική εικόνα ενός φρουρίου με συνεχόμενα τείχη, κάτι που ουσιαστικά δεν συμβαίνει.

Ακόμη, αν παρατηρήσουμε τη μορφή των προμαχώνων φαίνεται χαρακτηριστικά πως οι περισσότεροι από αυτούς δεν έχουν τη μορφή πεντάγωνων προμαχώνων με τη μορφή βέλους, αλλά έχουν την μορφή μακρόστενων ή ισοσκελών, άλλοτε πεντάγωνων και άλλοτε τετράγωνων, ρεντουίτων. Μόνο ο *Αγ. Ανδρέας* και ο *Φωκίωνας* εμφανίζουν τα βασικά χαρακτηριστικά των προμαχώνων, καθώς είναι και ενισχυμένοι αντίστοιχα. Ουσιαστικά, επειδή οι προμαχώνες έπρεπε να πληρούν όλες τις προϋποθέσεις για να αξιολογηθούν ως αυτόνομοι, έπρεπε το αποτέλεσμα να προκύψει από τον συνδυασμό κάποιων οχυρωματικών έργων ή έστω από τα χαρακτηριστικά αυτών. Για το λόγο αυτό προμαχώνες όπως ο *Αχιλλέας*, ο *Μιλτιάδης*, ο *Επαμεινώνδας*, ο *Ρομπέρ*, ο *Grimani* ή ο *Λεωνίδας* είναι οχυρώσεις με τη μορφή ρεντουίτου και χαρακτηριστικά προμαχώνα. Για παράδειγμα, ως ρεντουίτα είναι ενισχυμένοι

136. Τοπογραφικό Παλαμηδιού. Σύγκριση και προσπάθεια ταύτισης των προμαχώνων *Αχιλλέα*, *Μιλτιάδη* και *Λεωνίδα* με τα πρότυπα σχέδια των απομονωμένων προμαχώνων. (Προσωπικό αρχείο (επεξεργασμένο υλικό), 4 Νοεμβρίου 2015)

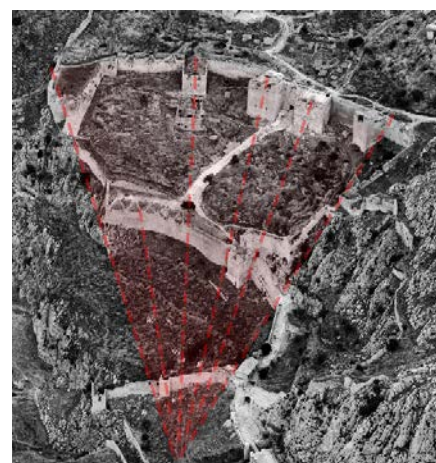
137. Πεντεσκούφι. (Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του (2006 - 2009)*, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 73, 7 Νοεμβρίου 2015)

σε όλες τις πλευρές τους με πλήρως ενισχυμένες επάλξεις και πυροβολικό. Επίσης, τον χαρακτηρισμό ως ανεξάρτητα οχυρά τον έλαβαν διότι το εκάστοτε οχυρό διαθέτει τις δικές του κινστέρνες, πυριτιδαποθήκες και τους θαλάμους της φρουράς, του διοικητή (ανά περιπτώσεις) και των χειριστών του πυροβολικού. Τέλος, ένα βασικό χαρακτηριστικό που μοιράζονται όλοι οι προμαχώνες, είναι η συχνή εναλλαγή στο ύψος του δαπέδου μέσω αναβάσεων. Κατά κύριο λόγο, οι αναβάσεις αυτές, είναι ράμπες για την ανέλκυση των πυροβόλων και τις οποίες τοποθετούσαν στις παρειές των επιπέδων. Ενώ στον Αχιλλέα και στον Φωκίωνα οι ράμπες, όπως φαίνεται και στα παραδείγματα, είναι τοποθετημένες στο κέντρο του φαραγγιού ενώ εκατέρωθεν αυτής έχουν χωροθετηθεί οι πυριτιδαποθήκες.

Τέλος, αυτό που παρατηρούμε στο Παλαμήδι είναι το γεγονός πως όλοι οι προμαχώνες διαθέτουν καταχύστρες για την ενίσχυση της άμυνας της πύλης, όπως επίσης όλα τα κρίσιμα σημεία των προμαχώνων διαθέτουν φυλάκια. Με τον Άγιο Ανδρέα να διαθέτει συνολικά πέντε φυλάκια, ικανά να εποπτεύουν το σύνολο του φρουρίου, την Ακροναύπλια και τον λιμένα.

Διαφορές στην τεχνολογική εξέλιξη του Ακροκορίνθου και του Παλαμηδίου παρατηρούνται, όπως άλλωστε είναι και προφανές, στον τρόπο άμυνας κατά του επιτιθέμενου. Μολονότι ο Ακροκόρινθος είναι ένα φρούριο πάνω σε βράχο - βουνό, δεν ήταν εύκολη η ανέλκυση βαρέως πυροβολικού από τους επιτιθέμενους. Για το λόγο αυτό, εξοπλίστηκε με πλατφόρμες, έδρανα και πυροβολικό για την υπεράσπισή του. Η γραμμή βολής των πυροβόλων εμφανίζει τη μορφή βεντάλιας στο φρούριο της Κορίνθου, σε αντίθεση με την κλασικές διαταυρούμενες γραμμές βολής των πυροβόλων του φρουρίου του Ναυπλίου, όπως συμβαίνει σε όλα τα φρούρια που ανεγέρθηκαν μετά την ανάπτυξη του πυροβολικού.

Όμως πρέπει να αναφερθεί πως ένα σημαντικό στοιχείο που έδρασε καταλυτικά στη διαφορά των γραμμών βολής είναι η τάφος, ένα οχυρωματικό έργο που είχε εφαρμοστεί πολύ πριν το πυροβολικό. Έχει χρησιμοποιηθεί επανειλημμένα

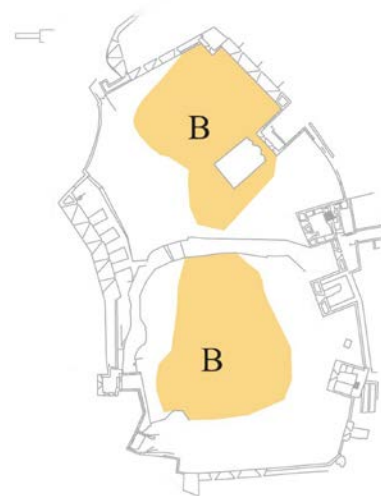

138. Οι δυτικές οχυρώσεις του Ακροκορίνθου. Από αυτή την εικόνα φαίνεται πως ο δυνητικός επιτιθέμενος βρίσκεται αντιμέτωπος στα πυρά και από τις τρεις γραμμές άμυνας των δυτικών οχυρών (πάνω), και πως ο εχθρός βρισκόταν σε μια ζώνη πυρός με σχήμα βεντάλιας (κάτω). (Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του* (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 19, 7 Νοεμβρίου 2015)

στο εσωτερικό του Παλαμηνδίου για τον διαχωρισμό και την ενίσχυση της άμυνας των προμαχώνων. Κάτι που δεν εμφανίζεται στο εσωτερικό του Ακροκόρινθου, όπως είναι φυσικό διότι δεν υπάρχουν προμαχώνες, καθώς επίσης δεν εμφανίζεται ούτε ενδιάμεσα στις τρεις πρώτες γραμμές άμυνας για την ενίσχυση της προστασίας κάθε πύλης. Παρ' όλα αυτά το φρούριο είναι ενισχυμένο με τάφρο, μπροστά από την κύρια πύλη, πάνω από την οποία υπάρχει γέφυρα.

Το στοιχείο της τάφρου ίσως να μην χρησιμοποιήθηκε στο εσωτερικό του φρουρίου λόγω της τοποθεσίας του, με την προϋπόθεση ότι δεν υπήρχε δεύτερη πρόσβαση εκτός της προϋπάρχουσας. Οπότε μια τάφρος ήταν ικανή να αποκόψει και να αποστασιοποιήσει τον εχθρό από τα τείχη. Τα παραπάνω γεγονότα σε συνδυασμό με τις επισκευές που έγιναν στα μεσαιωνικά βυζαντινά τείχη, οδήγησαν στην έλλειψη επάνδρωσης και μετασκευής των τειχών. Τέλος, ένας ακόμα λόγος που συνέβαλε στην αποτροπή της χρήσης της τάφρου, ίσως να ήταν οι κατοικίες που ήταν χωροθετημένες ενδιάμεσα των τριών πρώτων γραμμών άμυνας.

Αρχικά οι κατοικίες αυτές είχαν κατασκευαστεί για λόγους προστασίας των κατοίκων από επιδρομές ή επιθέσεις, και οι οποίες αργότερα χρησιμοποιήθηκαν από τους χρήστες του φρουρίου αποδίδοντας τους χρήσεις ζωτικής σημασίας για την λειτουργία του φρουρίου. Κατοικίες όπως αυτές, αλλά με την κατοίκηση ως γενικότερη έννοια, δεν θα συναντήσουμε στο εσωτερικό του Παλαμηνδίου. Η κατοίκηση ως έννοια αλλά και ως λειτουργία εμφανίζεται στην πόλη που βρίσκεται πίσω από το Παλαμήδι, καθώς επίσης και στην Ακροναυπλία όπου έβρισκαν καταφύγιο οι κάτοικοι του Ναυπλίου σε περιόδους κρίσης. Εξαιρέση αποτελούν οι θάλαμοι της φρουράς, των χειριστών του πυροβολικού, όπως επίσης και η κατοικία του διοικητή και των στρατηγών. Φυσικά, αν οι καταστάσεις το επέτρεπαν οι κάτοικοι μπορεί να διέφευγαν και στο εσωτερικό του φρουρίου έως ότου περάσει η κρίση, συγκεντρωμένοι σε κάποια τάφρο ή στο εσωτερικό κάποιου προμαχώνα, μια λειτουργία που ίσως και να μην είχε προβλεφθεί από τους μηχανικούς.

139. Οι δυτικές οχυρώσεις του Ακροκόρινθου, Από αυτή την εικόνα φαίνεται πως ο δυνητικός επιτιθέμενος βρίσκεται εγκλωβισμένος στα πυρά και από τις τρεις γραμμές άμυνας των δυτικών οχυρών. Επίσης, οι περιοχές μαρκαρισμένες με πορτοκαλί χρώμα υποδεικνύουν την περιοχή που είχε αναπτυχθεί οικισμός Βυζαντινών και Οθωμανικών χρόνων. (Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του* (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 113, 7 Νοεμβρίου 2015)

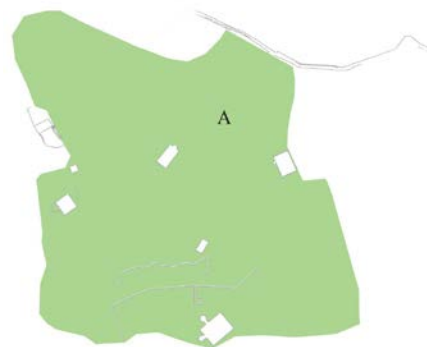

Κι εδώ επιστρέφουμε στη σημαντικότητα του τοπίου και στην προσαρμογή του φρουρίου στις συνθήκες τις περιοχής. Οι κάτοικοι του Ναυπλίου είχαν πιο άμεση πρόσβαση στην προστασία που εξασφάλιζε το Παλαμήδι σε σχέση με την προστασία που εξασφάλιζε ο Ακροκόρινθος. Φυσικά κάτι τέτοιο ήταν δυνατό λόγω της τοποθεσίας του βράχου πάνω στον οποίο ανεγέρθει το φρούριο. Κατά αυτόν τον τρόπο ήταν πιο εύκολο να καταφύγει ένας κάτοικος του Ναυπλίου στο Παλαμήδι από ότι ένας κάτοικος της Κορίνθου στον Ακροκόρινθο. Το Παμαδήδι όχι μόνο είναι πιο κοντά στην πόλη αλλά διαθέτει περισσότερες και πιο “ομαλές” αναβάσεις σε σχέση με τον Ακροκόρινθο.

Στοιχεία όπως αυτά, απαντώνται ως επί το πλείστον και στην αρχιτεκτονική του εκάστοτε φρουρίου. Το Παλαμήδι είναι ένα σύγχρονο φρούριο, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ενώ ο Ακροκόρινθος είναι ένα μεσαιωνικό εκκλησιαστικό φρούριοσχεδιασμένο με βάση τα μορφολογικά χαρακτηριστικά της επίσημης βυζαντινής αρχιτεκτονικής.

Οι μεσοβυζαντινές οχυρώσεις του Ακροκορίνθου αποτέλεσαν ένα από τα σημαντικότερα μεσοβυζαντινά οικοδομικά προγράμματα της αυτοκρατορίας στη Νότια Ελλάδα. Τότε υλοποιείται η οριστική χάραξη των τειχών, η οποία σώζεται έως και σήμερα, όπως υποδεικνύουν τα τμήματα που διατηρούνται σε όλη σχεδόν την περίμετρο. Η αμυντική οργάνωση ακολουθεί τα γνωστά βυζαντινά πρότυπα και προσαρμόζεται στα δεδομένα του χώρου. Τα βασικά στοιχεία της μεσοβυζαντινής οχύρωσης είναι η γραμμή του περιβόλου που ακολουθεί εν πολλοίς εκείνη του αρχαίου τείχους. Τα τείχη αξιοποιούν και ενσωματώνουν λειτουργικά τις παλαιότερες αμυντικές κατασκευές, όπως τον μεγάλο νότιο πύργο στο συγκρότημα της εσωτερικής κεντρικής πύλης, καθώς και τον βόρειο και νότιο “ψευδο-προμαχώνα” στην ίδια γραμμή άμυνας. Η αξιοποίηση των αρχαίων δομών και η ενσωμάτωσή τους στις βυζαντινές οχυρώσεις αποτελεί τον κανόνα σε όλες τις θέσεις που υπήρχαν παλαιότερα τείχη.

Η χάραξη του περιβόλου εκμεταλλεύεται στο μέγιστο βαθμό τη φυσική οχύρωση της θέσης. Ο βράχος

140. Εσωτερικά των δυτικών οχυρώσεων του Ακροκορίνθου, Εδώ βρισκόμαστε ανατολικά των δυτικών οχυρώσεων του φρουρίου. Η περιοχή που είναι μαρκαρισμένη με πράσινο μας υποδηλώνει την ανάπτυξη οικισμού κατά τους Οθωμανικούς χρόνους. (Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ* και η ανάδειξή του (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 113, 7 Νοεμβρίου 2015)

141. Το δυτικό τμήμα της νότιας Ακρόπολης του Ακροκορίνθου. (Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ* και η ανάδειξή του (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 86, 7 Νοεμβρίου 2015)

περιβάλλεται από έναν απλό **περίβολο** με μήκος 2,700 μ., στον οποίο είναι αρθρωμένοι δύο μικροί πύργοι στην σχετικά ευάλωτη νότια πλευρά. Ο πρώτος τετραγωνικής διατομής και ο δεύτερος τριγωνικής. Ένας ακόμη ορθογωνικός πύργος που βρίσκεται στη βόρεια πλευρά, ίσως να χρονολογείται σε οψιμότερη περίοδο. Δεν μπορεί, όμως, να αποκλειστεί η πιθανότητα να υπήρχαν κι άλλοι πύργοι σε σημεία που δεν σώζονται τα μεσαιωνικά τείχη ή να έχουν αντικατασταθεί από μεταγενέστερες κατασκευές. Κάτι τέτοιο όμως δεν αλλάζει το γεγονός της απολύτως σποραδικής χρήσης τους. Άλλωστε, οι πύργοι υποκαθίστανται στον Ακροκόρινθο από «ψευδοπύργους» (είτε από «ψευδοπρομαχώνες» κατά τη νεώτερη ορολογία, οι οποίοι κατά κύριο λόγο είναι άμορφες πλατφόρμες τηλεβόλων όπλων) που σχηματίζονται από τις έντονες πτυχώσεις του περιβόλου όταν ακολουθεί τις έντονες αλλαγές του εδάφους.⁷⁸

Η απρόσιτη θέση του κάστρου έδωσε τη δυνατότητα στους βυζαντινούς να ανεγείρουν ένα φρούριο ύψους περίπου 5 μ., το οποίο καταλήγει σε περιμετρική οδό με οδοντωτές επάλξεις, από όπου πολεμούσαν οι αμυνόμενοι.

Η έμφαση στην άμυνα του λόφου συγκεντρώθηκε στο πλέον πιο ευάλωτο σημείο της δυτικής πλευράς του φρουρίου, όπου βρίσκεται και η βασικότερη είσοδος του. Η ανάγκη για αυξημένη αμυντική και αποτρεπτική ισχύ αφ' ενός, καθώς επίσης προβολής και επίδειξης της αυτοκρατορικής δύναμης στην «επίσημη» όψη με την μεγάλη κεντρική πύλη του κάστρου αφ' ετέρου, οδήγησε στο σχεδιασμό και στην εκτέλεση ενός εντυπωσιακού οχυρωματικού έργου. Το σύστημα της δυτικής οχύρωσης αποτελείται από δύο περιβόλους, οι οποίοι συνδέονται στα άκρα.

Η σημερινή εικόνα του φρουρίου οφείλεται σε ένα αμάλαμα μεταγενέστερων επισκευών και προσθηκών, βάσει των οποίων ενισχύθηκαν τα τείχη για να αντισταθούν στην ανεπτυγμένη δύναμη του πυροβολικού. Στις κορυφές αυτών τοποθετήθηκαν σειρές από κανονιοθυρίδες με βόρειο προσανατολισμό και τυφεκιοθυρίδες. Οι βυζαντινές οχυρώσεις αρχικά ήταν ενισχυμένες με μεγάλους πύργους, με

78. Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του* (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25^Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 45, 7 Νοεμβρίου 2015

142. Η εξωτερική πλευρά της πρώτης πύλης του Ακροκορίνθου. (Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του* (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25^Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 100, 7 Νοεμβρίου 2015)

143. Η εξωτερική πλευρά της δεύτερης πύλης του Ακροκορίνθου. (Προσωπικό αρχείο, 8 Νοεμβρίου 2015)

το νοτιότερο κτισμένο πάνω στο βράχο. Ο πύργος υπερείχε των τειχών, χωρίς όμως να εξέχει της όψης του μεταπυργίου. Οι υπόλοιποι είτε κατεδαφίστηκαν είτε τροποποιήθηκαν στις νεώτερες μετασκευές, όπως προδίδουν τα ίχνη τους και επιβεβαιώνουν οι αποτυπώσεις των Ενετών μηχανικών του 17^{ου} αιώνα.

Ξεκινώντας από την βασική είσοδο του φρουρίου, που βρίσκεται στο νότιο άκρο της δεύτερης δυτικής αμυντικής γραμμής, ο μηχανικός την τοποθέτησε με τρόπο που να επιτυγχάνεται η μέγιστη δυνατή ασφάλεια. Το γεγονός αυτό δείχνει ότι δεν υπήρχε οπτική επαφή, άρα δεν ήταν ευπρόσβλητη από τους επιτιθέμενους, προκειμένου να μην είναι εφικτή η κατά μέτωπο επίθεση εναντίον της. Για αυτό το λόγο η πύλη τοποθετήθηκε στο νότιο άκρο του τείχους και κάθετα προς την οχύρωση, προφυλαγμένη μέσα σε ένα σύνθετο σύστημα αμυντικών οχυρώσεων, που παρά τις μεταγενέστερες επεμβάσεις διατηρεί τον βυζαντινό της χαρακτήρα. Συγκεκριμένα ανοίγεται στη βάση πύργου που διέθετε περισσότερους ορόφους. Δυτικά, που είναι η πιο ευάλωτη πλευρά, η πύλη προστατεύεται από δεύτερο πύργο που διατηρεί την μεσαιωνική του μορφή.

Η τρίτη εσωτερική γραμμή διαμορφώνεται ακολουθώντας τα διαχρονικά πρότυπα, ίσως και λόγω της προσαρμογής της πάνω στα υφιστάμενα λείψανα της αρχαίας οχύρωσης. Το τείχος έχει την μορφή ενός C και απαρτίζεται από ένα μέτωπο που φράσσει την πρόσβαση στο εσωτερικό του κάστρου. Δύο συγκλίνοντες βραχίονες στα άκρα του που προβάλλουν από βορρά και νότο κατευθύνονται δυτικά, φθάνοντας έως την εξωτερική γραμμή άμυνας. Το κεντρικό τμήμα της τρίτης γραμμής άμυνας ενισχύεται από έξι πύργους, εκ των οποίων οι τέσσερις είναι ορθογωνικοί και οι δύο τελευταίοι χωροθετούνται στις γωνίες που διαμορφώνει το τείχος, προβάλλοντας στον χώρο ως τριγωνικοί. Οι δύο βραχίονες της οχύρωσης καταλήγουν σε ισχυρές υπερυψωμένες πλατφόρμες γης (οι οποίες ίσως να αποτελούν την πρωτόλεια μορφή των προμαχώνων του 18^{ου} αιώνα), ακολουθώντας την διάταξη της αρχαίας αμυντικής οργάνωσης. Μολονότι

144. Η εσωτερική πλευρά της δεύτερης πύλης του Ακροκορίνθου. (Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του* (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 58, 7 Νοεμβρίου 2015)

145. Η εξωτερική πλευρά της τρίτης πύλης του Ακροκορίνθου. (Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του* (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 59, 7 Νοεμβρίου 2015)

το φρούριο έχει δεχθεί πλήθος μετασκευών, προσθηκών, κατεδαφίσεων και συμπληρώσεων, ο βυζαντινός χαρακτήρας έχει μείνει αναλλοίωτος.

Εισερχόμενος, ύστερα από μία επιτυχημένη κατάκτηση του χώρου ενδιάμεσα του πρώτου και του δεύτερου δυτικού τείχους, ο δυνητικός επιτιθέμενος στον κενό χώρο ενδιάμεσα στο δεύτερο και τρίτο δυτικό τείχος αντικρίζει να υψώνεται εντυπωσιακό το ισχυρό τείχος με τους ογκώδεις πύργους. Περιτριγυρισμένος από τα ψηλά τείχη, ήταν αναγκασμένος να διασχίσει έναν ανηφορικό χώρο απολύτως ακάλυπτος στα πυρά των αμυνόμενων. Η πύλη προστατεύεται εκατέρωθεν από δύο πύργους, οι οποίοι δεν υπάγονται σε κάποια παγιωμένη μορφή, καθώς είναι τοποθετημένη στο μέσο των τειχών.

Η αμυντική τεχνολογία που εφαρμόστηκε στον μεσοβυζαντινό Ακροκόρινθο είναι η απολύτως στοιχειώδης, όπως οδοντωτές επάλξεις στις οποίες η πρόσβαση εξασφαλίζεται με κτιστές κλίμακες. Ακόμη, είναι ενισχυμένες με ελάχιστες τοξοθυρίδες, διευθετημένες στους ορθογωνικούς πύργους σε κλειστούς χώρους, κάτω από τα δώματα. Το συγκεκριμένο σύμπλεγμα αποτελεί τυπική διαμόρφωση που αντικατοπτρίζεται στην μεσοβυζαντινή οχυρωματική. Από τις πυλίδες που ανοίγονται στον περίβολο του φρουρίου, βυζαντινές μπορούν να θεωρηθούν με ασφάλεια η πύλη στη βόρεια χαράδρα και η πύλη που προστατεύεται από το μεταγενέστερο νοτιοανατολικό προτείχισμα. Ενώ οι τελευταίες πύλες του φρουρίου, είναι μεταγενέστερες καθώς συνδέονται με την κατασκευή των υστερότερων προτειχισμάτων.

Το μεγαλύτερο μέρος του ανοικοδομημένου Ακροκορίνθου μπορεί να χρονολογηθεί με σχετική ασφάλεια, τόσο από τα τυπολογικά όσο και από τα μορφολογικά χαρακτηριστικά, στην μέση βυζαντινή περίοδο.

Από την τρίτη δεκαετία του 14^{ου} αιώνα, η περιοχή αρχίζει να παρακμάζει ως αποτέλεσμα των συγκρούσεων μεταξύ Βυζαντινών του Μυστρά και των Φράγκων, εξ αιτίας των επιδρομών των Καταλανών και των Τούρκων, αλλά λόγω και φυσικών καταστροφών όπως του σεισμού του 1320 και της πανώλης του 1348 που αποδεκατίζει τον πληθυσμό. Μέσα σε

146. Η έβδομη κατά σειρά πύλη του Ακροκορίνθου. Χωροθετημένη μπροστά από τον Ενετικό στρατώνα, πριν από τις εργασίες αποκατάστασης. (Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του (2006 - 2009)*, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 108, 7 Νοεμβρίου 2015)

147. Η έβδομη κατά σειρά πύλη του Ακροκορίνθου. Χωροθετημένη μπροστά από τον Ενετικό στρατώνα, μετά από τις εργασίες αποκατάστασης. (Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του (2006 - 2009)*, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 109, 7 Νοεμβρίου 2015)

αυτό το κλίμα ανασφάλειας, η πόλη αλλάζει χέρια: το 1358 διοικείται από τον φλωρεντινό οίκο των Acciaiuoli. Το φρούριο μένει στα χέρια των Βυζαντινών μέχρι την παράδοσή του στους Οθωμανούς το 1458, με ένα μικρή αλλαγή μεταξύ του 1400 και 1404, όταν πωλήθηκε προσωρινά στους Ιωαννίτες Ιππότες της Ρόδου.⁷⁹

Παρ' όλες τις παραπάνω πληροφορίες, μικρά τμήματα του φρουρίου μπορούν να αποδοθούν με μια σχετική ασφάλεια στους Φράγκους. Στην περίοδο των Ιωαννιτών Ιπποτών ή της Παλαιολογίας περιόδου, μπορεί να χρονολογηθεί η πρώτη φάση της εξωτερικής οχύρωσης με τον ορθογωνικής κάτοψης πύργο ανοικτό στο μέσον. Το τείχος έχει υποστεί πολλές μετασκευές στην πύλη και βόρεια αυτής, καθώς και στον προμαχώνα της βόρειας απόληξης.

Αρκετά κτίσματα του φρουρίου, κυρίως τα τρία τεμένη, χρονολογούνται από την περίοδο της Α' Τουρκοκρατίας (1458 - 1687), η ανοικοδόμηση των οποίων ξεκίνησε αμέσως μετά την κατάληψη της Κορίνθου το 1458.

Παρά τις εκτεταμένες κατασκευές των Οθωμανών στο παλίμψηστο της Ακροκορίνθου, πρέπει να αναφερθεί το έντονο αποτύπωμα των Ενετών κατά την, αν και σύντομη, κυριαρχία τους (1687 - 1715). Δύο μεγάλοι ναοί, καθώς επίσης οι μεγάλες και σημαντικές επεμβάσεις στα τείχη, προδίδουν την σημασία που απέδιδε η Γαληνοτάτη στην Κόρινθο και στο φρούριό της.

Παρά το πλήθος φθορών που είχαν επέλθει στον Ακροκόρινθο, καιρικών και πολιορκητικών, δημιουργήθηκε η αδήριτη ανάγκη για προστασία και οχύρωση, η οποία διατηρούσε έως τότε αναλλοίωτα τα μεσαιωνικά χαρακτηριστικά της. Με την έλευση του 15^{ου} αιώνα το φρούριο κατέσκει ικανό να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις της νέας πολεμικής τεχνολογίας του πυροβολικού. Την εμφάνισή τους κάνουν οι οπές που είχαν ανοιχτεί σε εκτεταμένα τμήματα στη βάση του τείχους για την εγκατάσταση πυροβόλων όπλων. Πρόκειται για τις πρώτες απόπειρες για την εφαρμογή πυροβόλων όπλων σε μεσαιωνικά τείχη και δεν μπορούν παρά να χρονολογηθούν στην Α' Τουρκοκρατία. Στην περίοδο αυτή

79. Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του* (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 75, 7 Νοεμβρίου 2015

148. Οθωμανικό Τέμενος. Εσωτερικά των δυτικών οχυρώσεων. (Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του* (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 23, 8 Νοεμβρίου 2015)

149. Ο ναός του Αγίου Δημητρίου. Ιερός ναός της ενετικής περιόδου. (Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του* (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 21, 8 Νοεμβρίου 2015)

πρέπει να καταλογηθούν όλες οι παρεμβάσεις που έχουν στοιχεία από τη νέα οχυρωματική τεχνολογία. Οθωμανικές κατασκευές μπορούν να θεωρηθούν και η ακρόπολη στα νοτιοδυτικά του φρουρίου, που διαιρείται σε δύο περιβόλους, όπως επίσης η τάφος πριν την είσοδο στο φρούριο και τέλος, το διατείχισμα που καλύπτει την πρόσβαση μεταξύ των δύο πρώτων πυλών. Κάποιες άλλες επεμβάσεις που εφαρμόστηκαν στον περίβολο του φρουρίου, ήταν κάποιες ενισχύσεις των τειχών για την αντοχή τους στα τηλεβόλα όπλα και η κατασκευή δωματών με κανονιοθυρίδες. Οι παραπάνω επεμβάσεις φαίνονται χαρακτηριστικά στις πλατφόρμες και στα batteries στη δυτική πλευρά του φρουρίου, όπως και στη νότια ακρόπολη. Οι συγκεκριμένες θα μπορούσαν να συνδεθούν και με την επόμενη φάση της οχυρωματικής τεχνολογίας και να αποδοθούν στην Ενετική περίοδο, με χαρακτηριστικό τις πλατφόρμες οι οποίες ίσως και να αποτελούν μια πρωτόλεια μορφή προμαχώνων ή ίσως μια προσπάθεια απομίμησης προμαχώνα.

Βέβαια, όταν οι Ένετοι καταλαμβάνουν το Μορηά η οχυρωματική τεχνολογία έχει εξελιχθεί δραματικά και επικρατεί πλήρως το προμαχωνικό σύστημα, όχι μόνο στον Ακροκόρινθο αλλά και στην Κέρκυρα. Στον Ακροκόρινθο, όπως προκύπτει από τα σχέδια που προέρχονται από το αρχείο της Βενετίας και είναι ως επί το πλείστον αδημοσίευτα, οι μηχανικοί της Γαληνοτάτης πρότειναν δραστικό εκσυγχρονισμό του φρουρίου με βάση τα νέα συστήματα και όχι προσθήκες της μορφής που σώζονται σήμερα στο κάστρο και οι οποίες, στις πλείστες των περιπτώσεων, φαίνεται ότι πρέπει να αποδοθούν στους Οθωμανούς.⁸⁰ Στις επεμβάσεις των Ενετών περιλαμβάνονται τείχη με πυκνή διάταξη τυφεκιοθυρίδων στο επίπεδο των οδοντωτών επάλξεων, προκειμένου να δημιουργηθούν εκτεταμένες γραμμές πυρός. Πολλές από τις κατασκευές στις απολήξεις των τειχών θα μπορούσαν να χρονολογηθούν αρκετά αργότερα, στην περίοδο της Β' Τουρκοκρατίας (1715 - 1823). Οι δύο εξωτερικές πύλες του δυτικού περιβόλου μετασκευάστηκαν και επισκευάστηκαν σε μεγάλο βαθμό από τους Οθωμανούς, ενώ μεγάλα

80. Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του* (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 109, 7 Νοεμβρίου 2015

150. Η Ακρόπολη στα νότια - νοτιοδυτικά του Ακροκόρινθου. (Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του* (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 85, 7 Νοεμβρίου 2015)

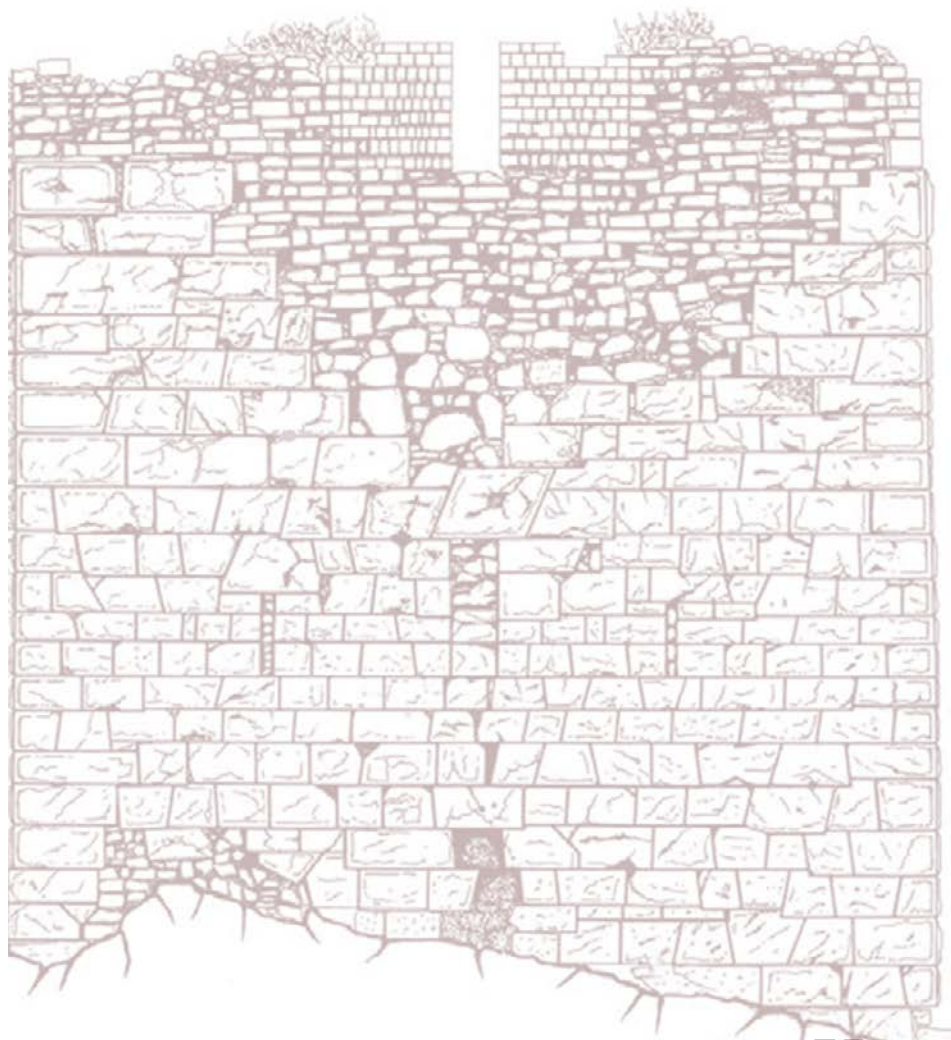
τμήματα των μετασκευασμένων μεσαιωνικών τειχών που δεν αντικαταστάθηκαν, είτε επεδύθηκαν είτε αρμολογήθηκαν με δραστικό τρόπο.

Εν κατακλείδι, οι ενετοτουρκικές επεμβάσεις διαμόρφωσαν ως επί το πλείστον την τελική εικόνα του Ακροκορίνθου, όχι μόνο μέσω των νέων κατασκευών, αλλά και με πλήθος τοπικών επιδιορθώσεων που περιελάμβανε απλά αρμολογήματα μέχρι και επενδύσεις σε μεσαιωνικά μεταπύργια.

151. Αναλημματικοί τοίχοι στην περιοχή της Βυζαντινής δεξαμενής. Η περιοχή των αναλημμάτων με την βυζαντινή κινστέρνα και το οθωμανικό τέμενος (μετά τις εργασίες αποκατάστασης πάνω και κάτω το εσωτερικό της δεξαμενής). (Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του (2006 - 2009)*, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 97, 7 Νοεμβρίου 2015)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ .07

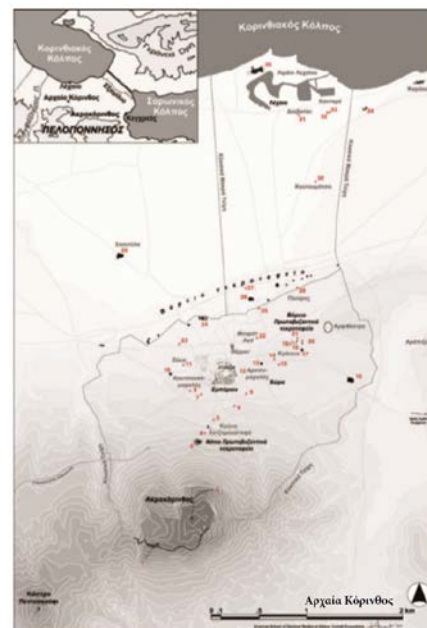
Η Επιρροή της Πόλης στην Ανοικοδόμηση των Τειχών_

Με μακροσκοπική ματιά, σε αστική κλίμακα πλέον, αυτά τα δύο φρούρια - προστάτες παραθαλάσσιων πόλεων έχουν επηρεάσει διαφορετικά την αστική ανάπτυξη των πόλεων τους. Σε αυτό, όπως ήταν άλλωστε φυσικό, έδρασε καταλυτικά και η θέση του ορεινού όγκου σε σχέση με το λιμάνι της κάθε περιοχής.

Παρ' όλο που η απόσταση Παλαμηδίου - Λιμανιού Ναυπλίου και η απόσταση Ακροκορίνθου - Λιμανιού Λεχαίου είναι αρκετά διαφορετική, παρατηρείται πως οι πόλεις είχαν την τάση να “ανελιχθούν” πάνω στον ορεινό όγκο. Τέτοιου είδους φαινόμενο ήταν απόλυτα λογικό εκείνες τις περιόδους, καθώς ήταν συχνές οι επιδρομές και οι παραθαλάσσιου τύπου πόλεις ήταν οι άμεσα προσβλήσιμες.

Η Αρχαία Κόρινθος, κατά τις περιόδους ανάπτυξης της, ήταν μια πόλη μπροστά στο λιμάνι του Λεχαίου η οποία αναπτυσσόταν προς το εσωτερικό της περιοχής, έχοντας όπως είπαμε την τάση να “γαντζωθεί” πάνω στον ορεινό όγκο. Αυτό μαρτυρείται από τα ερείπια και τα χνάρια των Κλασικών Μακρών Τειχών της Αρχαίας Κορίνθου. Τα τείχη αυτά ήταν σχεδόν παράλληλα, ξεκινούσαν από το λιμάνι ανέβαιναν προς την ακρόπολη και συναντούσαν τον περίβολο του φρουρίου. Κατά αυτό τον τρόπο σχημάτιζαν ένα “πέταλο” ή ένα ύψιλον εγκλωβίζοντας μέσα τους μια λωρίδα γης μέσα στην οποία είχε αναπτυχθεί η Αρχαία Κόρινθος.

Σύγχρονη είναι η κατασκευή του αμυντικού περιβόλου της πόλης κατά την Πρωτοβυζαντινή περίοδο. Το περίγραμμα του αμυντικού αυτού περιβόλου είχε τον χαρακτήρα ορίου για τον αστικό ιστό, όπως τεκμηριώνει και η ανάπτυξη των μεσαιωνικών συνοικιών εντός αυτού. Η νέα οχύρωση αποκόπτει την πόλη από την ακρόπολή της, τον Ακροκόρινθο, ο ρόλος του οποίου στο νέο αμυντικό σύστημα διαφοροποιείται. Η απομακρυσμένη θέση του καθιστά ιδιαίτερη την ερμηνεία της λειτουργίας του στην αμυντική θωράκιση της πόλης και του λιμανιού, καθώς φαίνεται πως υπήρξε η τάση για ανάπτυξη οικισμών σε δύο πυρήνες. Δραστηριότητες κατοίκησης

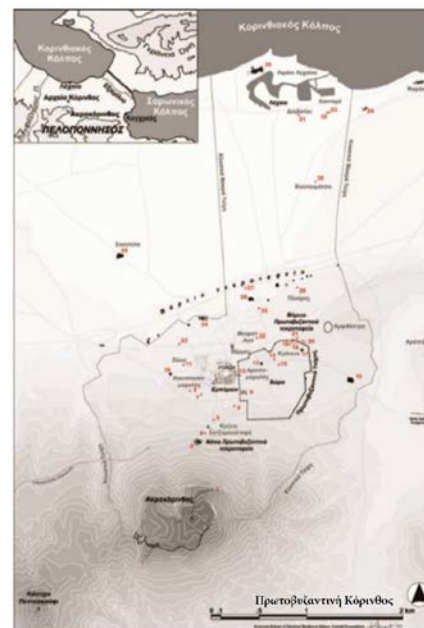
152. Τοπογραφικό της Αρχαίας Κορίνθου. Απεικόνιση των Κλασικών Μακρών Τειχών. Χαρακτηριστικό είναι το τμήμα όπου τα Μακρά Τείχη χαράζουν τμήμα του περιβόλου του Ακροκορίνθου. (Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του (2006 - 2009)*, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 97, 10 Νοεμβρίου 2015)

επαληθεύονται από την εύρεση δεκάδων αρχιτεκτονικών μελών από πρωτοβυζαντινά κτίρια και κινστέρνων. Η τεκμηριωμένη, από τα παραπάνω, κατοίκηση του Ακροκορίνθου προϋπέθετε στοιχειώδη ασφάλεια, άρα και οχυρωματικά έργα. Τέτοιου είδους ήταν οι ανάγκες που πυροδότησαν τις πρώτες επισκευές στις οχυρώσεις του Ακροκορίνθου, όταν αυτές καταστράφηκαν κατά τους Ρωμαϊκούς πολέμους.

Στους επόμενους, δύσκολους Μεταβατικούς αιώνες, η Κόρινθος εξακολουθεί να διατηρεί τον αστικό της χαρακτήρα με δραστηριότητα που ανιχνεύεται μέσα, αλλά και έξω από τα πρωτοβυζαντινά τείχη της κάτω πόλης. Η «καστροποίηση» του πρώιμου μεσαίωνα, η κατάργηση των αστικών λειτουργιών και η συρρίκνωση των πόλεων σε κάστρα, στην Κόρινθο λαμβάνουν ιδιόζουσα μορφή. Η θεματική πρωτεύουσα διαθέτει δύο κάστρα, εκείνο της κάτω πόλης και τον Ακροκόρινθο όπως ήδη αναφέρθηκε.

Στην μέση βυζαντινή περίοδο, η Κόρινθος αναπτύσσεται ταχύτατα και εξελίσσεται σε μεγάλο οικονομικό κέντρο. Η ακμή της αποτυπώνεται και στην πολεοδομικής του αστικού αστικού⁸¹, καταλαμβάνοντας εκτεταμένες περιοχές, μεταξύ του πρωτοβυζαντινού περιβόλου και των αρχαίων Κλασικών Μακρών Τειχών. Βέβαια, τα παλαιά πρωτοβυζαντινά τείχη της πόλης ίσως να μην πλέον αξιόπιστα, όπως προκύπτει άλλωστε από την άλωση και λεηλασία της Κόρινθου από το Νορμανδό βασιλιά της Σικελίας Ρογήρο Β' το 1147. Αντίθετα, τα τείχη του Ακροκορίνθου ορθώνονται ακόμα ισχυρότερα, καθώς γνωρίζει σημαντική αστική ανάπτυξη στο εσωτερικό του. Οι νέες οχυρώσεις που προστέθηκαν οδηγούν στο συμπέρασμα ότι είχε αποκτήσει πλέον προέχοντα ρόλο στην Κόρινθο. Την ίδια περίοδο, δύο κορυφές στο εσωτερικό του ορεινού όγκου που προσφέρουν εποπτεία σε ένα μεγάλο τμήμα της Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδας, καθώς και στον Κορινθιακό και Σαρωνικό κόλπο, αποκτούν από ένα μεγάλο ορθογωνικό πύργο.

Οι μεσοβυζαντινές οχυρώσεις του Ακροκορίνθου αποτέλεσαν ένα από τα σημαντικότερα μεσοβυζαντινά οικοδομικά προγράμματα της αυτοκρατορίας στη Νότια

153. Τοπογραφικό της Πρωτοβυζαντινής Κόρινθου. Απεικόνιση του Πρωτοβυζαντινού Τείχους. Εδώ παρατηρούμε πως λείπει τμήμα των Μακρών Τειχών της Αρχαίας Κόρινθου και πως, το Πρωτοβυζαντινό Τείχος έχει το χαρακτήρα όριου για τον αστικό ιστό. (Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του* (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 97, 10 Νοεμβρίου 2015)

81. Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του* (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 40, 7 Νοεμβρίου 2015

82. Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του* (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 43, 7 Νοεμβρίου 2015

Ελλάδα⁸². Τότε υλοποιήθηκε και η οριστική χάραξη των τειχών, η οποία σώζεται έως και σήμερα, όπως υποδεικνύουν τα τμήματα που διατηρούνται σε όλο σχεδόν το μήκος του περιβόλου. Η οργάνωση της άμυνας ακολουθεί γνωστά βυζαντινά πρότυπα και προσαρμόζεται πλήρως στα δεδομένα του χώρου, με τα βασικά στοιχεία της οργάνωσης των μεσοβυζαντινών οχυρώσεων να έχουν αναλυθεί στην προηγούμενη ενότητα.

Αργότερα κατά την φεουδαρχική κατάκτηση του Μορφή, η Κόρινθος ενσωματώνεται στο νεοϊδρυθέν φραγκικό Πριγκιπάτο της Αχαΐας και έμεινε το μεγαλύτερο στρατηγικό και οικονομικό σημείο ελέγχου της Πελοποννήσου. Μετά από μια περίοδο αβεβαιότητας, όπως θα μπορούσε κάποιος να πει, η πόλη γνωρίζει μια νέα ανάπτυξη από τα μέσα του 13^{ου} αιώνα, η οποία αποτυπώνεται τόσο στα οικοδομικά κατάλοιπα όσο και στα κινητά ευρήματα που προδίδουν μια δυναμική και εξωστρεφή οικονομία. Εκείνη την περίοδο η πόλη αρχίζει να διαχέεται και εκωτερικά των Κλασικών Μακρών Τειχών.

Από την τρίτη δεκαετία του 14^{ου} αιώνα, όπως έχει ήδη αναφερθεί στα τέλη της προηγούμενης παραγράφου, η περιοχή αρχίζει να παρακμάζει ως αποτέλεσμα συγκρούσεων μεταξύ Βυζαντινών και Φράγκων. Έτσι, τα μέσα του 14^{ου} αιώνα, σύμφωνα από γραπτές μαρτυρίες της εποχής, η Κόρινθος πλέον ταυτίζεται με τον Ακροκόρινθο, ενώ λίγες δεκαετίες αργότερα η κάτω πόλη έχει πλέον ερημώσει τελείως.^{83, 84} Ο μεσαιωνικός οικισμός ξεκινά να αναπτύσσεται προς τα ανατολικά του λόφου, πίσω από την εσωτερική γραμμή οχύρωσης. Το φρούριο παρέμεινε στα χέρια των Βυζαντινών μέχρι την παράδοσή του στους Οθωμανούς το 1458.

Κατακτώντας οι Οθωμανοί το 1458 τον Ακροκόρινθο, οι οικοδομικές δραστηριότητες αναπτύσσονται με ραγδαίους ρυθμούς. Ο οικισμός πίσω από την εσωτερική γραμμή άμυνας αρχίζει να αναπτύσσεται και σταδιακά επεκτείνεται ακόμη ανατολικότερα, προς την τρίκλιτη βασιλική εκκλησία που είχε κτιστεί στο ανώτατο σημείο του ορεινού όγκου, και προς τα δυτικά ενδιάμεσως της δεύτερης και τρίτης γραμμής άμυνας. Μάλιστα, στον 17^ο αιώνα, ο πληθυσμός είναι χωρισμένος σε μωαμεθανούς και χριστιανούς, όπου οι μεν

154. Τοπογραφικό της Μεσοβυζαντινής Κόρινθου. Απεικόνιση του Μεσοβυζαντινού Τείχους του Ακροκόρινθου. Ο περίβολος παίρνει την τελική του μορφή, την οποία διατηρεί μέχρι και σήμερα. Εδώ η Αρχαία Κόρινθος αναπτύσσεται μέχρι και τα ερείπια - αποτυπώματα των Κλασικών Μακρών Τειχών. (Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του* (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25^Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 97, 10 Νοεμβρίου 2015)

83. Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του* (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25^Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 74, 7 Νοεμβρίου 2015

84. Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του* (2006 - 2009), ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25^Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 75, 7 Νοεμβρίου 2015

πρώτοι κατοικούν ανατολικά της εσωτερικής γραμμής και οι δε δεύτεροι δυτικά της εσωτερικής γραμμής άμυνας. Ύστερα από δύο αιώνες έρχεται η σύντομη όμως σημαντική κυριαρχία των Ενετών, η οποία κρατάει μόλις είκοσι οκτώ χρόνια για να επανακαταλυθεί και πάλι από τους Οθωμανούς. Μετά την Οθωμανική επανακατάκτηση, το φρούριο εξακολουθεί να κατοικείται και ο κάτω οικισμός της Κορίνθου αρχίζει να αναπτύσσεται ραγδαία. Ο Ακροκόρινθος παραμένει κατοικημένος και μετά την απελευθέρωση του 1823, όπου και εκδιώχθηκαν οι μωαμεθανοί μέσα από φρούριο.⁸⁵

Η Κόρινθος και ο Ακροκόρινθος συνέχισαν να κατοικούνται μέχρι και το 1858, όπου ένας μεγάλος σεισμός κατέστρεψε σχεδόν ολοσχερώς την μέχρι τότε Αρχαία Κόρινθο. Κατ' αυτό τον τρόπο ο μεγάλος σεισμός το Φεβρουάριο του 1858 θα κτίσουν τη νέα πόλη της Κορίνθου στη σημερινή της θέση, ύστερα από διάταγμα του βασιλιά Όθωνα στις 19 Μαρτίου του ίδιου έτους, και θα γίνει πολεοδομικό υπόδειγμα της νεώτερης Ελλάδας.

Σε αυτή τη χρονική περίοδο ουσιαστικά έχουμε και το τέλος της άμεσης αλληλεπίδρασης πόλης και φρουρίου, καθώς πλέον έπαψαν οι οχυρώσεις του να χρησιμοποιούνται. Οι λόγοι που οδήγησαν στην εγκατάληψη των οχυρώσεων δεν ήταν μόνο η δυνατότητα επιλογής νέου σημείου κατοίκησης, αλλά και διότι πλέον δεν υπήρχε η ανάγκη προσφυγής πίσω από τις οχυρώσεις.

155. Τοπογραφικό της Μεταβυζαντινής Κορίνθου. Σε εκείνη την περίοδο έχουμε την ολική καταστροφή των Πρωτοβυζαντινών Τειχών, ενώ στον Ακροκόρινθο οι οικοδομικές δραστηριότητες αναπτύχθηκαν με ραγδαίους ρυθμούς. (Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του (2006 - 2009)*, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 97, 10 Νοεμβρίου 2015)

85. Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του (2006 - 2009)*, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009, σελ. 81, 7 Νοεμβρίου 2015

ΚΕΦΑΛΑΙΟ .08

Συμπεράσματα_

Συμπερασματικά, τα κάστρα και τα φρούρια αποτέλεσαν τους βασικούς πόλους ανάπτυξης των πόλεων, είτε στις παραθαλάσσιες περιοχές είτε στην ενδοχώρα, στις περιόδους των άμεσων εχθροπραξιών. Όμως, δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις όπου κτίστηκαν κάστρα ως κατοικίες για τους διάφορους άρχοντες, πρίγκιπες ή βασιλιάδες μακριά από την πόλη, και όχι για την προστασία των πολιτών.

Η ανάγκη για άμυνα και φρούρηση, ακόμα και στους προϊστορικούς χρόνους, οδήγησε τους αυτόχθονες των οικισμών στην ανέγερση τειχών. Τα προ-μεσαιωνικά τείχη ήταν λιτά στη μορφή, με απλό περίγραμμα και επικεντρώνονταν κυρίως στο ύψος. Σκοπός του ήταν να αποκαρδιώσουν και να μην αφήσουν τους επιτιθέμενους να σκαρφαλώσουν εύκολα τα τείχη.

Κατά τους Μεσαιωνικούς χρόνους τα κάστρα άρχισαν να εξελίσσονται σταδιακά και τα τείχη άρχισαν να κατασκευάζονται διαφορετικά. Η μορφή του περιβόλου άλλαξε και έγινε πολυπλοκότερη, τα τείχη άλλαξαν μορφή και προστέθηκαν νέα οχυρωματικά έργα. Επίσης, εισήχθησαν νέοι τύποι καστρών και νέα υλικά για την κατασκευή τους.

Όσον αφορά την μεσαιωνική οχυρωματική αρχιτεκτονική, το σχήμα και το συνολικό μήκος των τειχών αρχίζει να μεταλλάσσεται. Καθώς οι επιστήμες δεν έπαψαν να εξελίσσονται, άρχισαν να εισάγονται νέοι παράγοντες που έδρασαν καταλυτικά στον συνολικό σχεδιασμό των καστρών. Συγκεκριμένα, οι συνθήκες της περιοχής, οι μορφολογικές ιδιαιτερότητες του εδάφους, η ύπαρξη πόλης, η έκταση και η μορφή της, ήταν από τους πιο βασικούς παράγοντες. Έτσι, πλέον βλέπουμε νέες οχυρωματικές κατασκευές αρθρωμένες πάνω στα τείχη, νέου τύπου ανοίγματα, περισσότερους περιβόλους με νέα οργανικά σχήματα και αρκετά νέων λειτουργιών κτίσματα. Ο τύπος και το μήκος των περιβόλων πλέον εξαρτώταν από την επιφάνεια πάνω στην οποία έπρεπε να ανεγερθεί το κάστρο, καθώς σκοπός τους ήταν να την καταλάβουν στο μέγιστο δυνατό βαθμό. Όπως στις περισσότερες των περιπτώσεων, όταν η πόλη ταυτιζόταν

με το κάστρο τότε ο εξωτερικός περίβολος αποτελούσε το κατακόρυφο όριο, αποκόπτοντας την πόλη από το ύπαιθρο.

Ενδιαφέρουσες περιπτώσεις ήταν οι οικονομικά και πολιτισμικά ακμάζουσες πόλεις, οι οποίες άρχισαν να αναπτύσσονται και εξωτερικά των τειχών. Το νέο τμήμα της πόλης που επεκτεινόταν προς το ύπαιθρο, καταλαμβάνοντας νέο χώρο ή κάποιον οικισμό, πυροδοτούσε την ανάγκη για προστασία και άμυνα κατά των άμεσων κινδύνων. Έτσι νέες σειρές τειχών άρχισαν να ανεγείρονται γύρω από τα νέα τμήματα των πόλεων, σχηματίζοντας έτσι ένα σύστημα το οποίο αργότερα θα ονομαστεί “φάκελος - envelope” και θα λάβει ακόμα πολυπλοκότερες μορφές. Εδώ πρέπει να αναφερθεί πως κάθε εξωτερικός περίβολος που κατασκευαζόταν ήταν πάντα χαμηλότερος από τον προηγούμενο, προκειμένου ο ορίζοντας και η παρατήρηση των γύρω περιοχών να μην παρεμποδίζεται.

Με την άραδο των αιώνων οι επιστήμες εξελίχθηκαν ακόμα περισσότερα, ως αποτέλεσμα αναπτύχθηκαν νέα όπλα και τακτικές πολέμου. Τέτοιου είδους περιστάσεις πυροδοτούν για μία ακόμα φορά την ανάγκη για πλήρη προστασία και άμυνα κατά των κατακτητών.

Η ανάπτυξη του πυροβολικού ώθησε την οχυρωματική αρχιτεκτονική σε πρωτόγνωρα, για εκείνη την εποχή, σχέδια και κατασκευές. Το ανεπτυγμένο πυροβολικό απέδειξε ακράδαντα προς τα μεσαιωνικά κάστρα με τα ψηλά τείχη και τους πύργους ήταν πλέον παρελθόν. Αυτό διότι, το μεγάλο ύψος και η κατακόρυφη μορφή μετέτρεψε τα τείχη και τους πύργους σε ευπρόσβλητους στόχους για τα κανόνια της κινητής μονάδας του πυροβολικού.

Περαιτέρω πολεμικές εξελίξεις έδωσαν ζωή σε μία πιο γεωμετρική, συμπαγή, γωνιώδη οχύρωση. Βασικά χαρακτηριστικά της οχύρωσης αυτής ήταν η χαμηλή, μισοβυθισμένη όψη της και το πεντάγωνο περίγραμμα της, που είχε τη μορφή βέλους. Ο προμαχώνας ανακαλύφθηκε για ιστορικούς λόγους στην Αναγεννησιακή Ιταλία, χωρίς όμως να έχει γίνει γνωστό ποιος την ευφύρε.

Ωστόσο, η τεχνολογική και οι επιστήμες συνέχισαν να εξελίσσονται με ραγδαίους ρυθμούς, όπως και οι επεκτατικές

τάσεις. Αποτέλεσμα αυτού ήταν η γέννηση νέων τύπων προμαχώνων και οχυρωματικών κατασκευών, καθώς επίσης και νέων συνδυασμών οχυρωματικών κατασκευών. Μεγάλοι αρχιτέκτονες μηχανικοί που καινοτόμησαν στον τομέα αυτό ήταν οι Ιταλοί Ambrogio Lorenzetti, Giuliano da Sangallo, Michele Sanmicheli, Filippo Basseti di Verneda και, αρκετά αργότερα ο Γάλλος αρχι-μηχανικός και στρατιωτικός Sébastien Le Prestre de Vauban. Όλοι οι παραπάνω μηχανικοί, ειδικότερα ο τελευταίος, άφησαν μια τεράστια ιστορία στον τομέα της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής.

Οι θεωρίες, τα σχέδια και οι εφαρμογές της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής κράτησαν πάνω από τέσσερις ολόκληρους αιώνες. Μέσα από την μελέτη που έγινε, για την πορεία της εξέλιξης του προμαχωνικού συστήματος, διαπιστώνουμε πως εξαπλώθηκε γοργά σε ολόκληρη τη σημερινή Ευρώπη. Όπως ήταν φυσικό, αυτό το κύμα ραγδαίων αλλαγών, πέρασε από τα Ελληνικά χωρία και επηρέασε τα κάστρα και τα φρούρια σε παράλια και ενδοχώρα.

Από τον τεράστιο πολιτισμικό πλούτο που υπάρχει στην Ελλάδα, όσον αφορά τα κάστρα και τα φρούρια, η ερευνητική μελέτη στο τέλος της επικεντρώθηκε στο Νομό Πελοποννήσου. Από το Νομό επιλέχθηκαν δύο φρούρια που αποτελούν παραδείγματα οχυρωματικής αρχιτεκτονικής, τα οποία μάλιστα κατασκευάστηκαν σε μεγάλα γεωστρατηγικά σημεία. Το Παλαμήδι και ο Ακροκόρινθος δύο φρούρια όμοιου γεωμορφολογικού υπόβαθρου και όμοια οχυρωματικά έργα, όμως διαφορετικής τεχνολογικής περιόδου και τύπου.

Η μελέτη των δύο αυτών φρουρίων έδειξε πως παρ' όλες τις τυπολογικές και τεχνολογικές διαφορές, εμφανίζουν θεμελιώδεις ομοιότητες. Βασικό τους χαρακτηριστικό είναι η πλήρης εκμετάλλευση της οφέλιμης επιφάνειας του ορεινού όγκου, καθώς και η τοιχοδομία που χρησιμοποιήθηκε. Εκτός, από τις παραπάνω ομοιότητες, εμφανίζουν και την ομοιότητα ότι αναπτύχθηκε κατοίκηση πάνω στον ορεινό όγκο όπως και γύρω από αυτόν.

Πρέπει να ανερθεί πως στο Ναύπλιο αναπτύχθηκε κατοίκηση στο κάστρο της Ακροναυπλίας και όχι στο εσωτερικό

του Παλαμηδίου. Αυτό διότι το Παλαμήδι ανοικοδομήθηκε με την επανακατάληψη της Πελοποννήσου, το 1686, από το Francesco Morosini, με την εγκαθίδρυση του Βασιλείου του Μορέως. Και ήταν οργανωμένο μόνο για αμυντικές πολεμικές επιχειρήσεις.

Εν τούτοις, ο Ακροκόρινθος ανοικοδομήθηκε και ανταπεξήλθε άριστα στο σκοπό του, αλλά ανέπτυξε και οικισμούς στο εσωτερικό του. Η ιστορική αναδρομή της πόλης Αρχαίας Κορίνθου από τα πρώτα Κλασικά χρόνια μέχρι και το μεγάλο σεισμό του 1858, ταυτίζεται ακριβώς με την τοιχογραφία του ζωγράφου Ambrogio Lorenzetti. Αναφερόμενοι βέβαια στην τοιχογραφία του ζωγράφου εννοούμε την *Λεπτομέρεια των Αποτελεσμάτων της Καλής Διακυβέρνησης*.

Δυστυχώς όμως, λόγω της σύντομης παραμονής των Ενετών στην περιοχή, λίγες από τις προτεινόμενες προσθήκες και επισκευές αποπερατώθηκαν. Όπως προκύπτει από, αδημοσίευτα σχέδια από το αρχείο της Βενετίας, οι μηχανικοί της Γαληνοτάτης πρότειναν δραστικό εκσυγχρονισμό του φρουρίου με βάση τα νέα συστήματα και όχι μόνο προσθήκες της μορφής που σώζονται σήμερα.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί, ότι εάν οι πολεμικές επιχειρήσεις εναντίων των Οθωμανών καθυστέρουσαν ή δεν λάμβαναν χώρα τότε ο Ακροκόρινθος ίσως να αποτελούσε ένα ακόμα τεχνολογικό επίτευγμα. Ικανό να υποστηρίξει ένα ολοκληρωμένο προμαχωνικό σύστημα και να αναπτύξει στο εσωτερικό του οικισμό. Τα παραπάνω σε συνδυασμό με την οχυρωμένη Αρχαία Κόρινθο θα αποτελούσε την αναβίωση των *Λεπτομερειών των Αποτελεσμάτων της Καλής Διακυβέρνησης* στα χρόνια της Ενετοκρατίας.

Βιβλιογραφία

- Robert Brueggemann, *Sprawl: A Compact History*, University of Chicago Press, 2006_
- Greenstien, Jack M. (1988), “*The Vision of Peace; Meaning and Representation in Ambrogio Lorenzetti’s Sala Della Pace Ciyscapes*”, *Art History*_
- Ι. Σφηκόπουλος, *Τα Μεσαιωνικά Κάστρα του Μορηά*, 1968_
- Thiriet, Freddy, *La Romanie Vénétienne au Moyen - Âge: Le développement et l’exploitation du domaine colorial vénétien (XIIe- XVe siècles)*, E. de Boccard, 1975_
- Lane Frederic Chapin, *Venice, a maritime republic*, JHU Press, 1973_
- Luttwak Edward, *The grand strategy of the Byzantine Empire*, Harvard University Press, 2009_
- Νικόλαος Σκουτέλης, *Ο Πόλεμος Χωροτάκτης: Το Δίκτυο των Πόλεων - Οχυρών στο Κάτα Θάλασσα Κράτος της Βενετίας 16^{ος} - 17^{ος} Αιώνας*, 2015_
- Jervis Henry White, *History of the Island of Corfú, and the Republic of the Ionian Islands*, Colbum and co., 1852_
- Ιωάννα Στεργιώτου, *Η Εξέλιξη του «Προμαχωνικού Συστήματος» στις Οχυρώσεις της Ελλάδας*, 2012_
- Kevin Andrews, *Castles of the Morea*, Νοέμβριος 2006_
- Herrin, Judith; Saint-Guillain, *Identities and Allegiances in the Eastern Mediterranean After 1204*, Ashgate Publishing Ltd, Guillaum 2011_
- Miller William, *The Latins in the Levant: a history of Frankish Greece (1204 - 1566)*, Dutton, 1908_
- Miller William, *The Latin Orient*, London: Society for Promotoring Christian Knowledge, 1920_
- Nicol, Donald M, *Byzantium and Venice: A Study in Diplomatic and Cultural Relations*, Cambridge University Press, 1992_
- Kenneth Meyer Setton, *The Papacy and the Levant 1204 - 1571*, Vol. 2, 1978, American Philosophical Society, 1976_
- Kenneth Meyer Setton, *Venice, Austria, and the Turks, in the Seventeenth Century*, DIANE Publishing, 1991_
- Μαλτέζου Χρύσσα, *Κύθηρα: Κοινωνία και Οικονομία κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας*, Βαλκανικές Σπουδές, 1980_
- John V. A., *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*, University of Michigan Press, 2006_
- John Julius Norwich, *A History of Venice*, Knopf Publishes, 1982_
- Lord Kinross, *The Ottoman Centuries: The Rise and Fall of the Turkish Empire*, Harper Collins Publishes, 1979_
- Πάννης Κορδάτος, *Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*, Εκδόσεις 20^{ος} Αιώνας, Αθήνα, 1958_
- Morelli Vincent, *Cyprus: Reunification Proving Elusive*, DIANE Publishing, 2011_
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος Ι, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1974_
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Τόμος XI, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1974_

Faroghi Suraiya, *The Ottoman Empire and the World Around It*, I. B. Tauris, 2006_

Lambton & Lewis Holt, *The Central Islamic Lands from Pre-Islamic Times to the First World War*, Cambridge University Press, 1978_

Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του νέου ελληνισμού, Τόμος Δ: Τουρκοκρατία 1669 - 1812*, Εκδόσεις Εμμανουήλ Σφακιανάκης και Υιοί, Θεσσαλονίκη, 1973_

Ειρηναίος Ασώπιος, *Η κατά τον ΙΖ' αιώνα επανάσταση της Ελληνικής φυλής (1684 - 1715)*, Τόμος 3, Εκδόσεις Χρυσσαλίσ, Αθήνα, Ανακτήθηκε στις 21 Σεπτεμβρίου 2014_

Frederic Chapin Lane, *Venice, a Maritime Republic*, Baltimore, Maryland: Johns Hopkins University Press, 1973_

Finlay George, *The History of Greece under Ottoman and Venetian Domination*, London: William Blackwood & Sons, 2014_

Jean-Denis G.G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV, An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, McFarland, 2009_

Δημήτριος Αθανασούλης, *ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ και η ανάδειξή του (2006 - 2009)*, ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, 25Η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ, Αρχαία Κόρινθος 2009_